АҚПАРАТТЫ-ӘДІСТЕМЕЛІК БЮЛЛЕТЕНЬ

№ 1 (31) 2021

Бас редактор – Ж. Әбдіқадырова

Бас редактордың орынбасары –
Ә. Мұстафина
Жауапты редактор –
Н. Исаева

Редакциялық алқасы:
Қ. Әлімғазинов
М. Жылгелдинов
Ж. Сатаева
Ә. Сүлейменова
Е. Чиликова

050010, Алматы қ.,
Достық даңғылы, 87-б
тел. (727) 264-69-07
факс (727) 264-68-21
E-mail: office@archive.president.kz
www.archive.president.kz

МАЗМҰНЫ

60-ЛЕТИЮ ПОДВИГА ЮРИЯ ГАГАРИНА ПОСВЯЩАЕТСЯ 3

Ұйымдардағы құжаттандыру және ведомстволық сақтау

Ә. Сүлейменова. МЕМЛЕКЕТТІК АРХИВТЕРДІ ЖЕКЕ ТЕКТІК ҚҰЖАТТАРМЕН ТОЛЫҚТЫРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ-НОРМАТИВТІК НЕГІЗДЕРІ 14

Т. Төлебаев, А. Максымканова. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ АРХИВІНДЕГІ ЖЕКЕ ТЕКТІК ҚОРЛАР: ТОЛЫҚТЫРУ, ҚҰЖАТТАРЫНЫҢ ҚҰРАМЫ МЕН ҚҰНДЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 19

Ш. Тайтелиева. ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПРИЕМКИ, ОЦЕНКИ И ХРАНЕНИЯ АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ ПОСТУПИВШИХ НА ГОСУДАРСТВЕННОЕ ХРАНЕНИЕ В АРХИВ ПРЕЗИДЕНТА РК 30

Нормативтік-ұйымдастыру және әдістемелік қамтамасыз ету

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ОФОРМЛЕНИЮ ДОКУМЕНТАЛЬНЫХ СБОРНИКОВ 34

А. Сыдыкова. ПОРЯДОК ОФОРМЛЕНИЯ ФИРМЕННОГО БЛАНКА 43

Жазғы мектеп

Р. Мырзақұлова. ТМД ЕЛДЕРІ ЖАС АРХИВШІЛЕРІНІҢ IV ЖАЗҒЫ МЕКТЕБІ 49

Алғыс айту күні

Ж. Зейнелов. АЛҒЫС АЙТУ КҮНІНЕ АРНАЛЫП «ОРТАҚ ҮЙІМІЗДЕ ТАТУЛЫҚ ПЕН КЕЛІСІМ» ТАҚЫРЫБЫМЕН ШАРА ӨТКІЗІЛДІ 52

Тарихи зерттеулер

Ш. Тулеуова. О ПЕРВОМ ПРЕЗИДЕНТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК КАЗАХСТАНА (АКАДЕМИЯ НАУК КАЗССР) К.И. САТПАЕВЕ 58

А. Сейсенбаева. XX ғ. 30 жж. АШАРШЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАЛАР 64

Адамдар. Оқиға. Дерек

Е. Грибанова. МЕМУАРЫ Б. РАМАЗАНОВОЙ «ИСТОРИЧЕСКИЕ ВСТРЕЧИ»: ПРОЧТЕНИЕ АРХИВИСТОМ 73

Ж. Зейнелов. ҚР ПРЕЗИДЕНТІ АРХИВІНІҢ ТҰҢҒЫШ ДИРЕКТОРЫНЫҢ МЕРЕЙТОЙЫ 83

Ә. Сүлейменова. МӘДЕНИ, АҒАРТУ, АРХИВ ІСІНІҢ МАЙТАЛМАНЫ 85

Сын және библиография

НОВИНКИ КНИЖНОЙ КОЛЛЕКЦИИ «ПЕРВЫЙ ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН – ЕЛБАСЫ Н.А. НАЗАРБАЕВ» 88

60-ЛЕТИЮ ПОДВИГА ЮРИЯ ГАГАРИНА ПОСВЯЩАЕТСЯ

Круглый стол «Звездные старты Байконура», посвященный 60-летию первого полета человека в космос, состоялся в Архиве Президента Республики Казахстан 7 апреля 2021 г. Мероприятие было организовано в онлайн формате, видеоконференцсвязь позволила объединить участников из гг. Нур-Султан, Екатеринбург (Россия), Алматы и Караганда.

Предлагаем вниманию читателей выступления участников Круглого стола.

Д. Абдукадырова,
Директор Архива Президента РК

Добрый день, уважаемые коллеги! Уважаемые участники Круглого стола «Звездные старты Байконура», посвященного 60-летию первого полета человека в космос. В работе Круглого стола принимают участие:

сотрудники государственных архивов – наши российские коллеги из Центра документации общественных организаций Свердловской области, а также сотрудники Государственного архива Карагандинской области,

сотрудники Объединения музеев города Алматы,

представители дипломатического корпуса,

ученые – представители Астрофизического института им. В.Г. Фесенкова, студенты и преподаватели кафедры «Космическая техника и технологии» Евразийского Национального университета имени Л.Н. Гумилева,

учителя и ученики общеобразовательных школ города Алматы,

редакция журнала «Открытая школа».

В этом году отмечается 60-летие первого полета человека в космос.

В 1961 г. Юрий Гагарин совершил, как тогда казалось невозможное, он открыл новую эру освоения человечеством космоса и навсегда вошел в историю, как первый космонавт планеты. Как неразрывно связано имя Гагарина с первым полетом, так же неразрывным является Байконур первым в истории космодромом. Именно с его стартовых площадок в 1957 г. стартовала ракета с искусственным спутником Земли.

В 1961 г. 12 апреля с космодрома Байконур состоялся первый пилотируемый полет Юрия Гагарина.

Среди других легендарных страниц истории Байконура полеты более 150 космонавтов и астронавтов, свыше 5 тысяч пусков ракет с различными аппаратами. Именно с этого космодрома началась история создания Международной космической станции.

12 февраля 1955 г. вышло совместное постановление ЦК КПСС и Совета министров СССР о создании полигона.

Комиссия рассматривала в качестве вариантов районы в Марийской АССР, Дагестане, Астраханской и Кызыл-Ординской областях. По итогам технико-экономических расчетов и анализов комиссией был сделан выбор в пользу полустанка Торетам в Кызыл-Ординской области, на этом настаивал и главный конструктор Сергей Королев.

Первые группы строителей прибыли в январе 1955 г. и в непростых погодных условиях началось строительство грандиозного объекта и за короткие сроки были возведены сам стартовый комплекс, корпуса, подъездные дороги и одновременно строился вблизи железнодорожной станции Торетам жилой поселок. С этого началась история Байконура.

В этом году теме освоения космоса посвящено множество мероприятий, которые проводятся и в Российской Федерации, и в Казахстане, на космодроме Байконур. Во многих других зарубежных странах проходят юбилейные мероприятия, например в Японии.

История создания и развития Байконура очень богата и неразрывно связана с историей мировой космонавтики. В фондах Архива Президента Республики Казахстан также отложились документы, освещающие историю Байконура, как советского периода, так и периода Независимости. Изучая их, мы понимаем масштаб, уникальность, которую смогли осуществить люди. Также немало представлено документов в наших фондах по современному состоянию российско-казахстанского сотрудничества, международных связей космической отрасли.

Сегодня в эпоху глобализации, стремительно меняющихся условий большое внимание уделяется модернизации сознания общества. В программной статье Первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» отмечается, что модернизация – это платформа, соединяющая горизонты прошлого, настоящего и будущего народа. И поэтому так важно изучение истории и освещение историко-культурных истоков, осознание неповторимости истории страны, гордости за подвиги предшествующих поколений и современников особенно для подрастающего поколения.

Казахстан гордится тремя героями нашего времени Тохтаром Аубакировым, Талгатом Мусабаевым и Айдыном Айымбетовым. Их документы были представлены на Международной выставке «Урал – Казахстан: след в открытом космосе», которая открылась в начале апреля в Екатеринбурге в Центре документации общественных организаций Свердловской области.

В преддверии Дня космонавтики и в рамках празднования 30-летия Независимости Казахстана Архивом Президента РК совместно с Объединением музеев города Алматы подготовлена историко-документальная выставка «Звездные старты Байконура». Разрешите выразить благодарность директору Объединения Умбеталиеву Ануару Мухтархановичу за предоставленные на выставку экспонаты. Ряд документов и фотографий, освещающие историю космодрома Байконур, экспонируются впервые. Электронная версия выставки представлена на сайте Архива Президента Республики Казахстан в разделе Виртуальные выставки http://archive.president.kz/ru/virtual/.

А. Гагарин,
Директор Центра документации
общественных организаций Свердловской области

Уважаемые коллеги!

Позвольте сердечно приветствовать участников торжественного мероприятия, посвященного 60-летию полета Юрия Алексеевича Гагарина, старт которому был дан на казахстанской земле.

Архивное сообщество Урала и, в частности, Свердловской области, разделяет общую гордость народов бывшего Советского Союза, первым в мире направившего человека в космическое пространство.

Свидетельством нашего общего понимания всемирной значимости этого события является тот факт, что юбилей гагаринского полета и День космонавтики отмечаются в эти апрельские дни по всей нашей бывшей общей стране.

Так, на днях в Екатеринбурге, в Центре документации общественных организаций Свердловской области, состоялось торжественное открытие выставки архивных документов и фотографий «Урал – Казахстан: след в открытом космосе», в которой приняли участие 14 архивных и музейных учреждений Большого Урала и Казахстана, в том числе уважаемый Архив Президента Республики Казахстан. Представленные казахстанскими партнерами архивные документы и фотографии ярко отражают крупный вклад дружественного государства в освоение космоса, выдающуюся роль космической гавани Байконур, беспримерные подвиги казахстанских космонавтов, сердечность и гостеприимство жителей многонационального Казахстана.

Пользуясь случаем, хотелось бы выразить глубокую признательность за сотрудничество коллективу Архива Президента Республики Казахстан, всем архивистам республики.

Тот факт, что наши представители на взаимной основе участвуют в проводимых сторонами научно-практических мероприятиях, публикуют результаты собственных исследований в издаваемых казахстанской и российской сторонами научных сборниках, а теперь приступили к организации и проведению совместных выставок, свидетельствует об отличных перспективах нашего партнерства и его несомненно высоком потенциале.

Еще раз с Днем космонавтики! Думается, объединение усилий архивистов и ученых России и Казахстана будет способствовать углублению познания нашей общей истории и ее лучшему пониманию.

Т. Барышникова
Консул Генерального консульства
Российской Федерации в г. Алматы

Добрый день, коллеги. Позвольте от лица Генерального консульства Российской Федерации в г. Алматы и Россотрудничества приветствовать участников, гостей и организаторов Круглого стола «Звездные старты Байконура». Примите наши искренние поздравления с юбилеем одного из величайших событий в истории человечества – первого пилотируемого полета в космос. 60 лет назад Юрий Алексеевич Гагарин открыл эру освоения человеком космического

пространства. Этот памятный день продемонстрировал всему миру величие советской науки, патриотизм, мужество и героизм первооткрывателей, которые сумели воплотить в жизнь футуристическую мечту людей. Байконур – это один из символов дружбы России и Казахстана. Сегодня Байконур находится под крылом двух дружественных стран, что позволяет на должном уровне развивать космическую отрасль. Вековая дружба России и Казахстана будет неизменной основой дальнейших конструктивных отношений между нашими государствами и народами. Мощный потенциал высокопрофессиональных специалистов, работающих в этой сфере, реализация масштабных национальных, международных программ позволяет нашим странам и в XXI в. сохранить лидирующие позиции в космосе. Космос прочно вошел в нашу жизнь, навигационные системы, спутники-передач информации, новые материалы, прогнозы погоды, все это сегодня возможно благодаря освоению человеком околоземного пространства. У нас с вами есть все основания гордиться нашей общей историей, в которой было много достижений благодаря усилиям наших братских народов. В столице Казахстан г. Нур-Султан в Российском центре науки и культуры представлена выставка «Наш Гагарин», подготовленная представительством Россотрудничества в Казахстане и музеем космонавтики в Москве. Выставка продлится до конца месяца.

Ж. Турсынова
руководитель Государственного
архива Карагандинской области

КАРАГАНДА – КОСМИЧЕСКАЯ ГАВАНЬ

В этом году исполнятся 60 лет со дня полета первого человека в космос. 12 апреля 1961 г., когда гражданин Советского Союза – Юрий Алексеевич Гагарин впервые в истории планеты Земля открыл дверь в космос.

Подвиг Юрия Гагарина внес колоссальный вклад в развитие человечества и подтвердил способность нашего народа эффективно решать самые сложные задачи. Имя первого космонавта Юрия Гагарина навечно сохранится в памяти благодарных потомков.

Днем основания Байконура считается 2 июня 1955 г. Космодром Байконур начал функционировать в 1957 г. Именно с его стартовых площадок человечеству была открыта дорога в космос.

С 1995 г. космодром называется Байконуром, до этого в 1958–1969 гг. – поселок Ленинск, а в 1969-м получил статус города.

На страницах славной летописи космической эры Караганда занимает почетное место. Именно здесь Земля встречала покорителей орбиты, отправлявшихся с Байконура. У многих космонавтов связаны с нашим городом самые светлые воспоминания.

Но первыми людьми, которых они видели непосредственно после своего возвращения, были медики из военно-медицинской части по поиску и спасению космонавтов.

В государственном архиве Карагандинской области хранится Коллекция документов личного происхождения «Караганда – космическая гавань», была создана в 2004 г.

Необходимость создания коллекции обусловлена тем, что, начиная с 1960-х гг. земля Сары-Арки встречала известных космонавтов Андрияна Николаева, Павла Поповича, Валентину Терешкову, Александра Елисеева, Дмитрия Берегового и многих др.

Карагандинская область является родиной летчика-космонавта, заслуженного летчика-испытателя, Героя Советского Союза и «Халық Қаһарманы» Тохтара Аубакирова.

С Байконура стартовали космонавты Чехословакии, Польши, ГДР, Кубы, Вьетнама, Сирии и других стран, а встречали их на нашей земле.

Были у нас и француз Жан-Лу-Кретьен, румын Думитру Прунариу, венгр Берталан Фаркаш. Первый космонавт Болгарии Георгий Иванов и второй Александр Александров приземлялись в Жезказганской области.

Караганда не случайно была названа «космической гаванью». На местах приземления были проведены встречи, первые пресс-конференции, посещения предприятий, вузов.

Космонавты В. Волков, В. Горбатко, А. Елисеев, В. Кубасов, В.Лазарев, О. Макаров, А. Николаев, Н. Рукавишников, В. Севастьянов, А. Филипченко, В. Шаталов и Г. Шонин являются почетными гражданами г. Караганды, а имя космонавта Е. Хрунова занесено в «Книгу почетных граждан г. Шахтинска».

В знак памяти на местах приземления космонавтов и проведения торжественных встреч установлены мемориальные сооружения.

Долгие годы в Караганде находился поисково-спасательный комплекс, в составе которого была база неотложной хирургической помощи, состоящего из шести врачей и двух медсестер.

Основная задача-доставить космонавтов с места приземления целыми и невредимыми. Вместе с врачами Центра подготовки космонавтов (ЦПК) и поисково-спасательной службы СССР они проводили первое собеседование космонавтов, дальнейшую же работу проводили врачи ЦПК и института медико-биологических проблем.

В июле 2004 г. в государственный архив Карагандинской области поступил личный архив заместителя командира части, подполковника медицинской службы, врача Ыкымжанова Садыка Ыкымжановича, долгие годы работавшего в пойсково-спасательной службе.

Ыкымжанов Садык Ыкымжанович родился 1 мая 1941 г. в селе Кайнар Семипалатинской области.

С 1948 г. по 1954 г. учился в средней школе села Кайнар. В 1955 г. семья переехала в г. Каркаралинск Карагандинской области, где с 1955 г. по 1958 г. учился в средней школе №1.

По окончании средней школы, в 1958 г. поступил в зооветеринарный техникум, который окончил в 1961 г. В том же году поступил в Карагандинский медицинский институт на лечебный факультет.

В 1967 г. после окончания института был призван в ряды Советской армии. Служил в пяти республиках в качестве начальника медицинской службы полка, дивизии.

С 1978 г. служил начальником медицинской службы по поиску и спасению космонавтов, занимал должность заместителя командира военно-медицинской части по поиску и спасению космонавтов Вооруженных Сил ССР.

Первый экипаж, который он встретил, были Владимир Коваленок и Александр Иванченко. Они провели на орбите 2 месяца – максимальная продолжительность полета для того времени. Приземление этого экипажа медики ждали с нетерпением, надо было исследовать длительное воздействие невесомости на организм. Сначала был общий осмотр: измеряли артериальное давление, пульс, проверяли координацию движения и ориентацию. Далее снимали кардиограмму, брали анализы и т. д. Главная обязанность была доставка космонавтов от места посадки до Центра подготовки космонавтов живыми и здоровыми.

Садык Ыкымжанович встречал известных космонавтов – Джанибекова, Савицкую, Волкова, Соловьева, Кубасова и многих др. Последним экипажем, который ему довелось принимать была интернациональная команда – Крикалев, Арцебарский и Хелен Шарман. Она из Великобритании.

В отряде Садык Ыкымжанович проработал 14 лет, в ноябре 1991 г. ушел в отставку по возрасту в звании подполковника медицинской службы. Затем он работал старшим преподавателем военной кафедры Карагандинской медицинской академии.

Личный архив Ыкымжанова С.Ы. состоит из фотографий, газетных публикаций, грамот, фильма. В личном архиве Ыкымжанова С.Ы. поступило большое количество уникальных фотографий с мест приземления, многие с автографами космонавтов. Документы личного архива дополнены также 45-минутным фильмом, снятым Карагандинской областной телерадиокомпанией об Ыкымжанове С.Ы., его семье, работе, встречах с космонавтами.

В этом году 1 мая Ыкымжанову Садыку Ыкымжановичу исполнилось бы 80 лет.

Освоение космоса продолжается, и полеты в космос стали для нас обычным явлением. Также будет продолжаться и работа поисково-спасательного комплекса, в составе которого долгое время работал и подполковник медицинской службы Ыкымжанов Садык Ыкымжанович.

Р. Валиуллин,
Заместитель директора
по научно-исследовательской работе
Астрофизического института имени В.Г. Фесенкова

Начало астрофизических исследований в Казахстане было связано с полным солнечным затмением 21 сентября 1941 г., когда в Алма-Ату для его наблюдения приехали экспедиции из ряда обсерваторий Москвы и Ленинграда.

10 октября по инициативе академика В.Г. Фесенкова и поддержке академика К.И. Сатпаева был образован Институт астрономии и физики Казахстанского филиала АН СССР.

В 1948 г. Из Института астрономии и физики выделился в самостоятельное учреждение Сектор Астроботаники во главе с академиком Г.А. Тиховым, который впоследствии вошел в Астрофизический институт.

В 1950 г. Институт астрономии и физики разделился на Астрофизический во главе с В.Г. Фесенковым и Физико-технический институты.

По инициативе В.Г. Фесенкова в 1952 г. была создана Корональная станция. В 1966 г. около Алматинского пика на высоте 3000 м было начато строительство Высокогорной Солнечной обсерватории. Активное участие в строительстве и оснащении Высокогорной Солнечной обсерватории современными солнечными телескопами принимал Сакен Обашевич Обашев.

В 1975 г. на плато Ассы-Тургень начались астроклиматические исследования, определившие выбор уникального места для установки 1-м телескопа фирмы «Карл Цейсс» и 1,5-м телескопа «ЛОМО».

Большую роль в основании и развитии данной обсерватории сыграл академик Тукен Бигалиевич Омаров.

Наблюдения спутников в Астрофизическом институте имени В.Г. Фесенкова начались в 1957 г., сразу же после запуска первого искусственного спутника Земли.

Позже Астрофизический институт вошел в состав сети станций оптических наблюдений искусственных спутников Земли Советского Союза, предназначенной для контроля за околоземным космическим пространством.

Так же в институте в течение ряда лет проводились наблюдения космических аппаратов, запускаемых в сторону Луны, Марса и Венеры.

В 1971 г. сотрудники института были удостоены Государственной премии СССР за разработку аппаратуры, программного обеспечения и проведение высокоточных наблюдений искусственных спутников Земли.

Научные программы АФИФ на МКС

Выполнена работа по исследованию мезосферных или серебристых облаков в рамках казахстанской программы космических исследований. Исследования были начаты Т.А. Аубакировым по инициативе академика У.М. Султангазина, а затем продолжены Т.А. Мусабаевым.

В рамках казахстанской космической программы «Ғарыш» Т.А. Мусабаевым на орбитальной космической станции «Мир» и сотрудниками АФИФ на Земле был проведен совместный эксперимент по оценке высотного распределения озона и аэрозолей в земной атмосфере по наблюдению геостанционарных спутников Земли.

Основные достижений АФИФ

По данным информационных ресурсов «Web of Science» (Thomson Reuters) Астрофизический институт имени В.Г. Фесенкова стал победителем в номинации «Самые цитируемые научные организации Казахстана за 2011–2015 гг.» и получил награду «Лидер науки».

В 2017 г. АФИФ принял непосредственное участие в грандиозном открытии - регистрации гравитационного и оптического сигнала от слияния двух нейтронных звезд.

Специалистами института наряду с астрономами других обсерваторий мира были проведены наблюдения оптического послесвечения, связанного с гравитационным сигналом от слияния нейтронных звезд, которые стали частью открытия мирового уровня.

Перспективы развития астрофизических исследований в Республике Казахстан, наряду с продолжением «традиционных» и зарекомендовавших себя в мировой науке работ Института по изучению физической природы небесных тел, связаны с двумя важнейшими направлениями.

Первое направление – разработка казахстанской научной программы по исследованию дальнего космоса методами внеатмосферных наблюдений с наземных и орбитальных телескопов.

Второе направление – развитие методов численного моделирования, играющее огромную роль в современной астрофизике.

Новые перспективы развития астрофизических исследований в Республике Казахстан откроет приобретение и ввод в эксплуатацию автоматизированного 3,6-метрового телескопа, который позволит исследовать физические свойства материи в экстремальных астрофизических условиях, вблизи черных дыр, понять механизмы послесвечения от гамма-всплесков, в том числе, вызванных слиянием нейтронных звезд, продвинуться в понимании сущности темной материи и темной энергии.

У. Касымов
Профессор кафедры
«Космическая техника и технологии»
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

Я дополнительно про себя расскажу в 1974 г. закончил конструкторско-механический факультет МВТУ им. Н.Э. Баумана по специальности «Ракетно-стартовый космический комплекс». Учился на кафедре под руководством академика В.П. Бармина, который вместе с С.П. Королевым были основоположниками советской космонавтики. Сегодня Корпорацией В.П. Бармина руководит его сын. Дело в том, что в Казахстане очень мало выпускников таких специальных учебных заведений. Также являюсь членом научно-технического совета Аэрокосмического Комитета Казахстана и начиная с 2012 г. и подавал несколько заявок на создание твердотопливных ракет-носителей космического назначения. В Казахстане самый крупный в мире космодром Байконур, каждый год наши студенты, магистранты ездят туда на учебно-ознакомительную практику. На Байконуре имеется стартовый комплекс «Союз», который доставляет на Международную космическую станцию космонавтов, помимо этого есть еще стартовый комплекс «Протон», который выводит космические аппараты на орбиту, а так же имеется стартовый комплекс «Зенит», передан в распоряжение Казахстана. Здесь работает несколько выпускников нашей кафедры. Казахстан и Россия создают новый ракетно-космический комплекс «Байтерек», в скором времени комплекс заработает. Для этого комплекса ракеты-носители создаются Российским космическим научно-производственным центром имени М.В. Хруничева. Создание ракетно-космического комплекса – это очень сложная дорогая задача. С другой стороны, кроме создания стартовых космических комплексов и обследования Земли с больших космических высот, есть и др. проекты у нашей кафедры, есть стратосферное зондирование, направление технологии проектирования и серийного производства грузопассажирских аэростатических и беспилотных летательных аппаратов средней и большой грузоподъемности и комплектующих. Во многих странах создаются летающие автомобили на базе мульти-коптеров. Первый мульти-коптер появился в 2013 г. При нашей кафедре функционирует специальное конструкторско-технологическое бюро (СКТБ) «Аэрокосмический и специальный инжиниринг».

До серийного производства и реализации любого продукта необходимо провести обследование «жизненный цикл изделия или продукта», исследование рынка нужен ли этот продукт. Дальше идет создание научно-технического задела. Потом создается так называемый аван-проект, этот тот продукт, который будет предложен рынку. Следующая стадия опытно-конструкторская работа, которая сегодня создается с помощью цифрового проектирования.

Результатом опытного производства будет опытный образец, который после возможной успешной доработки позволит перейти к серийному производству, далее использование продукта пользователями и его утилизация. Вот весь жизненный цикл продукта.

Сейчас в мире бум цифрового производства. Для этого нужно изучать специальные компьютерные программы. На передовых производствах ничего вручную не делается, все станки со специальным программированием.

Наши студенты и магистранты разработали опытно-конструкторский проект Транспортное средство вертикального взлета и посадки (ТСВВП) с грузоподъемностью 1000 кг, полезный груз 600 кг. Другой проект – с использованием микро-турбо-реактивного двигателя, которые сегодня появились на рынке. Еще один проект летательный аппарат, он безаварийный, даже если откажут все приборы, он просто повиснет в воздухе, на их основе можно создать летающий автобус или троллейбус с гелиевым модулем. Мы работаем над дирижаблем нового поколения.

При разработке данных аппаратов используются космические технологии.

Мы со студентами ведем эскизные разработки твердотопливных ракет научно-технологического назначения, летательных аппаратов сверхлегкого класса, аэростатических летательных аппаратов и различных технических устройств с помощью современных САПР технологий

Когда в Казахстане сформируется поколение опытных инженеров, мы действительно своими силами построим и ракету, и космический аппарат. Талантливой, креативной молодежи у нас много. Им надо дать возможность себя проявить. Над проектами работают выпускники российских, американских, канадских, французских вузов. Они все хотят заниматься реальной работой.

Б. Бейсенбеккызы
Эксперт управления обеспечения сохранности
и государственного учета архивных фондов
Архива Президента Республики Казахстан

Обзор историко-документальной выставки
«Звездные старты Байконура»

В рамках празднования 30-летия независимости Республики Казахстан в Архиве Президента Республики Казахстан к 60-летию первого полета человека в космос совместно с Музеем г. Алматы подготовлена историко-документальная выставка. На выставке представлены документы, связанные с историей космодрома Байконур (периода 1961-2015 гг.).

Документы и фотографии сгруппированы в трех разделах:

1) Документы периода СССР (Ф.708);

2) Документы периода Независимого Казахстана (Ф.5-Н, Ф.7);

3) Документы из личных фондов государственных и общественных деятелей Казахстана (Б. Тайжана, З.К. Камалиденова, О.Г. Дымова, У.К. Караманова, А.К. Джулмухамедова).

Строительство первого в мире космодрома Байконур началось в феврале 1955 г. Свое существование комплекс, начинал как научно-исследовательский и испытательный полигон Министерства обороны СССР. В 1957 г. отсюда была запущена ракета с первым искусственным спутником Земли.

В 1961 г. 12 апреля на космодроме Байконур произошел запуск ракеты-носителя «Восток» с космическим кораблем «Восток-1». На борту корабля находился старший лейтенант Юрий Алексеевич Гагарин. Впервые в истории человечества Ю. Гагарин совершил полет в космическое пространство и выполнил один оборот вокруг земли. Полет продлился 108 минут. За последующие годы после первого полета в космос с космодрома Байконур стартовали примерно 150 космонавтов и астронавтов, среди них трое казахстанских космонавта: Тохтар Аубакиров, Талгат Мусабаев и Айдын Айымбетов. Сегодня Байконур считается одним из надежных и активных космодромов в мире.

На выставке представлены документы из газетного фонда Архива:

газета «Казахстанская правда» от 13 апреля 1961 г., в которой опубликовано сообщение Телеграфного Агентства Советского Союза о полете Ю.А. Гагарина в космическое пространство и поздравление Генерального секретаря КПСС Н.С. Хрущева с успешным возвращением на Землю космонавта.

Поэт Олжас Сулейменов сочинил стихотворение «Летать рожденный», посвященное этому событию, стихотворение было опубликовано в газете «Казахстанская правда» 16 апреля 1961 г.

На выставке представлены проект Постановления Президиума ЦК КП Казахстана «О преобразовании поселка Ленинский в закрытый город первой категории республиканского подчинения», документ был длительное время недоступен исследователям, так как имел гриф «секретно». В 2006–2008 гг. в результате работы Межведомственной комиссии по рассекречиванию, был снят гриф секретности с целого комплекса архивных документов, так называемых «особых папок» (АП РК. Ф.708. Оп.44/2. Д.1. Л.242).

Указ Президента Республики Казахстан от 20 декабря 1995 г. № 2695 «О переименовании города Ленинска Кзыл-Ординской области». Этим указом город Ленинск был переименован в город Байконур (АП РК. Ф.5-Н. Оп.1. Д.4714. Л.95).

Объединением музеев г. Алматы для выставки были предоставлены фотографии, книги, экспонаты о космодроме Байконур: фотография Ю. А. Гагарина с его автографом (1964 г.), фотография с космическим кораблем (1970-е гг.), экспонаты космического питания (овощи тушеные, печенье, сорпа с лапшой, плов по-казахски, творог) и др.

В Архиве Президента РК в личных фондах сохранилось немало фотографий о космодроме Байконур. Среди них фотография из личного фонда Узакпая Караманова, на которой космонавт Т. Аубакиров на встрече с Президентом КазССР, первым секретарем ЦК КП Казахстана Н.А. Назарбаевым и премьер-министром КазССР У Карамановым на космодроме «Байконур» перед стартом международного советско-австрийского экипажа. Т. Аубакиров стартовал в космос 2 октября 1992 г. вместе с А. Волковым и австрийским космонавтом Ф. Фибеком. (АП РК. Ф.279-НЛ.Оп.1. Д.62. Л.1,2.)

На выставке были представлены фотографии из книжного фонда Архива, например: Первый Президент РК Н. Назарбаев встречает космонавтов Т. Мусабаева, Ю. Маленченко и У. Мербольд, завершивших космическую вахту на орбитальной станции «Мир». Т. Мусабаев – летчик-космонавт, который побывал в космосе 3 раза. (1994, 1998, 2001 гг.), а также фотография с флагом республиканской политической партии «Отан» на борту Международной космической станции. Из книжного фонда Архива была взята фотография экипажа космического корабля «Союз ТМА-18М» в составе командира С. Волкова, бортинженеров А. Могенсена – космонавта европейского космического агентства и А. Аимбетова – первого космонавта Республики Казахстан. Космический корабль был запущен 2 сентября 2015 г.

МЕМЛЕКЕТТІК АРХИВТЕРДІ ЖЕКЕ ТЕКТІК ҚҰЖАТТАРМЕН ТОЛЫҚТЫРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ-НОРМАТИВТІК НЕГІЗДЕРІ

Ә. Сүлейменова
Жинақтау және құжаттама басқармасының бас сарапшысы, т. ғ. к.

Мемлекеттік архивтердің құрамында жеке тектік қорларды қалыптастыру негізгі жұмыс түрлерінің қатарына жатады. Қазақстан Республикасы Президенті Архиві өзінің жұмыс бейініне қарай мемлекеттік, саяси және қоғам қайраткерлерінің жеке тектік құжаттарын тұрақты сақтаумен айналысады. Аталған жұмыс түрлерін жүзеге асыру үшін заңнамалық және нормативтік-құқықтық актілер басшылыққа алынады.

1998 ж. 22 желтоқсанда енгізілген ҚР «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» №326 заңы архив ісінің төл Ата заңы болып есептеледі. Себебі, аталған заң негізінде архив ісіне қатысты барлық нормативтік заң актілері мен нұсқаулықтар қабылданған. Заң 7 тарау, 27 баптан тұрады. Заңда ұлттық архивтің қор құжаттары айғақталып, оның орны мен анықтамасы белгіленіп берілді. Яғни, «Ұлттық архив қорының құжаты – құжаттар құндылығының мемлекеттік сараптамасынан өткен, мемлекеттік есепке қойылған және тұрақты сақталуға жататын архивтік құжат» терминологиялық түсіндірмесін беріп отыр. Тек архив қорының ғана емес, сонымен бірге архив саласына қатысты терминдерге қатысты анықтамалық түсіндірмелер берілген.

Бұл заңда «Ұлттық архив қорының жинақтау көздері: жеке архивтер болып табылады. Ұлттық архив қоры жеке және заңды тұлғалардың меншігіндегі архивтік құжаттарды сыйға тарту, өсиет етіп қалдыру, сатып алу арқылы да толықтырылуы мүмкін» деп атап көрсетіледі. «Ұлттық архив қорының құжаттарын меншіктену құқықтарына кепілдік беру мен оларды қорғау» тақырыптағы 7 тарауда Жеке және мемлекеттік емес заңды тұлғалардың құжаттарын меншіктену құқығын мемлекетке беру тараптардың келісімі бойынша жасалады. Жеке адамдар құжаттарын пайдалануға шектеу мерзімін архивке берілген кезден бастап 70 жылдан аспайтын уақытқа белгілей алады.

«Мемлекеттік архивтердің тауарлардың (жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің) ақылы түрлерін өткізу негізі мен тәртібі» атты 17-бапта «жеке және заңды тұлғалардың тапсырыстары (өтінімдері) бойынша құжаттамалық көрмелерді ұйымдастыру және өткізу; жеке және заңды тұлғалардың тапсырыстары (өтінімдері) бойынша генеалогиялық және тақырыптық сипаттардағы ақпаратты анықтау» жұмыстары белгіленген.

Заң талаптарына сәйкес «Қазақстан Республикасының Үкіметі: Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архивтік құжаттарды ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу мен пайдалану қағидаларын бекітеді».

«Халықаралық байланыстар мен қарым-қатынастар» бабы бойынша «Ұлттық архив қоры құжаттарының меншік иелері – жеке және заңды тұлғалар халықаралық байланыстар мен тікелей қарым-қатынастар орнатып, жасап отыруға құқылы».

«Қазақстан Республикасының Ұлттық архив қоры және архивтер туралы заңдарын бұзғаны үшін жауапкершілік» бабы бойынша «Архив ісі жөніндегі заңдарды бұзуға кінәлі болған жеке және заңды тұлғалар Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауапты болады».

Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архивтік құжаттарды мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу мен пайдалану қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 20 қыркүйектегі № 576 қаулысы басшылыққа алынады.

Бұл нормативтік құқықтық актіде жеке тектік қорлармен жұмыс істеуге қажетті төмендегі терминдерге анықтамалар берілген:

4) архивті жинақтау көздері (бұдан әрі – жинақтау көздері) – құжаттары белгіленген тәртіппен архивке сақтауға түсетін жеке немесе заңды тұлға;

5) архив коллекциясы – қор құрушылар қызметінде қалыптасқан, бір немесе бірнеше белгілері бойынша біріктірілген құжаттардың жиынтығы;

3) архивтік деректер базасы – есепке алынатын (архив қоры, архив коллекциясы, сақтау бірлігі, есепке алу бірлігі, сақтау бірліктерінің, есепке алу бірліктерінің тобы) объектіні сипаттайтын негізгі сілтегіштерге сәйкес ұйымдастырылған, деректердің, сондай-ақ олардың объектілері арасындағы өзара байланыстар жиынтығы;

7) архив қоры – өзара тарихи немесе қисынды байланысты архивтік құжаттардың жиынтығы;

8) архивтік құжат – қоғам мен мемлекет үшін маңыздылығына қарай сақталатын немесе сақталуға жататын, сол сияқты меншік иесі үшін құндылығы бар құжат;

9) архивтік құжаттарды депозитарлық сақтау – архивте меншік иесінің архивтік құжаттарға меншік құқығы сақталып, меншік иесі мен тиісті архив арасындағы шартпен айқындалатын талаптарда архивтік құжаттарды сақтау;

10) архивтік құжаттардың көшірмелерін тақырыптық іріктеу – пайдаланушының сұратуы немесе архивтің бастамасы бойынша белгілі бір тақырып бойынша дайындаған архивтік құжаттар немесе олардың бөліктері көшірмелерінің жүйеленген жиынтығы;

11) архивтік құжаттарды ретке келтіру (бұдан әрі – ретке келтіру) – архивтік құжаттарды сақтау бірліктеріне (істерге) қалыптастыру, осындай сақтау бірліктерін (істерді) Қазақстан Республикасының Ұлттық архив қоры және архивтер туралы заңнамасына сәйкес сипаттау және ресімдеу жөніндегі жұмыстар кешені;

12) архивтік құжаттардың тақырыптық тізбесі – пайдаланушының сұратуы немесе ұйым архивінің бастамасы бойынша жасалған, күні мен архивтік шифрлері

көрсетілген, архивтік құжаттар тақырыптарының, белгілі бір тақырып жөніндегі сақтау бірліктерінің жүйеленген қысқаша немесе аннотацияланған тізбесі;

13) архивтік құжаттарды есепке алу (бұдан әрі – есепке алу) – есепке алу бірліктерінде архивтік құжаттардың саны мен құрамын белгілеу және әрбір есепке алу бірлігінің белгілі бір кешенге және олардың есепке алу құжаттарындағы жалпы санына тиесілігін тіркеу;

14) архивтік құжаттарды пайдаланушы – ақпаратты пайдалану мақсатында алу үшін архивтік құжаттарға жүгінетін жеке немесе заңды тұлға;

15) архивтік сілтегіш – архивтік құжаттарда атап өтілетін заттар атауларының әліпбилік, жүйелілік немесе өзге де белгілері бойынша жасалған, оларды іздеу деректері көрсетілген тізбесін білдіретін архивтік анықтамалық;

16) архивтік үзінді – архивтің хат бланкісінде жасалған, архивтік құжат мәтінінің белгілі бір фактіге, оқиғаға, адамға қатысты бөлігін сөзбе-сөз көрсететін сақтау бірліктерінің архивтік шифрі мен парақтар саны көрсетілген құжат;

17) архивтік шифр – архивтің қысқартылған атауынан (оның ресми аббревиатурасынан), архив қорының нөмірлерінен, істердің, құжаттардың, сақтау бірліктерінің тізімдемесінен тұратын және әрбір сақтау бірлігіне оны есепке алу мен сәйкестендіруді қамтамасыз ету мақсатында қойылатын белгі;

18) аса құнды құжат – Қазақстан Республикасы Ұлттық архив қорының баға жетпестей тарихи-мәдени және ғылыми құндылығы, қоғам мен мемлекет үшін ерекше маңызы бар архивтік құжат;

19) аудиовизуалды құжаттама – техникалық құралдардың көмегімен жасалған бейнелеу және/немесе дыбыстық ақпаратты қамтитын құжаттар кешені;

20) басқару құжаттамасы – ұйымның негізгі функцияларын іске асыру кезінде пайдаланылатын құжаттар кешені;

21) ғылыми-анықтамалық аппарат (бұдан әрі – ҒАА) – архивтік құжаттар мен олардағы құжаттық ақпаратты іздеуге арналған архивтік анықтамалардағы архивтік құжаттардың сипаттама жиынтығы;

22) ҒАА жүйесі – архивтік құжаттардың құрамы мен мазмұны туралы архивтік анықтамалардың бірыңғай ғылыми-әдістемелік негізінде құрылатын өзара байланысты және өзара бір-бірін толықтыратын кешен;

23) ғылыми-техникалық құжаттама – ғылыми, ғылыми-техникалық, өндірістік-техникалық, жобалау, құрылыс және басқа да қызмет процестері мен нәтижелерін тіркейтін құжаттар кешені;

24) есепке алу бірлігі – архивтегі архивтік құжаттар санының өлшем бірлігі;

25) құжаттар құндылығының мемлекеттік сараптамасы (бұдан әрі – құжаттар құндылығының сараптамасы) – құжаттардың сақтау мерзімдерін белгілеу және оларды Қазақстан Республикасының Ұлттық архив қоры құрамына енгізу үшін іріктеу мақсатында олардың құндылық өлшемшарттары негізінде құжаттарды зерттеу;

26) қор құрушы – қызметінде Қазақстан Республикасы Ұлттық архив қорының құжаттары түзілетін жеке немесе заңды тұлға;

30) уәкілетті орган – архив ісі және басқаруды құжаттамалық қамтамасыз ету саласында басшылықты жүзеге асыратын орталық атқарушы орган;

31) Ұлттық архив қорының құжаты – құжаттар құндылығының мемлекеттік сараптамасынан өткен, мемлекеттік есепке қойылған және тұрақты сақталуға жататын архивтік құжат;

32) Ұлттық архив қорының құжаттарын мемлекеттік есепке алу (бұдан әрі – мемлекеттік есепке алу) – архив қорларының саны және құрамы, сақтау бірліктерінің саны туралы мәліметтерді қамтитын, Ұлттық архив қорының құжаттарын облыс, республикалық маңызы бар қалалар, астана және тұтастай алғанда мемлекет деңгейінде есепке алу жүйесі;

33) істің куәландыру парағы – архивтегі белгілі бір істі ұстау, қалыптастыру ерекшеліктері және нөмірленген парақтар саны туралы ақпаратты қамтитын құжат;

34) істерді қалыптастыру – істер номенклатурасына және іс ішінде құжаттарды жүйелеуге сәйкес орындалған құжаттарды істерге топтау;

35) істердің, құжаттардың тізімдемесі (бұдан әрі – тізімдеме) – сақтау бірліктерінің құрамы мен мазмұнын ашу, олардың жүйеленуі мен есепке алынуын бекітуге арналған архивтік анықтамалық;

36) электрондық архив – архивтік электрондық құжаттар жиынтығы;

37) электрондық құжат – ақпарат электрондық-цифрлық нысанда ұсынылған және электрондық цифрлық қолтаңба арқылы куәландырылған құжат.

Архивті жинақтау көздерінің тізімдерін жасау тәртібіне

Архивті жинақтау көздерінің тізіміне:

1) орталық мемлекеттік органдар және жергілікті мемлекеттік органдар;

2) Ұлттық архив қорының құжаттарын уақытша сақтайтын мемлекеттік заңды тұлғалар;

3) мемлекеттік меншікке жатқызылған Ұлттық архив қорының құжаттарын уақытша сақтайтын мемлекеттік емес заңды тұлғалар енгізіледі.

Мемлекеттік емес заңды тұлғалар, сондай-ақ жеке тұлғалар архивті жинақтау көздерінің тізіміне шарт негізінде енгізіледі.

Жеке тұлғалар жинақтау көздерінің тізіміне мынадай өлшемшарттар негізінде енгізіледі:

1) ғылымның, мәдениеттің және қызметтің басқа да салаларының дамуына жеке тұлғаның қосқан үлесі;

2) жеке тұлғаның қоғам мен мемлекеттің өміріндегі айтулы оқиғалардың қатысушысы, куәгері ретіндегі рөлі;

3) жеке тұлғаның туыстық, достық, шығармашылық байланыстары, жұмыс орны, атқаратын лауазымы;

4) архивтік құжаттардың дәуір үшін типтілігі;

5) жеке тұлғаның жеке архиві құжаттарының құрамы мен мазмұны.

Ұлттық архив қорының құрамына жататын жеке тұлғалардың құжаттары архивке сыйға беру, сатып алу-сату шарты, мұрагерлік немесе соттың шешімі бойынша архив СТК-нің немесе ЖАО-ның шешімі негізінде қабылданады.

Көрсетілген құжаттарды архивке қабылдау уәкілетті орган бекітетін нысан бойынша жеке тұлғалардың құжаттарын сақтауға қабылдау актісімен ресімделеді.

Құжаттардың құндылығын сараптау нәтижесі бойынша көрсетілген архивтік құжаттарды толығымен немесе ішінара қайтару туралы шешім

қабылданған жағдайда уәкілетті орган бекітетін нысан бойынша жеке тұлғалардың архивтік құжаттарын қайтару актісі екі данада ресімделеді. Актінің бір данасы архивте қалады, екіншісі құжаттармен бірге олардың меншік иесіне немесе иеленушісіне қайтарылады.

Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архивтік құжаттарды сақтау тәртібі талаптары бойынша архивтік құжаттарды қорға жүйелеу жұмыстары жүргізіледі. Атап айтқанда, архивтегі Ұлттық архив қорының құжаттары және басқа да архивтік құжаттар архив қорлары бойынша ұйымдастырылады. Осы Қағидалардың 82-85-тармақтарына сәйкес архивтік құжаттардың жекелеген түрлеріне қатысты оларды қордан тыс ұйымдастыруға болады. Қағидаларда Архив қорының түрлері төмендегіше жіктеледі:

1) ұйымның қызметі процесінде түзілген құжаттардан тұратын ұйымның архив қоры;

2) Ұлттық архив қорының құрамына енгізілген жеке тұлғаның, отбасының өмірі мен қызметі процесінде түзілген архивтік құжаттардан тұратын жеке тұлғалардың архив қоры.

Мемлекеттік архивтердегі жеке тектік қорлардың құжаттары ҚР Ұлттық архив қорының ажырамас бөлігі болып табылады. Жеке адамның өмірі мен қоғамдық-саяси қызметі барысында пайда болған деректер – Қазақстан тарихының қайнары.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ АРХИВІНДЕГІ ЖЕКЕ ТЕКТІК ҚОРЛАР: ТОЛЫҚТЫРУ, ҚҰЖАТТАРЫНЫҢ ҚҰРАМЫ МЕН ҚҰНДЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Т. Төлебаев,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, т.ғ.д.

А. Максымканова,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 2-курс докторанты

Қазіргі таңда архивтер қойнауындағы тың деректер отандық тарих ғылымының үлкен қазынасына айналып отыр. Тарихтың методологиясы және теориясы үшін де маңызды бірқатар проблемалардың осы деректерді ғылыми айналымға енгізу арқылы шешімін тауып, оларды жандандыра түсуді қажет етеді. Алайда осы күнге дейін отандық тарихымыздың өзекті тұстарын ашып бере алатын деректер толығымен ғылыми айналымға тартылмады. Осындай архив деректерінің қатарында ерекше қызығушылық туғызатын – қоғамның барлық салалары қайраткерлерінің жеке қорлары. Әр архивтің қызметінің маңызды бағыты жеке тектік құжаттардан құралатын жеке қорлармен толықтыру және оларды пайдалануды Қазақстан Республикасы Президентінің архиві жүзеге асырады. 1994 ж№ мемлекет басшысының жарлығымен Орталық мемлекеттік жаңарған тарих архивінің базасында ұйымдастырылған Ұлттық архив қорының құжаттарында мемлекет пен қоғамның саяси, әлеуметтік-экономикалық, ғылыми, мәдени қызметінің жан-жақты қырлары көрініс тапты. Қазіргі кезеңде архив Қазақстан Республикасы Президенті мен оның әкімшілігінің, Елбасына тікелей бағынатын басқа да мемлекеттік органдардың қызметін ақпараттық-архивтік қамтамасыз етудегі негізгі міндеттерін орындайтын қазіргі заманғы технологиялармен жабдықталған кешен болып табылады. Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасы Президентінің Архивінде (әрі қарай ҚР ПА) 1921–2010 жж. аралығындағы құжаттар сақталуда. Аса құнды қазынаның арасында, Қазақстанның жаңа саяси тарихы жөніндегі құжаттардың едәуір бөлігі ҚР ПА ұқыпты сақталуда және нәтижелі пайдаланылу арқылы ерекше орын алады.

Жазба тарихи деректердің бір типі ретінде саналатын жеке тектік қорлар құжаттарының мәні мен маңызы мемлекет тарихындағы тарихи тұлғалардың орны мен рөлін айқындауға, олардың атқарған істеріне, ашқан жаңалықтарына, қоғамды дамытуға қосқан үлестерін айқындауға мүмкіндік береді. Жеке тектік қор құжаттарына зерттеу жүргізу және ғылыми айналымға түсіруге дайындау саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени, рухани дамуы үшін қалдырған мұраларын айқындауға жол ашады. Бойында ретроспективті ақпарат сақтаған, қазіргі уақытта республиканың саясаты, экономикасы, әлеуметтік-мәдени салаларының деңгейіне және жағдайына қатысты білім мен мәліметтердің кең тарала қоймаған көзі болып табылатын жеке тектік құжаттардың маңызы мен ерекшеліктері мол.

Жеке тектік құжаттар – жеке адамның өмірі мен қызметі барысында белгілі бір бағыт, бағдарсыз стихиялы түрде қалыптасады. Сондықтан жеке тектік құжаттар қор иесінің өмірі мен қызметіне, шығармашылығына байланысты мазмұны, түрі, тұрпаты, толықтығы мен құрамы жағынан әр-түрлі болып келеді. Сол себепті де олар басқару құжаттары секілді бір ізді ғылыми-техникалық өңдеу жұмыстарына келмейді. Осындай жағдайларға байланысты қор иесінің өміріне, қызметіне, құжаттарының әр-түрлі жанрдағы түрлерін жүйелеу жұмыстары әдістемелік нұсқаулықтар, ұсыныстар негізінде жасалады.

ҚР ПА-дағы жеке тектік қорларды қалыптастыру мәселелері жекелеген авторлардың еңбектерінде сипатталады. Осы мәселелерде арнайы зерттеушілердің бірі Т.Е. Әбілованың мақалаларын айта аламыз. Автор жеке тектік құжаттармен толықтыру дереккөздерінің тізіміне назар аударған [1]. Сондай-ақ мемлекет және қоғам қайраткерлерінің толықтыру деректік көздерінің тізімін жаңа технологиялар негізінде деректер базасына енгізудегі ерекшеліктері мен тиімділігі туралы былай дейді: «База данных обеспечивает оперативную фиксацию информации об источниках комплектования документами личного происхождения (введение, внесение дополнений, изменений); осуществление учета и хранение информации об источниках; орперативный поиск и предоставление необходимой информации» [2, 24].

Ал, мемлекет және қоғам қайраткерлерінің жеке тектік құжаттарының құрамы, оларды ғылыми сипаттау, жүйелеу мәселелеріне байланысты Ә. Сүлейменованың [3] мақаласынан көрініс тапқан.

Қазақстан Республикасы Президенті архивін мемлекет, қоғам және саяси қайраткерлерінің жеке тектік құжаттарымен толықтыру қағидалары туралы Ш. Төлеуова өзінің мақаласында былай дейді: «Определение источников комплектования проводится на основании критериев значимости фондообразователя, его вклада в разивитие экономики республики, его роль и участие в выдающихся событиях страны, место работы, занимаемая должность, состав и содержание личных документов» [4, 52]. Яғни мемлекеттік тұрақты сақтауға қабылданатын құжаттар саяси, ғылыми, тарихи талаптарына сәйкес болуы керек.

ҚР ПА-нің қызметі осы жұмысқа үлкен мән береді. ПА-нің құрылымында 1998 ж. ресми сипаттағы архив қорларын мемлекет және қоғам қайраткерлерінің жеке тектік құжаттарымен толықтыру мақсатында жеке қорлар бөлімі құрылған. 1998–2015 жж. аралығында Архивке 126 мыңнан астам құжат, оның ішінде 92852 қағаз негізде, 20612 фотосурет, 50 ден астам аудио-бейнеқұжат қабылданды [5]. Заңды тұлғалар, яғни ҚР Президентінің Жарлығымен құрылған мемлекеттік органдардың басқарушылық, жеке құрамдағы құжаттарымен салыстырғанда жеке тектік қорлардың саны көп емес. Бұл жеке тектік құжаттарды жинаумен айналыса бастаған уақыттың аздығымен түсіндіріледі.

Жеке тектік құжаттармен толықтыру жұмыстары ҚР «Ұлттық Архив қоры және архивтер туралы» Заңының және ҚР Президентінің 1999 ж. 15 маусымдағы №52 өкімімен бекітілген «Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві туралы» ереженің талаптарына және отандық архивтануда қабылданған жалпы процессуалдық және технологиялық формаларды, негізгі принциптер мен әдістерді пайдалана отырып жеке тектік құжаттармен жұмыс жөніндегі әдістемелік құралдарға сәйкес жүргізіледі. ҚР ПА жұмыс бейініне сай шығармашылық қызметпен айналысатын мәдениет қайраткерлерінің

құжаттарына қарағанда мемлекет, саяси және қоғам қайраткерлерінің құжаттарын құндылығын сараптау мен мемлекеттік сақтауға іріктеу барысында өзіндік ерекшелігі бар. Бұл ерекшелік қорқұрушылардың қызметіне қатысты. Мемлекет және қоғам қайраткерлері мемлекеттік басқару, саяси партиялар, басқа да бірлестіктер мен қозғалыстарға қоғамдық ұйымдарға қатысуы басты ерекшелік болып табылады. Танымал тұлғаның жүріп өткен еңбек жолы мемлекет дамуының тарихын сипаттауға мүмкіндік береді [3, 56].

1998–1999 жж. Жеке қорлар бөлімі құжаттардың мәні мен маңызы бойынша мемлекеттік сақтауға алынатын қор құрушыларды категорияларға немесе топтарға бөлу жұмыстарын жүргізді. Толықтырудың деректік көздерін анықтау ҚР ПА сақталған Қазақстан Компартиясы Орталық комитеті номенклатурасынан тұлғалардың және жарияланған өмірбаяндық анықтамалар, энциклопедиялар жеке істері картотекалары бойынша жүргізілген. Нәтижесінде ҚР ПА қорларын жеке қор құжаттармен толықтыратын нақты әрі ықтимал деректердің тізімі құрастырылды. Аталмыш тізімге XX ғ. басынан қазіргі кезеңге дейінгі Қазақстанның қоғам, мемлекет және саяси қайраткерлері енгізілді. Олардың арасында партия, комсомол қызметкерлері, жоғарғы мемлекеттік басқару органдарының жетекшілері және өзге кеңестік номенклатураның өкілдері, шет елдердегі қазақ диаспорасының көшбасшылары, кеңестік кезеңге дейінгі баламалы саяси партиялардың және қоғамдық қозғалыстардың, «Алаш» партиясының, сондай-ақ қазіргі кезеңдегі Қазақстан тарихындағы тұлғалардың есімдері бар. Тізім 3 бөлімнен тұрады: бірінші бөлім баламалы саяси қозғалыстардың, нақтысы «Алаш» партиясының қайраткерлеріне арналды. Екінші бөлімде Қазақстан Компартиясының қайраткерлері: хатшылар, меңгерушілер, ҚКП және Қазақстан Лениншіл комсомол жастар комитеті бөлім меңгерушілерінің орынбасарлары, Алматы облыстық және қалалық партия комитеті хатшылары, сонымен қатар Қазақ КСР Үкіметі және Жоғарғы Кеңесі басшылары, ҚКП ОК мүшелері мен мүшелікке кандидаттар құрады. Үшінші бөлімге тәуелсіз Қазақстанның қоғам, саяси және мемлекет қайраткерлері: Қазақстан Республикасы Президентіне бағынатын және есеп беретін ҚР Президенті Әкімдігі, мемлекеттік органдар, Сыртқы істер министрлігі және ҚР Дипломатиялық корпусы қызметкерлері, саяси партиялар мен қоғамдық қозғалыстардың жетекшілері жатқызылды. ҚР ПА жеке тектік құжаттармен ықтимал толықтыру деректердің тізімін құрастыру нәтижесінде мемлекеттік сақтауға 150-ге жуық танымал тұлғалармен келісім жасалған, соның ішінде 85-сіне тізімдеме жасалып, тұрақты сақтауға қабылданды [1, 56]. Ретке келтірілген жеке қорлар тобына ауыл-шаруашылығы халық комиссары, 1917–1918 жж. «Алаш», 1919 ж. коммунистік партия мүшесі, 1937 ж. қуғын-сүргінге ұшыраған Ә.М. Әлібековтің Қазақ КСР Жоғары Кеңесі Президиуымы төрағасының орынбасары Д. Керімбаевтың, Гурьев ҚКП облыстық комитетінің хатшысы, Гурьев, Ақтөбе облыстық атқару комитеттерінің төрағасы, ҚКП ОК екінші хатшысы С.Қ. Құбашевтің, партия кеңес қайраткері, 1985–1987 жж. ҚКП ОК хатшысы А.П. Рыбниковтың, Қазақ КСР Жоғары Кеңесінің 1989–1990 жж. Төрағасы М.Р. Сағадиевтің, ҚР ардагерлер орталық кеңесінің төрағасы, 1969–1981 жж. ҚКП ОК мәдениет бөлім меңгерушісі, 1981–1989 жж. Қазақ КСР сыртқы істер министрі, ерекше тапсырмалар бойынша елші М.И. Есеналиевтің, ҚР сыртқы істер министрі Қ.К. Тоқаевтың, 1961–1964 жж. ҚКП ОК жанындағы Партия тарихы,

1969–1973 жылдары Қазақ КСР Ғылым Академиясы Философия және құқық институтының директоры Т. Жангелденнің, Партия кеңестік қызметкері О.Б. Батырбековтің, ҚР ҰҒА академигі М.Қ. Қозыбаевтың, белгілі жазушы және қоғам қайраткері Ә.Т. Әлімжановтың, 1995–1999 жж. Қазақстан халықтары Ассамблеясы төрағасының орынбасары Г.К. Бельгердің, Қазақ мемлекеттік архитектура және құрылыс академиясының ректоры П.А. Атрушкевичтің, Дүниежүзі қазақтары Қауымдастығының төрағасының орынбасары, жазушы Қ. Найманбаевтың, Парламент Мәжілісінің тұңғыш спикері М.Т. Оспановтың қоры жатқызылады [6, 10].

Ықтимал толықтыру деректерінің тізіміне енген қор иелерімен қарымқатынас ПА мен арадағы келісімшарт негізінде жүзеге асырылады. Қор иесі жеке құжаттарын ақысыз, қайтарымсыз мемлекеттік меншікті құқығы бар ҚР ПА тарапына береді, ал ҚР ПА жеке тектік құжаттардың архивтік қорын ұйымдастыру және ғылыми сараптама жасау, оларды ашық пайдалануға рұқсат етуді ұйымдастыру мақсатында, тек келісімшарт бойынша шектелген жағдайлардан басқа, Қор иесінің тиісті құжаттарын мемлекеттік сақтауға қабылдайды.

Жеке тектік құжаттармен толықтыру көздерін анықтау критерийі қорқұрушының қызметінің маңызы (мемлекеттік, қоғамдық, шығармашылық), қор иесінің өмір сүрген дәуірі, уақыты, оның қызметінің мазмұны мен мәні, ақпараттық, көркемдік, ғылыми құндылығы сияқты сипаттардан тұрады. Басты критерий ҚР Президентінің Жарлығымен ұйымдастырылған мемлекеттік органдарда, қоғамдық бірлестіктер мен партиялардың, қозғалыстардың басшылық, сонымен қатар республикалық, облыстық денгейдегі партия, комсомол қызметінде болуы [7]. Кей жағдайларда бұл талаптарға өзгешеліктер енгізіледі. Жеке тектік құжаттарды толықтыру көздерін таңдау іс жүзінде архивтің басшылығы тарапынан бекітіліп, СТК қарауынан өткен «Толықтыру көздерінің тізімі» негізінде жүзеге асырылады.

ҚР ПА жеке тектік құжаттармен толықтыру, құндылығын анықтау, жариялау мәселелеріне арналған әдістемелік нұсқаулықтар жарыққа шыққан.

Жеке тектік құжаттармен толықтыруға арналған 1999 жылы «Памятка о работе по комплектованию Архива Президента Республики Казахстан документами политических, общественных и государственных деятелей» жадуал құрастырылса, ал 2014 ж. «Методические рекомендации по работе с документами личного происхождения в Архиве Президента Республики Казахстан» [8] әдістемелік ұсыныс жалғасы ретінде жарыққа шықты. Бұл еңбектерде жеке тектік құжаттардың ерекшеліктері, оларды есепке алу, құндылығын анықтау, ғылыми сипаттау, құжаттарды орналастыру тәртібін жүйелеу жұмыстары туралы баяндалған. Аталған әдістемелік ұсыныстар арқылы қазіргі таңда жеке тектік құжаттармен толықтыру жұмыстары атқарылып келеді.

Мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлері құжаттарының құрамын төмендегідей жүйемен бөлімдерге бөлінеді.

- өмірбаяндық құжаттар;
- қызметтік және қоғамдық қызметіне қатысты құжаттар;
- шығармашылық құжаттар;
- хат алмасулар;
- мүліктік-шаруашылық құжаттар;
- бейнелеу және фоноқұжаттар;

• қор иесінің әр-түрлі тақырыптарда жинаған құжаттары
• денсаулығына қатысты құжаттары;
• қор иесі туралы құжаттар [8, 9].

«Өмірбаяндық құжаттар» бөліміне қор иесін куәландыратын жеке құжаттары жатады, бұл: туу туралы куәлігі, неке куәлігі, қайтыс болу туралы куәлігі, дипломдары, ғылыми дәрежесі және құрметті атақтар алуы туралы құжаттары (дипломдары, куәліктері, сертификаттары) анықтама, жеке іс парақтары, сауалнамалар, еңбек кітапшасы, медициналық анықтамалар мен қорытындылар, марапатталғандығы туралы бұйрықтардың көшірмелері, өмірбаяны, жеке куәлігі, мандаттар, әскери куәлігі; марапаттау құжаттары: орден кітапшалары, наградалар туралы куәліктер, марапаттамалары, КСРО Жоғарғы Кеңесі Төралқасының құрметті атақтар беру туралы жарлықтары. Күнделіктері, қойын кітапшалары, жеке сипаттағы жазбалар, сонымен қатар қор иесі белгілі бір оқиғаға қатысқан немесе куәгер ретінде жазбалар да болады. Мұндай құжаттарды көлемі мен мазмұнына қарай шығармашылық құжаттар бөліміне топтастыруға болады.

«Өмірбаяндық құжаттар» бөліміне қор иесінің іскерлік және достық байланыстарын айғақтайтын құжаттар құттықтаулар, мерекелік салтанаттар мен түрлі қоғамдық іс-шараларға шақыртулар жатады [8, 10]. «Өмірбаяндық құжаттар» бөлімі қор иесінің өмірбаянын нақты әрі толық дәйектейтін құжаттар құрамы болады.

Өмірбаяндық сипаттағы құжаттарды іріктеу кезінде құжаттардың түпнұсқалары болса, құжаттардың көшірме нұсқалары мемлекеттік тұрақты сақтауға қабылданбайды.

«Қызметтік және қоғамдық қызметіне қатысты құжаттары» бөліміне қор иесінің тікелей қызметі және қоғамда атқарған қызметіне қатысты құжаттар топтастырылады. Бұл құжаттар кешеніне хаттамалар, өкім, нормативтер, есептер, ақпараттық-талдамалық, әдістемелік және т.б. құжаттардың әр-түрлі түрлері мен нұсқалары (көшірмелері) кездесуі мүмкін. Нақтырақ қызметіне қатысты құжаттарды талдасақ қор иесінің қызмет атқарған мекемеде бұйрықтар, жарғылар, хаттамалар, қызметтік мәселелер бойынша хат алмасулар, баяндамалар, іс-сапарларға қатысты есептер, қызметтік рұқсаттамалар, белгілі бір заңнаманы әзірлеуге қатысуы туралы материалдар, афишалар, қор иесінің қатысуымен өткен дәрістер мен кештердің бағдарламалары, қор иесінің қызметі туралы басқа тұлғалардың пікірлері, оның саяси партия, одақтар, ерікті, ғылыми, қайырымдылық жұмыстармен айналысқандығы туралы материалдар жатады.

ҚР ПА мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлері құжаттарының құрамында атқарған қызметіне қатысты құжаттар жинағы міндетті түрде кездеседі. Бұл дегеніміз мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлерінің жеке тектік құжаттары өзге салада қызмет ететін танымал тұлғаларымыздың жеке тектік қор құжаттарынан ерекшелігін байқауымызға болады.

«Қор иесінің шығармашылық құжаттары» бөліміне қор иесінің шығармашылық жұмыс барысында пайда болған құжаттар жатады. Яғни зерттеулер мен мақалалардың қолжазба нұсқалары, естеліктердің алғашқы қолжазба нұсқалары немесе автордың түзетулері енгізілген нұсқалары; қор иесінің шығармалары жарияланған газет, кітап пен журнал қиындылары, күнделіктер, қойын дәптерлері, дәріс жазбалары, баяндамалар, сөйлеген сөздері кездеседі [8, 11].

Мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлері құжаттарының құрамының қызықты әрі ерекше бөлімін «Хат алмасулар» құрайды, ол «Қор иесінің жазған

хаттары» және «Қор иесіне келген хаттар» деп бөлінеді. Эпистолярлық жанрдағы бұл құжат түрі ең қызықты тарихи деректер болып табылады. Өкінішке орай ақпараттық коммуникациялық технологиялар дәуірінде бұл құжат түрі біртіндеп азайып келеді. Сол себепті келешек ұрпақ үшін эпистолярлық жанрдағы құжат түрлерін сақтау өте маңызды.

Хат алмасуларды іріктеу кезінде құттықтау, көркем ашықхаттар, маркаларға назар аудару қажет. Олардың безендірілуі қоғам өмірінің әртүрлі тарихи кезеңдерінде эстетикалық талғамдардың өзгеруін көруімізге болады.

Қор иесінің құжаттарының құрамында «Мүліктік-шаруашылық құжаттары» да мемлекеттік тұрақты сақтауға қабылдануы мүмкін. Әдетте, мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлерінің құжаттарының құрамындағы осы бөлімге қатысты құжаттар көлемі аз. Бұл бөлімге жылжымайтын мүлікті сатып алу-сату келісімдері; мүлікті бөлу туралы істер, сақтандыру полистері, т.б. құжаттар жатады. Мүліктік-шаруашылық құжаттар қор иелерінің мен олардың отбасының экономикалық өмір сүру деңгейін анықтауға мүмкіндік береді.

Мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлерінің жеке тектік қорында қор иесінің өз жұмыстары үшін немесе басқа бағытта қызықтыратын тақырыптар бойынша жинаған материалдар да болуы мүмкін, оларға көркем және ғылыми еңбектер, баяндамалар, дәрістер, әр-түрлі авторлардың мақалалары жатады. Бұл құжаттар қор иесінің мүдделер шеңберін ашады.

«Қор иесі туралы құжаттар» бөліміне қор иесі туралы естеліктер, ғылыми еңбектеріне пікірлер, арнау өлеңдер, некрологтар әр түрлі сипатта болады. Жалпы архивші мамандарға қор иесінің құжаттармен жұмыс жасау барысында алдымен қор иесі туралы құжаттарымен танысып алған жөн. Себебі қор иесі туралы тың деректер, пікірлер осы бөлімде кездеседі.

Мемлекеттік тұрақты сақтауға қор иесінің фотосуреттері де тапсырылады. Жеке түскен және әріптестерімен, жұмыс барысында, іс -сапарларда, отбасы мүшелері мен түскен фотосуреттері жатады. Анық түсірілген фотосуреттер мемлекеттік тұрақты сақтауға қабылданады. Фотосуреттер мен қатар қарындаш және акварельмен салынған портреттер мен суреттер де тұрақты сақтауға алынады.

2003 ж. мемлекет, саяси және қоғам, саяси қайраткерлерінің жеке тектік қорларындағы құжаттардың құндылығын анықтау бойынша әдістемелік ұсыныс құрастырылған [7]. Бұл әдістемелік ұсыныста жеке тектік құжаттардың құндылығын анықтаудың принциптері мен критерийлерін сипаттаған.

Жеке тектік құжаттарының негізгі критерийлері қатарында қор иесінің маңыздылық критерийі және құжаттардың мазмұнына назар аударылады. Құжаттарды іріктеу барысында осы критерийді ескере отырып, тұлғаның қоғамда алатын орны, атқарған қызметі бағаланады. Яғни тұлғаның қоғамдағы рөлі үлкен мәнге ие болса, оның әрбір құжаты мазмұны жағынан маңыздылық критерий негізінде тұрақты сақтауға қабылданады. Бұл фактор құжаттарын іріктеу кезінде ескеріледі.

Жоғары лауазымда қызмет атқаратын тұлғаларда қызметіне қатысты маңызды, құнды ақпараттарға ие болуы мүмкін.

Жоғары лауазымда қызмет атқаратын тұлғаларда құнды құжаттардың жинақталу ықтималдығы, орта буын қызметтегі тұлғалармен салыстырғанда әлдеқайда көбірек. Мемлекеттік сақтауға құжаттарды іріктеу барысында аталған критерий назарға алынады. Бұл критерий басқа салада яғни ғылым, мәдениет,

өнер қайраткерлерінің жеке тектік құжаттарын мемлекеттік тұрақты сақтауға іріктеуде қолданылмауы мүмкін.

Мемлекет, саяси және қоғам қайраткерлерінің құжаттарының құндылығын анықтайтын маңызды критерийлердің бірі құжаттардың мазмұнын, құжаттағы ақпарат маңыздылығы болып табылады. Құжаттардың мазмұнының маңыздылық критерийі архив қызметкерлері қоғам мен тұлғаның өмірінде және қызметі барысында белгілі бір фактілерді немесе оқиғаларды баяндауда толыққандылық дәрежесін анықтау мақсатында қамтылған деректерді зерттеуге бағыттайды. Бұл жұмыс түрінде архив қызметкерлері құжаттарды деректанулық талдаудың негізгі тәсілдерін қолдана отырып, өзін деректанушы ретінде көрсетуі тиіс. Құжаттар мазмұнының маңыздылық критерийі құжаттарды бағалаудың басқа да критерийлерімен қатар қолданылады. Сондықтан мемлекеттік сақтауға қабылдау мәселесі көбінесе архив қызметкерлерінің дайындығы, интеллекті және кәсіби даярлық деңгейіне байланысты атқарылады.

Құжаттардың құндылығын айқындаудың келесі критерийі құжаттар кешенінің толықтығы. Қор иесінің мемлекеттік, қоғамдық, саяси қызмет салаларында атқарған қызметі үлкен мәнге ие болған сайын, тұлғаның барынша бүкіл өмір жолын көрсететін құжаттары тұрақты сақтауға қабылданады. Бұл критерий жеке тектік қорлардың толықтығын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Құжаттардың көшірмелері және құжаттардың нұсқаларын (машинкалық, қолжазба) іріктеу қайталанушы ақпарат критерийі негізінде жүргізіледі. Құжаттардың түпнұсқалары мен көшірмелерінде бір ақпарат қайталанған жағдайда, жеке тектік қорына құжаттардың көшірмелері тұрақты сақтауға қабылданбайды [7, 12].

Жеке тектік қор құжаттарының құндылығын анықтауда сақтау критерийі маңызды рөл атқарады. Тұлғаның өмірі мен қызметін жан-жақты қырынан көрсететін құжаттар қор иесінің қорында кездеспеуі мүмкін. Сақтау критерийі бойынша қор иесінің өмірі мен қызметін жанама түрде көрсететін құжаттар мемлекеттік сақтауға іріктелінеді. Ал, құжаттардың физикалық жай-күйі критерийі бойынша құжаттың негізі мен мәтіні жақсы оқылатын құжаттар (бірнеше дана болған жағдайда) мемлекеттік тұрақты сақтауға қабылданады. Физикалық жай-күйі нашар, зақымдалған құжаттарда маңызды, құнды ақпараттар болуы мүмкін. Мұндай құжаттар реставрациялық өңдеуден өткен соң ғана мемлекеттік тұрақты сақтауға қабылданады. ҚР ПА мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлерінің құжаттарының құндылығын анықтау, мемлекеттік тұрақты сақтауға іріктеу процесінде жоғарыда көрсетілген барлық критерийлер кешенді түрде жүргізіледі.

ҚР ПА қабылданған мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлерінің жеке тектік құжаттарын ұйымдастыру құжаттардың көлемі мен құрамына байланысты. Құжаттар көлемі аз болған жағдайда архив коллекцияларын жасау орынды. Мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлерінің құжаттарымен толықтыру және құндылығын анықтау жұмыстары ҚР ПА бекітілген әдістемелік ұсыныстар негізінде атқарылады [9].

Жеке тектік құжаттарды архивтік қор шегінде жүйелеудің сұлбасы қор құрушының (жеке тұлға, отбасы, әулет) құрамына, оның қызметінің сипатына, қордағы құжаттардың құрамы мен көлеміне сай анықталады.

Жеке тектік құжаттарға құрастырылған тізімдеме 3 маңызды мәселені шешуге мүмкіндік береді:

1. жеке тектік қор құжаттарының нақты есебін жүргізуге;
2. сақталуын толық қамтамасыз етуге;
3. қор құжаттарын ғылыми, практикалық мақсаттарда ұтымды пайдалануға.

Тұрақты сақталатын істердің тізімдемелерінен басқа жеке тектік құжаттарға анықтамалық каталогтар, картотека деректер базасы, жөнсілтер секілді түрлері құрастырылған. Аз уақыттың ішінде «Атаулы картотека», «Атаулы каталог», «ҚР ПА жеке қор құжаттарымен толықтыру» атты деректер базалар құрастырылған.

ҚР ПА деректер базасы жеке тектік қорлардың жинақталу тарихы, жеке қор иелері, байланыс деректері, қабылданған және өңделген құжаттар туралы мәліметтерден тұрады. Деректер базасы Архив қызметкерлерінің ішкі қолданысы үшін және толықтыру көздерін жедел түрде есепке алу мақсатында жүргізіледі. Деректер базасында қор иесінің мекен-жайлары, байланыс телефондары, өтініш пен келісім жасау мерзімдері, қағаз негіздегі және дыбыс-жазба, электрондық құжаттардың қабылданған көлемі, қорлардағы сипатталған істердің саны туралы мәліметтер жинақталады. Бұл ақпараттар легі қор иесімен келісімшарт жасасқан сәттен бастап базаға енгізіле бастайды. «Атаулы картотека» деректер базасы жеке тектік қор тізімдемелеріндегі іс атауларында көрсетілген, анықтамалық жұмыстары үшін ішкі қолданысқа арналған, жеке тұлғалар туралы, қысқаша мәліметтері бар анықтамалық болып табылады. Деректер базасында қажетті мәліметтерді іздестіру жұмыстары жеке тұлғалардың тегі бойынша жүргізіледі. «Атаулы картотека» деректер базасында жеке тұлғалардың аты-жөндері, туған жылы, қоғамдық жағдайы, өмірбаяндық анықтамасы, қызметі, деректемелік мәліметтер: жарияланған (кітаптың, мақаланың аты, басылып шыққан орны, мерзімі, беті), архивтік (қорлардың, тізімдемелердің, істердің, парақтардың №) беріледі. Жеке тектік қорларды ғылыми сипаттау жұмыстарының тиісті кезегі бойынша мәліметтер енгізіліп тұрады. Кейде тізімдемеде көрсетілген жеке тұлғалардың аты-жөндері қайталанатын кездері болады, мұндайда енгізілген жазбаға қосымша ақпарат кіргізіледі. Деректер базасына фотосуреттерді енгізу үшін қосымша іздестіру жұмыстары жүргізіледі [10, 45].

Атаулы каталогтың мақсаты жеке тұлғалар туралы құжаттар бөлігі, құжат, іс деңгейінде архив қорларының құрамын ашу болса, ал Атаулы картотека өмірбаяндық сипаттағы архивтік құжаттарға ғана емес, сонымен бірге жарияланған анықтамалық әдебиетке сілтеме жасалынып, жеке тұлғалар туралы бар материалдарды жинақтау үшін құрастырылады. Сонымен, Атаулы картотека ақпараттық іздестіру жүйесінің бір түрі болып табылады және жеке тұлғалар туралы қажетті ақпаратты жедел іздестіру үшін арналған қосалқы анықтамалық құрал ретінде маңызды болып отыр. «Атаулы каталог» деректер базасы құжат, іс, істер топтары деңгейінде көрсетілген қорлардың құрамы және мазмұны туралы мәліметтер ұсынатын жеке тектік қорлардың мазмұны жөніндегі архивтік анықтама болып табылады. Деректер базасында іздестіру жұмыстары құжатта берілген қорқұрушылардың және жеке тұлғалардың тегі бойынша жүргізіледі. «Атаулы каталог» деректер базасына жеке қор құжаттарында көрсетілген қорқұрушының аты-жөні, құжаттың түрі, дайындалу мерзімі және тілі, қысқаша мазмұны, іздестіру мәліметтері: тізімдеменің, істің №, құжаттардың, істердің, істер топтамасының саны сияқты мәліметтер көрсетіледі [10, 46].

Архив ісіндегі ақпараттық технологияларды тиімді пайдаланудың маңызды бағыттарының бірі Қазақстан Республикасының Ұлттық Архив қорын жинақтаумен байланысты, нақтырақ айтқанда: толықтыру көздері болып табылатын мекемелер тізімін жүргізу, олар туралы толық мәліметтер жинау және талдау жасау, есепке алу, мемлекеттік сақтауға тапсырылатын құжаттар құрамы мен көлемін нақтылау және осы алынған мәліметтерді деректер базаларына енгізу жұмыстарын жүргізу. Толықтыру көздерінің аясы әрдайым өзгеріп отыруына байланысты сәйкесінше жаңадан енгізілген тұлғалар туралы мәліметтердің ауқымы тұрақты түрде кеңейтіліп отырады.

Деректер базасы төмендегі принциптерге сәйкес құрылған:

• толықтыру көздері – қор иелерінің жұмыс жасау туралы дәстүрлі қалыптасқан жүйемен сабақтастығы;

• архивтің және бірнеше архивтік мекемелердің технологиялық және ақпараттық шешімдерін жүзеге асырудағы жүйелілігі;

• толықтыру көздері – қор иелерімен жұмыс жасау аясында мәліметтерді енгізудің ішкісалалық біріздендірілген әдісі, ұсынысы, электрондық үлгідегі мәліметтердің өңделуі және тапсырылуы;

• енгізілетін ақпараттардың өзектілігі және анықтығы;

• ақпараттардың сақталуын қамтамасыз ететін тиімді құралының болуы;

• толықтыру көздерінің ақпараттық жүйесімен байланыстылығы [10, 47].

Жеке тектік құжаттарға арналған деректер базасы архив қызметкерлерінің еңбегін жетілдіріп, толықтыру көздері туралы қажетті мәліметтің нақтылығы мен толықтылығы қамтамасыз етіледі. Сонымен қатар архив қызметкерлеріне деректер базасының артықшылығы қажетті ақпаратты іздеуде уақытты үнемдеп және жедел түрде жүргізеді. Және қандай да бір мәліметтерге енгізілетін өзгерістер туралы мәселелердің жедел түрде шешу мүмкіндігін қамтамасыз етіледі.

Қазіргі заманғы технологияларды енгізу арқылы жеке тектік құжаттармен жұмыс жүргізуді оңтайландыру, жаңашаландыру мақсатында атқарылып жатқан жұмыс түрлерімен ҚР ПА қызметі басқа республикалық архивтердің қызметінен ерекшеленеді.

ҚР ПА баспаханасынан мемлекет, саяси және қоғам қайраткерлерінің жеке тектік қорлары бойынша ақпараттық-анықтамалықтар жарық көрген [5]. Жөнсілтер 3 басылымнан тұрады. Бірінші басылымда 2003 ж. жағдай бойынша 37 жеке тектік қорлар енгізілсе, ал 2009 ж. екінші басылымда 18 жеке тектік қор енгізілген. Үшінші және толықтырылған басылымында 2016 жылғы жағдай бойынша 82 жеке тектік қорға сипаттама берілген. Бұл жөнсілтерде қордың толық атауы, қор иесінің қысқаша өмірбаяны және құжаттарының құрамы туралы аңдатпа жазылған. Жөнсілтерде қор иелері алфавиттік тәртіппен орналастырылған.

Жеке тектік қорлар басқармасы жеке тектік қорлардың құжаттарына ғылыми анықтамалық аппарат құру, ғылыми сипаттау жұмыстарынан басқа 2007 ж. бастап қор иелерінің мерейтойларына, өмірі мен қызметіне қатысты басқа да атаулы күндерге орай ҚР ПА сақтауға алынған жеке тектік қорлардағы құжат негізінде жинақтар шығаруды қолға алған.

2007–2018 жж. аралығында ҚР ПА баспаханасынан жеке тұлғалар туралы 20-ға жуық жинақты дайындап, жарыққа шығарды. Олардың арасында Х. Бақауов,

С.Б. Бейсембаев, М.Т. Оспанов, Ә.Т. Әлімжанов, С.О. Жандосов, М.И. Есенәлиев, М.Қ. Қозыбаев, С.С. Жиенбаев, Х.Ш. Бектұрғанов, Ә.М. Әлібековтер туралы естеліктер мен мерейтойларына арналған археографиялық жұмыстары жасалып, құжаттық жинақтары жарық көрген. Бұл жарияланған жинақтардың мақсаты танымал тұлғалардың жеке тектік қорындағы құжаттарды ғылыми айналымға енгізу.

Аталған жинақтардың басты ерекшелігі жедел дайындалуы мен шағын көлемділігі және олардың арасында анағұрлым маңызды құжаттардың болуы.

2010 ж. Басқарманың жұмыс тәжірибесінің сипатына қарай жеке тектік қорлардан алынған деректерден жеке тұлғалар туралы құжаттық жинақтарды құрастыру жөніндегі жұмыстарды тиімді ұйымдастыру мақсатында жадуал жарық көрді [11]. Бұл жадуалда басылымға құжаттарды іздеу, жоспарлау, құжаттарды жүйелеу, жарияланымға жеке тектік құжаттарды іріктеу, жеке тектік құжаттардың мәтінін іріктеу, археографиялық рәсімдеу мәселелері сипатталған.

Мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлерінің жеке тектік қорларында эпистолярлық жанрда құжаттар кездеседі. Эпистолярлық сипаттағы құжат түрлеріне күнделіктер, хаттар, естеліктер, шақырулар т. б. жатады. Хат – арқылы танымал тұлғалардың өмірлерін тереңірек танып білуге болатын құжат. Хаттарда танымал тұлғалардың ауызша айтыла бермейтін, көңіл-сырларын білдіретіні, сол уақыттағы тұрмыс-тіршіліктерін сипаттайды. Жазысқан хаттары арқылы танымал адамдардың ішкі жан дүниесін, болмыс бітімін, тұлға ретінде тереңірек білуге көмегі зор. Олардың айтылмаған сырлары, ашылмаған құпиялары хат жолдарында өрнектеліп, адам ретінде қандай болғаны, мақсат-мүддесі, арманы, өкініші, өмірге деген көзқарасы туралы хаттарда шынайы жазылса, ал естеліктерден елімізде болған елеулі оқиғаларды көзбен көріп, өткенді еске түсіріп шынайы түрде баяндалған дерек болып табылады. Қазіргі уақытта ҚР ПА тәжірибиесіне жаңа ақпараттық технологияларды енгізу, электрондық эпистолярлық құжаттардың пайда болуы қазіргі заман талабына сай эпистолярлық сипаттағы құжаттармен жұмыс жүргізу мақсатында 2017 ж. «Жеке тектік қорлар құрамындағы эпистолярлық мұраның құндылығын сараптау және сипаттау» атты әдістемелік құралы пайда болған [12]. Аталмыш әдістемелік ұсыныста эпистолярлық сипаттағы құжаттармен жұмыс жасау ерекшеліктері туралы көрсетілген. Яғни эпистолярлық сипаттағы құжаттарды жіктеу, құндылығын сараптау, сараптау критерийлері, эпистолярлық сипаттағы құжаттарға ғылыми-анықтамалық аппарат құру, сақтау бірліктерін қалыптастыру ерекшеліктері, ғылыми сипаттау, тақырыбын құрастыру жұмыс түрлері туралы қамтылған.

Қорыта келе, ҚР ПА мемлекет және саяси, қоғам қайраткерлерінің жеке тектік құжаттарымен толықтыру жұмыстармен аз уақыт айналысқандығына қарамастан, айтарлықтай нәтижеге жеткен. Толықтыру көздерінің тізімін, әдістемелік ұсыныстар, жеке тектік қорларға байланысты жарық көрген жинақтар, ақпараттық-анықтамалықтар, жеке тектік қорлардың деректік базасы жұмыстарынан архив қызметкерлерінің қажырлы еңбектерін көре аламыз. Сонымен қатар қазіргі заманғы технологиялар кешенін пайдалана отырып жеке тектік қорларды қалыптастыру, іздеу, пайдалану жұмыстарына қолданып келеді.

Еліміздегі басқа республикалық архивтердің қызметінен, ҚР ПА атқарылып жатқан қызмет түрлері ерекшеленеді. Соның ішінде жеке тектік құжаттарды толықтыратын, сақтайтын, жариялау, пайдалануды іске асыратын ҚР ПА ерекше

мәртебесі бар мекеме. Осыған байланысты ҚР ПА жеке тектік құжаттарды толықтырумен айналасатын республикалық, қалалық, облыстық архивтермен ықпалдаса отырып, жеке тектік қорларды қалыптастыруды біріздіндіру мақсатында мамандарға тәжірбиесімен, ақыл-кеңестерімен бөлісіп, сондай-ақ архивтерде жарыққа шығып жатқан әдістемелік құралдарға басшылық жасаса жеке тектік қорлардың біріздендірілген, жаңашаланған жүйесінің қалыптасуына үлкен септігін тигізер еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абилова Т.Е. О комплектовании Архива Президента РК документами личных фондов государственных, политических и общественных деятелей // Информационно-методический бюллетень Архива Президента. – Алматы, 2008. – №2. – С. 20–25.
2. Абилова Т.Е. Новые технологии Архиве Президента РК: из опыта Архива Президента РК по созданию базы данных «Источники комплектования Архива документами личного происхождения» // Информационно-методический бюллетень Архива Президента. – Алматы, 2010. – №2. – С. 26–28.
3. Сүлейменова Ә. Жеке тектік қорлардың құрамындағы құжаттармен жұмыс жүргізу тәжірбиесінен (ҚР Президенті архивінің қорлары негізінде) // ҚР Президентінің Архиві: ақпаратты–әдістемелік бюллетень. – Алматы, 2019. – №2. – С. 54–62.
4. Тулеуова Ш. Личные фонды представителей дипломатической службы Казахстана в Архиве Президента РК // Информационно-методический бюллетень Архива Президента. – Алматы, 2016. – №2. – С. 50–53.
5. Справочник по архивным фондам личного происхождения // Под общей ред. Б.А. Джапарова. – Издание 3-е, доп. – Алматы, 2017. – 368 с.
6. Мұхатова О.Х., Ысқақ А., Максымканова А. Жеке қор құжаттарының деректік маңызы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 155 б.
7. Методические рекомендации по проведению экспертизы ценности документов в фондах личного происхождения, государственных, общественных деятелей / Сост.: Т.Е. Абилова. Одобрено протоколом ЭПМК Архив Президента РК от 29 декабря 2003 г. №18. – 6 с.
8. Методические рекомендации по работе с документами личного происхождения в Архиве Президента Республики Казахстан / Сост.: Т.Е. Абилова. Одобрено протоколом ЭПМК Архив Президента РК от 6 июня 2014 г. №22. – 36 с.
9. Памятка о работе по комплектованию Архива Президента Республики Казахстан документами политических, общественных и государственных деятелей / Сост.: Т.Е. Абилова. Одобрено протоколом ЭПМК Архив Президента РК от 19 марта 1999 г. №3. – 25 с.
10. Зейнелов Ж. Жинақтау және құжаттама басқармасындағы электрондық деректер базасының жүргізілуі. // ҚР Президентінің Архиві: ақпаратты–әдістемелік бюллетень. – Алматы, 2017. – №2. – С. 44-47.
11. Тұлғалар туралы құжатты жинақтарды жеке тектік қорлар негізінде дайындау жөніндегі жадуал / Құраст.: Ә.Т. Сүлейменова. ҚР Президенті Мұрағатының СТӘК №30 хаттамасымен 3 желтоқсан 2010 ж. мақұлданды. – 14 б.
12. Жеке тектік қорлар құрамындағы эпистолярлық мұраның құндылығын сараптау және сипаттау / Құраст.: Ә.Т. Сүлейменова. ҚР Президенті Архивінің СТӘК №15 хаттамасымен 26 желтоқсан 2017 ж. бекітілді. – 26 б.

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПРИЕМКИ, ОЦЕНКИ И ХРАНЕНИЯ АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ ПОСТУПИВШИХ НА ГОСУДАРСТВЕННОЕ ХРАНЕНИЕ В АРХИВ ПРЕЗИДЕНТА РК

Ш. Тайтелиева,
эксперт Управления архивных технологий
Архива Президента РК

Прием каждого дела производится лицом, ответственным сотрудником Архива Президента РК в присутствии работника структурного подразделения, в специальном проветриваемом, оборудованном необходимым инвентарем помещении.

До передачи в архивохранилище документы размещают в помещение приема и временного хранения. Освобождают от транспортной тары, развязывают связки и раскладывают на стеллажах и столах.

При размещении документов сотрудник архива удаляет все посторонние предметы, находящиеся в делах, папках, коробках: металлические скрепки, бумажные и картонные закладки и т.п.

Сотрудники Архива, принимающие документы должны быть одеты в специальную одежду (халат рабочий, маска одноразовая, респираторы, перчатки резиновые).

При формировке фактических принятых дел в опись указывается цифрами и прописью количество, номера отсутствующих дел, а так же подписи ответственного сотрудника архива и лица, передавшего дела.

Узбеков. Ж – эксперт управления обеспечения сохранности и государственного учета архивных фондов в процессе приема документов на постоянное хранение.

При приеме особо ценных дел проверяется количество листов в делах.

В результате проверки физического состояния архивных документов определяется:

– плесень, запыление,

– повышенная влажность,

– повреждения бумаги или текста

Наличие дефектов бумаги и текста устанавливается визуально при полистном просмотре дел. При обнаружении увлажненных архивных документов проводится их обязательная акклиматизация до полного высушивания. Архивные документы, пораженные биологическими вредителями (плесень, насекомые), подлежат немедленной изоляции. Учет физического состояния архивных документов на бумажной основе осуществляется:

– в листе заверителе

– в акте проверки наличия и состояния архивных документов

– в карточке учета архивных документов с повреждениями носителя

– в карточке учета архивных документов с повреждениями текста

– в картотеке учета физического состояния архивных документов.

Постоянное хранение документов в Архиве осуществляется в темноте. Все виды работ с документами проводятся при ограниченных условиях освещения. Для искусственного освещения применяются лампы накаливания в закрытых плафонах с гладкой поверхностью. Температурно влажностный режим помещения хранилищ, оборудованы системами кондиционирования воздуха, поддерживается оптимальный режим.

В Архиве в основном хранятся бумажные документы, поэтому температура – 17–19° С, относительная влажность воздуха – 50 -55%. Температурно влажностный режим в хранилищах контролируется путем регулярного измерения параметров воздуха ежедневно. Имеются термометры и электрический психрометр. Они размещены в главном проходе на стеллаже. Показания приборов фиксируются в регистрационном журнале ежедневно.

В хранилищах Архива необходимо систематически проводить влажную уборку помещений, обеспыливать стеллажи, шкафы, коробки, связки и другие средства хранения документов. Чтобы избежать проникновения насекомых и мелких грызунов помещения хранилища должны быть закрытыми. С этой цели в Архиве Президента РК ежеквартально проводится дезинфекционные обработки с применением дезинфицирующих средств. Запрещается пребывание в верхней одежде, мокрой и грязной обуви.

При обнаружении документов, пораженных плесенью, их необходимо изолировать и передать на дезинфекцию. Стеллажи, шкафы, коробки, в которых они хранились, следует протереть водным раствором формалина (3–5%) и просушить.

Брошюровка зараженных документов без предварительной гигиенической очистки и дальнейшая передача документов в хранилище Архива является грубым нарушением правил обработки, передачи и хранения документов со стороны передающей организации:

В первых, это может привести к заражению всего фонда.

Во вторых, работа с зараженными документами может повлечь серьезные нарушения здоровья. В третьих, зараженные документы могут постепенно оказаться полностью утраченными.

Организации и государственные учреждения, должны производить передачу документов на государственное хранение, в хорошем физическом состоянии, ведь за архивными справками и другими данными придется вернуться.

Бейсенбеккызы Б – эксперт Управления обеспечения сохранности и государственного учета архивных фондов во время измерения температурно влажностного режима в хранилище архива.

Сегодня архивы являются не перевалочными пунктами хранения документов, а базами хранения архивного наследия со своими обязанностями, правами, трудностями. Главная задача архивистов остается прежней организовать работу по обеспечению сохранности архивного наследия.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ОФОРМЛЕНИЮ ДОКУМЕНТАЛЬНЫХ СБОРНИКОВ

Согласована
протоколом ЭПМК
Архива Президента
Республики Казахстан
от 14 июня 2019 г. № 6

Введение

Перелом общественного сознания, возврат вековых традиционных жизненных ценностей обусловили рост интереса широких слоев населения к отечественной истории, к истории своего региона, своим духовным истокам. Последние два десятилетия, в связи с массовым рассекречиванием архивов, исследователи получили доступ к пласту неиспользованных документов. Поэтому публикация документов и издание сборников имеют большое научное значение в процессе осмысления страниц истории.

Воссоздание реальных исторических событий, жизни прошлых поколений немыслимо без обращения к архивным документам как к надежному источнику исторических знаний. Но не всегда исследователь имеет возможность работать непосредственно в архивах. И в этом случае бесценным подспорьем ему служат изданные сборники документов. В этом качестве, в силу своей документальности, могут выступать и книги, создаваемые на основе архивных источников.

Подготовка документальных изданий – дело сложное, требующее затрат времени, хорошего ориентирования составителей в разных областях исторической науки, владения темой, а также знания состава и содержания документальных фондов.

Памятка разработана на основе Правил издания исторических документов в СССР (М., 1990), методических рекомендаций по подготовке научно-справочного аппарата при публикации документов по истории новейшего времени, одобренных протоколом ЭПМК Архива Президента Республики Казахстан от 27 июня 2008 г. №12, правил издания документов Национального архивного фонда Республики Казахстан, утвержденных приказом Министра связи и информации РК от 16 ноября 2011 г. № 349.

Данная памятка отлична тем, что дополнена указаниями и рекомендациями по техническому оформлению текстов документов.

Практическая значимость памятки заключается в возможности использования ее в подготовке и издании документальных сборников, учебных пособий, хрестоматий для составителей, преподавателей и студентов вузов.

Рекомендации по оформлению документальных сборников подготовлены главным экспертом Управления научной публикации документов Архива Президента Республики Казахстан Мирзакуловой Р.

1. Общие требования

Для оформления документальных сборников следует использовать программу Ms Word. Формат бумаги А4.

При подготовке сборников необходимо настроить поля страниц: верхнее и нижнее поля – 20 мм, размер левого поля 30 мм, правого – 15 мм.

Также отвести место под переплёт, определить его положения: слева или сверху, выбрать ориентацию страницы: книжную или альбомную. Ориентация страницы определяет вдоль короткой или длинной стороны страницы распечатается текст. Альбомная ориентация часто применяется при распечатывании широких таблиц.

Шрифт – Times New Roman.

Шрифт может иметь одно значение начертания из четырёх возможных. Он может быть:

1) обычным 14 пт – без дополнительных эффектов – в основной части документа;

2) курсивом 12 пт – под наклоном – при датировке документа, указании места события, грифа секретности, легенды;

3) полужирным 12 пт – в указании подписи к документу.

Заголовки документов принято отмечать полужирным шрифтом 14 пт.

При расстановке пробелов рядом со знаками препинания, скобками, в фамилиях, датах, суммах и т. д. должны соблюдаться правила типографики.

Пробел ставится:

1) после запятой, точки (в т. ч. и обозначающей сокращения и инициалы),

2) точки с запятой;

3) двоеточия;

4) вопросительного и восклицательного знака;

5) многоточия (кроме многоточий, начинающих предложение);

6) перед многоточием, стоящим в начале предложения;

7) с внешней стороны скобок и кавычек;

8) с обеих сторон тире, за исключением тире между цифровыми обозначениями неотрицательных целых чисел.

Пробел не ставится:

1) перед запятой, точкой, точкой с запятой, двоеточием, вопросительным и восклицательным знаками, многоточием (кроме многоточия, стоящего в начале предложения);

2) после многоточия, стоящего в начале предложения;

3) с внутренней стороны скобок и кавычек;

4) с обеих сторон дефиса (за исключением односторонних дефисов, то есть случаев вроде «одно- и двухэтажный») и апострофа.

Одно из базовых правил форматирования текста в редакторе MicrosoftWord следующее – в документе не должны встречаться:

1) два пробела подряд;

2) две табуляции подряд;

3) пробел в начале абзаца;

4) пробел или табуляция в конце абзаца.

При наборе текстов не используются автоматические маркированные и нумерованные списки. Например:

• Январь • Февраль • Март • Апрель	1. Январь 2. Февраль 3. Март 4. Апрель
Не используется	Используется

2. Элементы документального сборника. Их оформление

Обложка, титульный лист, оборот титульного листа, оглавление, предисловие, концевая титульная страница являются обязательными элементами издания.

Обложка содержит основные сведения об издании: составители, заглавие, выходные данные (место и год издания, издательство). Шрифт текста на обложке должен быть крупный, полужирный. По желанию составителей на обложке возможно разместить иллюстрацию.

Титульный лист следует после обложки и содержит более подробные сведения: наименование издающей организации, название, вид издания, место издания, издательство и год издания.

Оборот титульного листа содержит полные сведения об издании: индекс УДК, авторский знак, сведения о рецензентах, составители, редколлегия, библиографическое описание издания, аннотация, международный стандартный номер книги ISBN, знак охраны авторского права, наименование его обладателя (составители, издательство и т. д.).

Инициалы и фамилию составителя приводят в именительном падеже в той полноте, которая установлена составителем. Инициалы или полные личные имена предшествуют фамилии. Например: М. Жылгелдинов,Р. Мирзакулова и т. д.

Последовательность приведения имен составителей устанавливается самими составителями. Варианты могут быть следующие:

1) по алфавиту фамилий;
2) по вкладу или объему материалов;
3) по авторитетности или известности;
4) по научным степеням и званиям.

Оптимальным считается первый вариант – он нейтральный и часто используемый.

Индекс УДК присваивается сотрудниками Национальной библиотеки Республики Казахстан, номер ISBN – Национальной государственной книжной палатой Республики Казахстан.

Аннотация – краткая характеристика тематического содержания сборника, его социально-функционального и читательского назначения. Она должна быть лаконичной, четкой и максимально информативной.

На обложке, титульном листе и его обороте номера страниц не проставляются. Нумерация начинается с 3-й страницы.

Концевая титульная страница является последней страницей издания, она не нумеруется. Здесь приводятся сведения о редакторе, дате подписания в печать, объеме, тираже и т. д., а также адрес издателя и полиграфического предприятия.

Оглавление (содержание) является указателем заголовков документов сборника с номерами страниц, на которых они размещены. Заголовки в оглавлении следует приводить в том же виде, что и в тексте, расхождения не допускаются. Оглавление должно быть информативным, но не слишком подробным, громоздким. Графическое оформление заголовков в оглавлении и в тексте должно быть одинаковым. Между заголовками и номерами страниц ставят отточие.

Чтобы автоматически собрать оглавление, необходимо убедиться, что структура сборника оформлена правильно.

В меню «Ссылка» выбрать команду «Оглавление» –> выбрать нужное количество уровней (чаще всего используют три уровня).

Оглавление помещают в начале книги перед предисловием.

Предисловие – предтекстовая часть издания, раскрывающая особенности его содержания, построения, назначения, отличия от других близких по теме и содержанию изданий.

В приложении к рекомендациям представлен титульный лист с оборотом.

3. Основной текст издания. Рубрикация. Заголовки

Основной текст издания полностью раскрывает тему, содержание сборника. Для лучшего понимания и усвоения материала его необходимо делить на составные части, такое деление называется рубрикацией. Это разделы, подразделы.

Заголовки разделов и подразделов должны быть пронумерованы арабскими цифрами. Между номером раздела, подраздела и заголовком ставится точка. После заголовков точки не ставятся. Заголовки разной значимости необходимо выделять разным шрифтом. Названия разделов – прописными буквами. Целесообразно применять полужирный шрифт. Подчеркивать заголовки нельзя. Между текстом и заголовком раздела, подраздела – двойной интервал. Располагаться заголовки должны по центру.

Каждый раздел рекомендуется начинать с новой страницы. Не допускается оставлять заголовок или его часть на последней строке страницы. В этом случае необходимо его перенести на следующую страницу. Если заголовок длинный и не умещается на одной строке, его делят на смысловые части и переносят. При этом не допускаются переносы слов и висячие предлоги и союзы в конце строк.

Вклейка. Документальный сборник может содержать иллюстративный материал, который обогащает, дополняет, поясняет текст. Иллюстрации должны быть четкими, легко восприниматься. При подготовке иллюстраций необходимо учитывать возможности полиграфии. Фотографии располагаются чаще всего во вклейке к сборнику, либо в начале или в конце издания.

Чаще всего фотографии снабжаются аннотацией, которая содержит краткую информацию, ссылку на источник, дату и место события.

Таблицы. Таблицы должны быть четкими, ясными для понимания, экономичными. Основные элементы таблицы: заголовок, заголовки граф (столбцов), подзаголовки граф, головка, боковик, заголовки строк, строки и графы (столбцы).

Заголовок таблицы помещают над таблицей посередине. Точку после него не ставят. Над заголовком справа пишут: «Приложение 1», «Приложение 2» и т. д.

Заголовки граф таблиц начинают с прописных букв. Подзаголовки граф, имеющие самостоятельное значение, пишут с прописной буквы, если же они

составляют одно предложение с заголовками – со строчной. Точки после заголовков граф, боковиков не ставят.

Графа «номер по порядку» допустима в случаях, когда нужна ссылка на строку таблицы.

Таблица может иметь примечание. Его располагают внутри таблицы отдельной графой, если оно относится к большей части строк. Если примечание одно, пишут «Примечание», ставят точку, дальше – текст примечания. Если примечаний несколько, их нумеруют арабскими цифрами.

Примечание также можно поместить под таблицей, если оно относится к незначительной части строк, поясняет, дополняет отдельные числа, текстовые элементы или же велико по объему.

Подтабличное примечание с таблицей можно связать с помощью знаков сноски: звездочки (одна, две, три), цифры. Их ставят у комментируемого места таблицы и перед примечанием. Также примечания под таблицей можно оформить как внутритекстовые (в таблице) с заголовком «Примечание».

Шрифт в таблице может быть меньше, чем основной, но не менее 12 пт.

Если таблица состоит из значений, то необходимо сделать подсчет. В случае, когда подсчет неправильный, необходимо обговаривать это в примечаниях к тексту.

Перечни. Довольно часто в тексте возникает необходимость перечисления каких-либо сведений. Для этого используют перечни. Перечни бывают двух видов:

1. Внутриабзацный. Элементы такого перечня расположены рядом с обобщаемым словом, состоят из одного или нескольких слов или простых нераспространенных предложений, и при этом не требуется подчеркнутого их выделения.

2. С элементами-абзацами. Элементы выносятся на отдельные строки с абзаца, состоят из многих слов или нескольких предложений каждый. Также используются, когда требуется особо подчеркнуть, выделить каждый элемент для лучшего запоминания или быстрого нахождения.

Необходимо одинаково оформлять однородные по значимости перечни. Для обозначения элементов перечня можно использовать номера-цифры (римские, арабские), буквы (прописные, строчные), тире, знаки.

Между элементами внутриабзацного перечня ставят запятую, если элементы простые, без знаков препинания внутри, и точку с запятой, если элементы содержат много слов, со знаками препинания внутри.

После элементов-абзацев ставят:

1) запятую, если элементы просты, из нескольких слов, внутри нет знаков препинания;

2) точку с запятой, если элементы не совсем просты, есть знаки препинания внутри;

3) точку, если элементы обозначены номером-цифрой с точкой и начинаются с прописной буквы.

Одним из элементов научно-справочного аппарата документальных сборников являются примечания. Примечания составляются к тексту (текстуальные) и содержанию документов (примечания по содержанию). Текстуальные примечания приводятся в концевой сноске на той же странице, примечания по содержанию – отдельным списком после документов сборника.

В документальных сборниках большую роль играют указатели. Это упорядоченный по алфавиту путеводитель, позволяющий быстро находить необходимые сведения в книге.

Указатели имеют три основных вида – именной, географический и предметный – и некоторые их разновидности. Они располагаются в научно-справочном аппарате к сборнику. Название указателя приводится посередине строки полужирным шрифтом.

По форме указатели могут быть глухими и развернутыми.

Глухой указатель включает в себя обозначение объекта и ссылочные данные. Например: Берия Лаврентий Павлович – 44, 175, 178.

В развернутом указателе, кроме этого, содержатся различного рода пояснения. Например: Берия Лаврентий Павлович, в августе–ноябре 1938 г. 1-й замнаркома внутренних дел СССР, с сентября нач. 1 упр. НКВД СССР, в сентябре–декабре 1938 г. нач. ГУГБ НКВД СССР, с ноября 1938 г. по декабрь 1945 г. нарком внутренних дел СССР – 44, 175, 178.

Выбор указателей для издания зависит от типа, а также цели и содержания данного издания. Издания архивных документов снабжаются самыми разнообразными указателями, содержащими пояснения с различной степенью подробности.

Обозначение понятий во всех указателях дается в именительном падеже.

Пояснение понятия определяет в каком качестве оно упоминается в издании и определяется от него запятой.

После наименования и пояснения понятия в указателе без какого-либо знака препинания ставятся страницы издания, на которых эти понятия упоминаются. Перечисленные страницы разделяются запятыми.

Важным элементом научно-справочного аппарата является список сокращений. Он представляет собой алфавитный перечень встречающихся в сборнике сокращенно написанных слов. Список сопровождается полным наименованием сокращенных слов. Сокращения вводятся в целях экономии места для часто встречающихся слов в тексте издания, а также для раскрытия аббревиатур в составе справочного аппарата и достижения единообразия в передаче содержания документов.

Общепринятые сокращения, не требующие специальных разъяснений (т. е., т. д., пр. и другие), обозначающие мер массы, времени пространства, относящиеся к цифрам или каким-либо наименованиям и не вызывающим двоякого толкования (кг, мин., см, м), а также вошедшие в разговорную и письменную речь сокращения слов, подобно таким, как, техплан, в список сокращений не включаются.

Если для издания привлекается большое количество источников, возникает необходимость составления перечня использованных источников.

Издания научно-популярного типов должны содержать перечень публикуемых документов, который может либо включаться в оглавление, либо быть самостоятельным.

Архивные фонды, документы которых опубликованы в издании, группируются в перечне по архивам. Под наименованием каждого архива перечисляются фонды в порядке нарастания их номеров с полным их наименованием и указанием в скобках сокращенного обозначения.

Зарубежные архивохранилища перечисляются в алфавитном порядке после отечественных. При этом раскрывается сокращенные наименования, употребленные в легендах к публикуемым документам.

Список литературы нумеруется арабскими цифрами в алфавитном порядке. При необходимости в тексте могут быть ссылки на библиографические описания.

Список использованной литературы

1. Правила работы Архива Президента Республики Казахстан, утвержденные приказом директора Архива Президента Республики Казахстан от 14 декабря 2011 года №32-П.
2. Методические рекомендации по подготовке научно-справочного аппарата при публикации документов по истории новейшего времени (Одобрены протоколом ЭПМК от 27 июня 2008 года №12.)
3. Правила издания документов Национального архивного фонда, утвержденные приказом Министра связи и информации Республики Казахстан от 16 ноября 2011 года № 349.
4. Правила издания исторических документов в СССР. Москва, 1990.

Приложение 1

Ассамблея народа Казахстана

Архив Президента Республики Казахстан

Центральный государственный архив Комитета информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан

Из истории депортаций. Казахстан

1935–1939 гг.
Сборник документов

Алматы
2014

УДК 94(574)
ББК 63.3 (5Каз) 622-4
И 32

Выпущено по программе «Издание социально-важных видов литературы»
Министерство культуры и спорта Республики Казахстан

Сборник рекомендован к изданию Научным советом АП РК 27 мая 2013 г.

Редакционная коллегия
З.С. Айдарбеков, Л.С. Актаева, Н.Р. Джагфаров, Г.В. Кан, Е.А. Кузнецов,
Н.Т. Калашникова, А.Т. Капаева, В.П. Осипов, В.Н. Шепель (отв.)

Составительский коллектив
Р.М. Әбдуәли, Е.М. Грибанова (отв.), А.С. Зулкашева, Г.М. Каратаева,
Н.П. Кропивницкий, Е.В. Чиликова

И 32 Из истории депортаций. Казахстан. 1935–1939 гг. Сборник документов. – Алматы: LEM, 2014. 740 с.

ISBN 978-601-239-341-5

В сборнике публикуются документы о насильственном переселении в Казахстан в 1935–1939 гг. финнов, поляков, немцев, курдов, армян, турков, корейцев, иранцев, именуемом в научной литературе социально-этническими и этническими депортациями. Читатель узнает о том, как шла подготовка к приему спецпереселенцев, их расселении, вовлечении в хозяйственную жизнь республики. Сборник рассказывает об условиях труда и быта спецпереселенцев, проблемах, возникших в республике вследствие вселения в кратчайшие сроки значительной массы людей, отличающихся культурно-бытовыми традициями, конфессиональной принадлежностью, языком. В самостоятельный раздел выделены документы, характеризующие изменения в национальной политике руководства СССР, которые привели к русификации.

©Ассамблея народа Казахстана, 2014
©Министерство культуры и спорта РК, 2014
© Архив Президента РК, 2014
© Центральный государственный архив РК, 2014

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕНИЯ ФИРМЕННОГО БЛАНКА

А. Сыдыкова,
главный эксперт Управления
администрирования и общественных связей

Оформление документов – важная составляющая процесса делопроизводства. Фирменный бланк организации – один из видов продукции, чаще всего, формата А4, содержащий в себе постоянное, неизменное текстовое содержимое, такой же имиджевый инструмент компании, как сайт или визитная карточка, поэтому относиться к нему надо со всей серьёзностью.

Фирменный бланк в организации, так же как и визитные карточки работников, играет роль инструмента, необходимого организации с самого начала ее существования. На бланках оформляют внутренние документы, исходящие письма, соглашения и т. д. Наличие у организации фирменного бланка способствует формированию положительного представления. Именно поэтому следует уделить особое внимание дизайну этого документа. Гербовые бланки изготавливаются только полиграфическими предприятиями, имеющими лицензию на соответствующий вид деятельности, по заказам государственной организации и подлежат учету. Реквизит – это элемент официального документа. Есть два вида реквизитов: постоянные и переменные реквизиты. Постоянные реквизиты наносятся на бланк документа при изготовлении его типографским способом. Переменные реквизиты фиксируются на бланке в процессе его заполнения. Обязательными реквизитами бланка являются:

1 – изображение Государственного Герба Республики Казахстан или эмблемы, логотипа, товарного знака (знак обслуживания);
2 – официальное наименование организации;
3 – справочные данные об организации;
4 – наименование вида документа;
5 – дата документа;
6 – регистрационный номер (индекс) документа;
7 – ссылка на регистрационный номер (индекс) и дату входящего документа;
8 – место составления или издания документа;
9 – гриф ограничения доступа к документу;
10 – адресат;
11 – гриф утверждения документа;
12 – резолюция;
13 – заголовок к тексту документа;
14 – отметка о контроле;
15 – текст документа;
16 - отметка о наличии приложения к документу;
17 – подпись;
18 – отметка о согласовании документа;
19 – оттиск печати;
20 – отметка о заверении копии документа;

21 – отметка об исполнителе документа;
22 – отметка об исполнении документа и направлении его в дело;
23 – идентификатор электронной копии документа;
24 – отметка о поступлении документа в организацию (приложение 1).

Приложение 1
к Правилам документирования,
управления документацией и использования
систем электронного документооборота
в государственных и негосударственных организациях

Схема расположения реквизитов документа

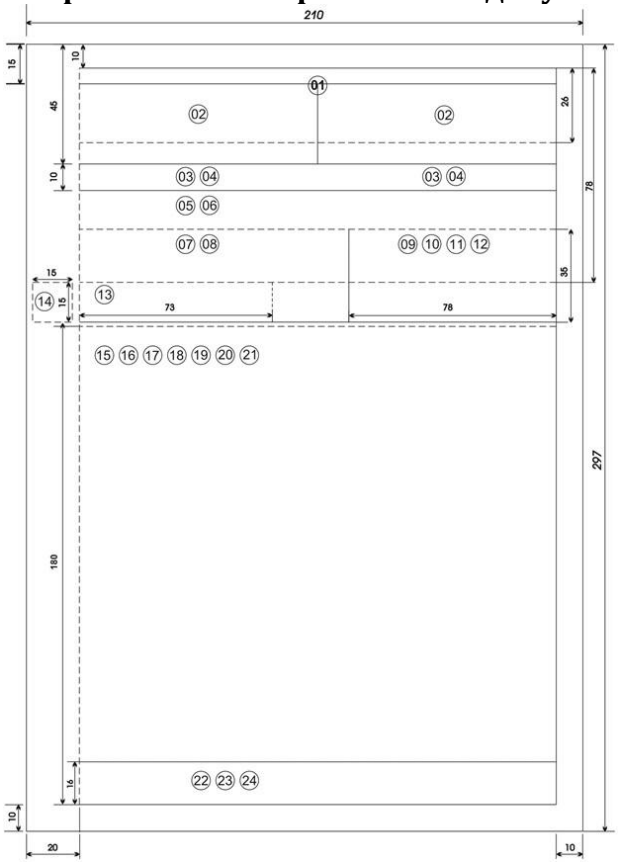

Каждый лист документа, оформленный на бланке должен иметь поля не менее:
1) левое поле – 20 мм;
2) правое поле – 10 мм;
3) верхнее поле –10 мм;
4) нижнее поле – 10 мм.
Для двустороннего печатания оборотная сторона листа документа:
1) левое поле – 10 мм;
2) правое поле – 20 мм;
3) верхнее поле – 10 мм;
4) нижнее поле – 10 мм.

Приложение 2
к Правилам документирования,
управления документацией и
использования систем
электронного документооборота
в государственных и
негосударственных организациях

Форма

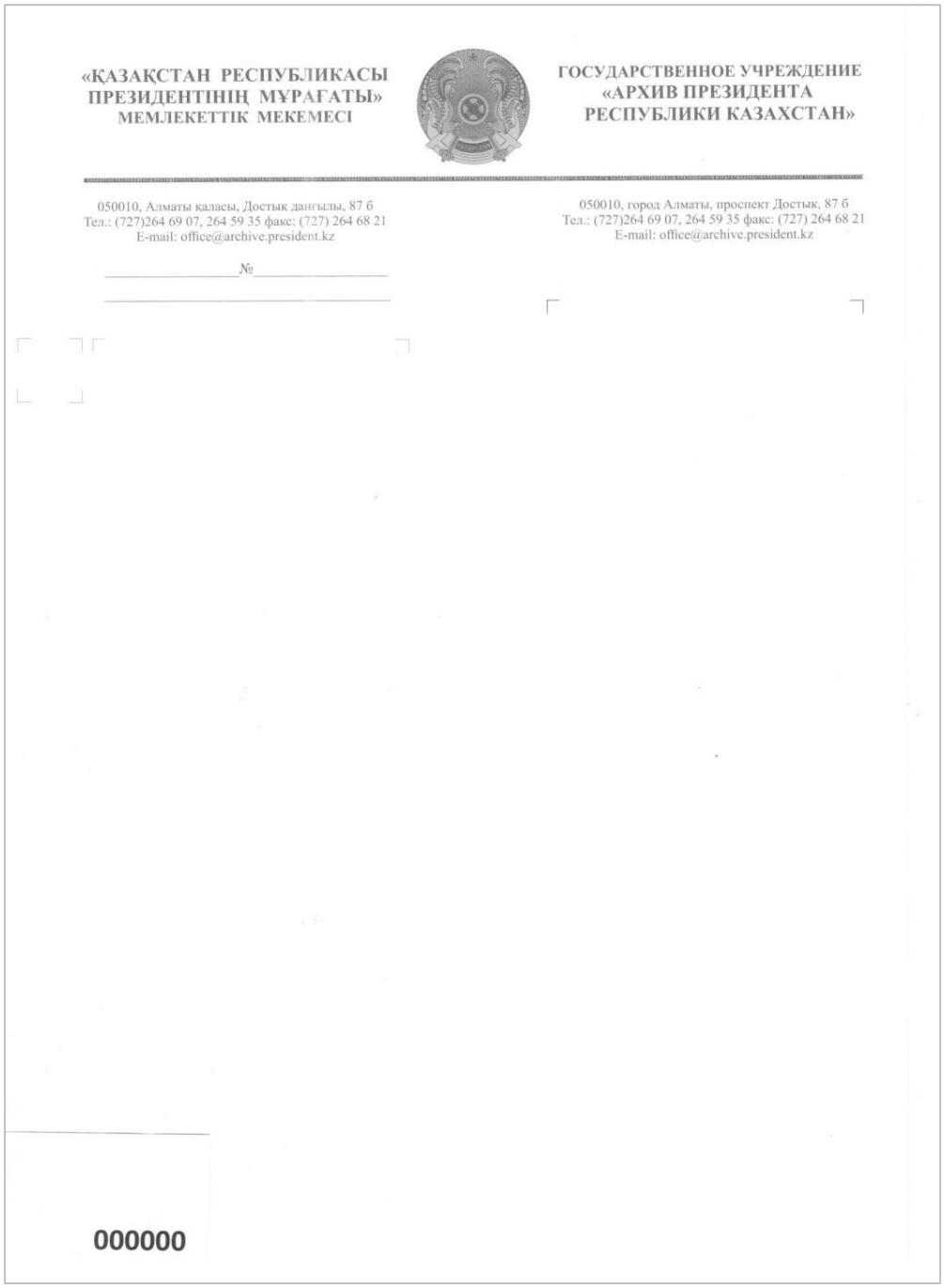

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ МҰРАҒАТЫ»
МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«АРХИВ ПРЕЗИДЕНТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 87 б
Тел.: (727)264 69 07, 264 59 35 факс: (727) 264 68 21
E-mail: office@archive.president.kz

050010, город Алматы, проспект Достык, 87 б
Тел.: (727)264 69 07, 264 59 35 факс: (727) 264 68 21
E-mail: office@archive.president.kz

_____№_____

000000

Приложение 3
к Правилам документирования,
управления документацией и
использования систем
электронного документооборота
в государственных и
негосударственных организациях

Форма

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ МҰРАГАТЫ»
МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«АРХИВ ПРЕЗИДЕНТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

ХАТТАМА

ПРОТОКОЛ

_____

Алматы қаласы

№ _____

город Алматы

000000

Приложение 4
к Правилам документирования,
управления документацией и
использования систем
электронного документооборота
в государственных и
негосударственных организациях

Форма

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ МҰРАҒАТЫ»
МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«АРХИВ ПРЕЗИДЕНТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

_____ № _____

Алматы қаласы город Алматы

000000

Общий бланк используется для изготовления любых видов документов, кроме письма. Бланки документов лучше изготавливать одновременно с созданием других корпоративных атрибутов (визиток, папок, календарей), что позволит выдержать единый стиль, создать положительное впечатление о компании у потенциальных клиентов и партнёров. Бланки документов используются строго по назначению и не передаются другим организациям или иным лицам без соответствующего разрешения руководства организации.

Бумажные бланки документов государственных организаций с изображением Государственного Герба Республики Казахстан подлежат учету, для чего в левом нижнем углу каждого экземпляра бланка документа типографским способом или нумератором проставляются его номер, серия. Электронные бланки не подлежат учету. Документы составляются с использованием штампа, воспроизводящего наименование организации, путем проставления его оттиска в левом верхнем углу либо при обязательном оформлении следующих реквизитов:

1) официальное наименование организации, издавшей документ, либо оттиск штампа, воспроизводящего наименование организации, издавшей документ, путем проставления его в левом верхнем углу;

2) наименование вида документа, за исключением письма;

3) дата документа;

4) регистрационный номер (индекс) документа;

5) наименование должности лица, подписавшего документ, подпись и расшифровка подписи;

6) оттиск печати организации.

Не допускается оформление на одном бланке документа на двух и более языках. Документ на казахском языке и создаваемый аутентичный документ на русском или ином языке печатаются каждый на отдельных бланках (отдельных листах) и оформляются едиными реквизитами. Документ, создаваемый на двух и более языках, оформляется на отдельных бланках (отдельных листах) с едиными реквизитами. Документу на разных языках присваиваются единые исходящие реквизиты. Документы на разных языках должны быть аутентичны друг другу. Листы документов (бланков и приложений к ним) нумеруются сквозной нумерацией в верхней части листа посередине.

ТМД ЕЛДЕРІ ЖАС АРХИВШІЛЕРІНІҢ IV ЖАЗҒЫ МЕКТЕБІ

Р. Мырзақұлова,
ҚР Президенті Архивінің
құжаттарды ғылыми жариялау
басқармасының бас сарапшысы

2021 ж. 21-23 маусымында ТМД елдері жас архившілерінің IV Жазғы мектебі өткізілді. Ол Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Ресей мемлекеттік гуманитарлық университеті және әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетімен ТМД елдерінің мамандары арасында білім алмасудың тәжірибелік алаңы ретінде ұйымдастырылды. Алғаш рет жыл сайынғы білім беру жобасын құру туралы 2016 жылдың қарашада Мәскеу қаласында Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві мен Ресей мемлекеттік гуманитарлық университетінің арасындағы қоғамдық серіктестік туралы келісімге қол қою кезінде айтылды. Қазақстандық және ресейлік архившілердің білім алмасу алаңын құру бойынша ортақ мақсат ТМД елдері мемлекеттік архивтері тарапынан қолдау тапты. 2017 ж. Алматы қ. 1 Жазғы мектеп өтті, биылғы жылғы 4 Мектеп алғаш рет онлайн форматта ұйымдастырылды.

Іс-шара Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30-жылдығын атап өту аясында ұйымдастырылды.

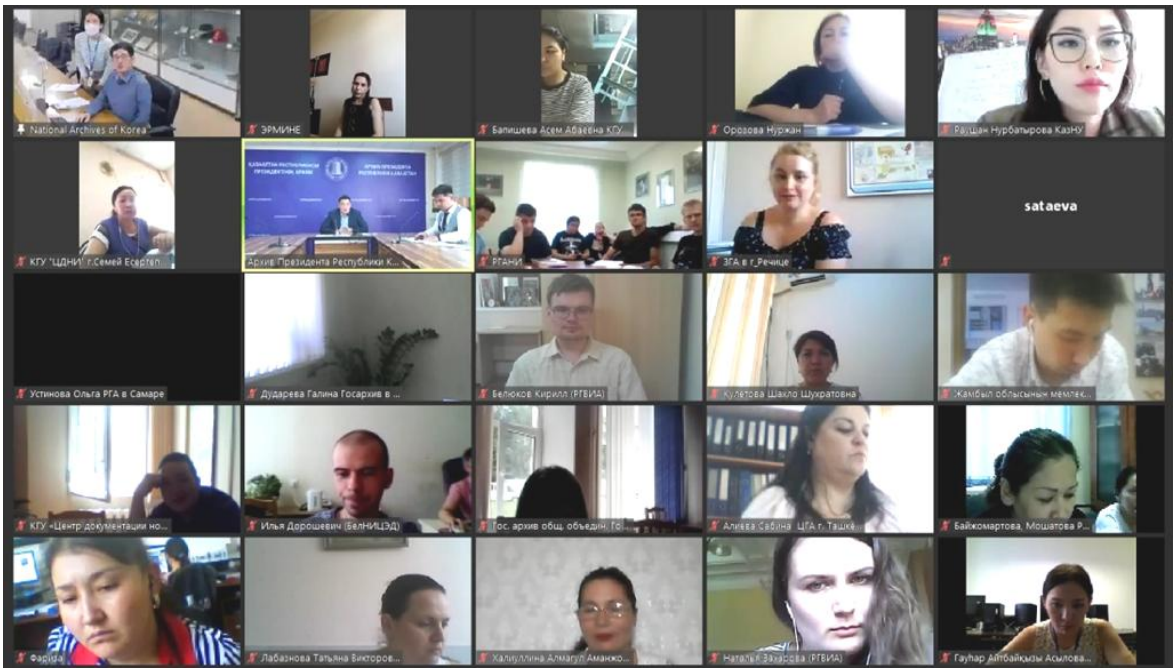

Жазғы мектептің ашылу салтанатында ҚР Президенті Архивінің директоры Ж. Әбдіқадырова, Ресей мемлекеттік гуманитарлық университетінің ғылыми жұмыс бойынша бірінші проректоры О. Павленко, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің Тарих факультетінің деканы М. Ноғайбаева, Бүкілресейлік архив ісі және құжаттану ғылыми-зерттеу институтының директоры П. Кюнг, ҚР Президенті Архивінің жанындағы Қоғамдық кеңес төрағасы Борис Жапаров форум қатысушыларына құттықтау сөз сөйледі.

Қазақстан Республикасы Президенті Кеңсесінің басшысы Н. Оңжановтың Жазғы мектеп қатысушылары мен қонақтарына құттықтау сөзі оқылып, онда құжаттану үрдісін цифрландыру мен одан әрі жетілдірумен байланысты мәселелер спектрін қарастыру, IT технологиялар саласының білікті мамандары мен беделді сарапшыларын тыңдау мүмкіндігіне тоқталып, құрылымды дискуссияларға қатысып, құнды тәжірибе алуға шақырды. Архивші мамандармен мұндай кездесулер архив ісіндегі дәстүрді сақтап, даму басымдылықтарының қалыптасуына, нығайтылуына әкелетінін айтты.

Корея Ұлттық архивінің президенті Джэ Хи Чой (Jae-Hee Choi) форум тақырыбының цифрлық дәуірдегі өзектілігін атап өтіп, қатысушыларға жұмыстарына табыс тілеп, құттықтау жолдады.

Бүгінгі күндегі цифрландырумен байланысты бүкіл әлемдегі ауқымды өзгерістер құнды ақпараттарды сақтауға бағытталған пәрменді шараларды қажет етеді. Ауқымды қатерлер нәтижесінде апатты салдарға әкелетін мәліметтердің жойылу қаупімен байланысты. Сондықтан бүгінгі күні ақпараттың түпдеректерін сақтаудың білікті мамандары – архившілерге деген талаптар өсуде, ал біздің мемлекеттерге жас дарынды кадрлар қажет. Әртүрлі мемлекеттердің мамандары өзінің кәсіби білімін жетілдіретін, тәжірибемен алмасатын алаңды ұйымдастыру уақыт талабына айналып келді.

Кәсіби мемлекеттің қалыптасуы үшін өзінің ісін меңгерген, мамандығын сүйетін кәсіби кадрларды қолдап, өсіру қажет. Әсіресе ол келешек буынға тарихи құжаттық зердені сақтауда кәсібилігін танытатын архивші мамандарға маңызды.

Биылғы жылы іс-шарада архив ісі мамандары мен оқытушылары ресейлік М. Ларин, П. Кюнг, Ю. Юмашева, польшалық А. Горак, финляндиялық Д. Фролов, беларуссиялық А. Рыбаков, оңтүстік кореялық Д. Ким мен қазақстандық Ә. Мұстафина, Б. Жұматаева және Б. Нұрпейісова спикер болды.

2021-Жазғы мектебіне Армения, Әзірбайжан, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Ресей Федерациясы, Татарстан елдеріндегі архив мекемелерінің 276 маманы қатысты. Өткен мектептерде 300-ге жуық мамандар қатысқан болатын, қазіргі оқытудың онлайн форматы географиялық шеңберді кеңейтіп, бірінші рет Әзірбайжан мен Арениядан әріптестеріміз қосылды.

Тыңдаушылардың ТМД елдері жас архившілерінің 4 Жазғы мектебіне қатысуы іс-шараны ұйымдастырушы мекмелер басшыларының – Ресей мемлекеттік гуманитарлық университетінің ректоры А. Безбородов, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры Ж. Түймебаев және Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің директоры Ж. Әбдіқадырованың қолы қойылған сертификаттармен расталды.

Ұйымдастырушылар V Жазғы мектебі келесі жылы дәстүрлі форматта өтуіне үміттеніп, ТМД архив мекемелерінің жас мамандары Алматы қаласына жиналып, танысып, тәжірибемен бөлісіп, кәсіби архившілер әлемдік тарихи мұраның сақталуына ортақ үлесін қосады деп сенеді.

АЛҒЫС АЙТУ КҮНІНЕ АРНАЛЫП «ОРТАҚ ҮЙІМІЗДЕ ТАТУЛЫҚ ПЕН КЕЛІСІМ» ТАҚЫРЫБЫМЕН ШАРА ӨТКІЗІЛДІ

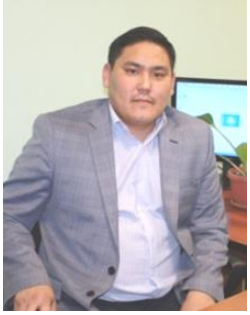

Ж. Зейнелов,
ҚР Президенті Архивінің Жинақтау және құжаттама басқармасының басшысы

Ағымдағы жылдың ақпан айында Қазақстан Республикасы Президентінің Архивінде Алғыс айту күніне арналған «Ортақ үйімізде татулық пен келісім» атты тарихи-құжаттық көрме және Дөңгелек үстел өткізілді.

«Ортақ үйімізде татулық пен келісім» атты Алғыс айту күніне арналған онлайн форматта өткен Дөңгелек үстел жұмысын ҚР Президенті Архивінің директоры Ж.Y. Әбдіқадырова кіріспе сөзімен ашып, онда биылғы жылы Қазақстан Тәуелсіздіктің 30 жылдығын атап өтіп жатқандығын айтты. Әлем жұртшылығы Қазақстанды қалыптасқан мемлекет ретінде таныды. Біздің экономикалық және саяси жетістіктеріміздің берік іргетасының негізі – халық. Тәуелсіздігіміздің басты байлығы мен басты жетістігі – халқымыз! Біз бүгін біртұтас елміз! Қазақстан – біздің ортақ Отанымыз деген идея қоғамда орнықты. Шараға қатысушыларға Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаты В.Г. Набиев, Алматы қаласындағы Литва Республикасының Бас консулы Д. Виткаускас, Алматы қ. Қазақстан халқы Ассамблеясы хатшылығының меңгерушісі Н.А. Балғымбаев құттықтау сөз сөйледі. Архивтің толықтыру көздері болып табылатын этномәдени орталықтардың басшылары баяндама жасады. Дөңгелек үстел соңында шығармашыл жастардың «Қазақстан – біздің ортақ үйіміз» атты суреттерінің тұсаукесері болып өтті.

2016 ж. бастап атап өтілетін Алғыс айту күнінің мерзімі орынды белгіленді. 1995 ж. 1 наурызда Қазақстан халқы Ассамблеясы құрылды, ол Қазақстанда тұратын барлық этностардың бірлігі мен келісімінің нышаны болып табылады. 2015 ж. 23 сәуірде Қазақстан халқы Ассамблеясының XXII сессиясында сөйлеген сөзінде Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылған күнін барлық этностардың бір-біріне және осы адамдарды туыстары сияқты қарсы алып, мейірім танытқан қазақтарға Алғыс айту күні ретінде атап өту әділ болар еді. Бұл күн қайырымдылық, достық, қазақстандықтардың бір-біріне деген сүйіспеншілігінің мерекесіне айналады», – деп атап өтті.

Осы тұста Алғыс айту күні болып атап өтілуіне себепші болған, Қазақстан халқы Ассамблеясын құру туралы идеясы, оның мәртебесі, қалыптастыру тәртібі және ұйымдастыру жұмыстары жайында тоқталып, шегініс жасап кеткенді орынды болар.

Мемлекеттіліктің кез-келген идеясы онда тұратын азаматтардың бірлігі идеясына негізделген. Сондықтан бұл мәселе әр ел үшін, ең алдымен, мемлекеттік құрылыстың өтпелі кезеңдеріне ерекше назар аударады. Қоғамда шоғырландырушы фактор проблемасын шешу ұлттық егемендікті құрудың мәні мен сенімділігін айқындайды. Қазіргі Қазақстан – әртүрлі этностар мен әртүрлі конфессия халықтарының 100-ден астам өкілдері тұратын ел. Республиканың бірегейлігі – XX ғ. одақтық эксперименттер негізгізінде ұлттың саны онда тұратын азаматтардың жалпы санының 50%-ынан аз болатындығына әкелді. Аз ұлттар мәртебесі КСРО-ның күйреу кезеңінде бір елді этникалық белгі бойынша бөлшектеуге талпыныс туғызды. Аймақтық дамудағы, демографиялық пропорциялардағы, өндіргіш күштерді орналастыру ерекшеліктеріндегі, еларалық шекараларды белгілеудегі бірқатар сенімді сәйкессіздіктерді еңсеру қажеттілігі туындады. Алайда, мемлекеттіліктің тұрақтылығы көбінесе материалдық емес компонентпен анықталды. Кеңес өкіметі жылдарында әзірленбеген мәдени тұтастық, бірыңғай тілдің болмауы, көптеген конфессиялық бағдарлардың болуы, көп партиялы құрылыста және жалпы қазақстандық идеяны іздеуде мемлекеттік емес бұқаралық ақпарат құралдарында қалыптасқан сана, осының барлығы елдің этностық белгісі бойынша таралуының қаупін туындатты. Қазақстандық қоғамды этностық емес, азаматтық болмыс деп түсінілетін біртұтас ұлтқа шоғырландыру үшін «кеңестік» сана тұлғасында берік психологиялық кедергіні еңсеру қажет болды. Қазақстан – бұл жаңа этникалық қауымдастық емес, әртүрлі ұлт азаматтарының ортақтығы, біздің халықтардың интеграциясы, біздің еліміздің этникалық бірегейлігін сақтауға негізделген - деп атап өтті Қазақстан халықтары Ассамблеясының VI сессиянда Елбасы Н.Ә. Назарбаев.

1996 ж. жарияланған Қазақстан Республикасының мемлекеттік бірегейлігін қалыптастыру тұжырымдамасында қоғамда Қазақстан – бұл біздің ортақ мүддеміз деген идея түпкілікті орнығуы тиіс екендігі атап көрсетілді. Және әрбір азаматтың борышы, ол қандай ұлт болса да, достық, бейбітшілік және келісім атмосферасын құруға атсалысуы қажет [1]. Қазақстанның жалпыұлттық идеологиясының түйінді өзегі – Бүкіл қазақстандық қоғамды белгілі бір қоғамдық даму траекториясы мен парадигмасы төңірегінде топтастыру болып табылады, оның векторлары мемлекеттік бағдарламаларда, Қазақстанның Ел бірлігі доктринасын әзірлеуде, Жалпыға ортақ еңбек қоғамын қалыптастыру стратегиясында, «Қазақстан 2050» ұзақ мерзімді бағдарламасында және т.б. белгіленген.

1992 ж. 14 желтоқсанда Қазақстан халықтарының бірінші форумында Елбасы Н.Ә. Назарбаев алғаш рет қоғамдық институт – Қазақстан халықтарының келісімі мен бірлігі Ассамблеясын құру туралы идеясын жариялады [2]. Бұл сана мен әрекеттердегі бұрынғы тоталитарлық режимнің рудименттерін міндетті түрде ескере отырып, халықтың қалыптасқан психологиясы мен дәстүрлеріне сәйкес жүзеге асырылуы қажет басталған саяси және қоғамдық қайта құрулардың қисынды жалғасы болды [3]. Кейін, 2007 ж. «Қазақстан халқы Ассамблеясы» атауына өзгеріс енгізілді. Қазақстанда егемендіктің алғашқы жылдарында-ақ жаңа қоғамдық келісім институтының құрылуы мемлекеттің ішкі саясатының негізгі тезисін көрсетті: эволюциялық даму және салауатты прагматизм, қарапайым адамдардың әл-ауқаты мен гүлденуі үшін [4]. Зерттеушілер ҚХА-ның институционалдық қалыптасуының екі кезеңін бөліп көрсетеді [5]. Біріншісі 1995 ж. басталған Қазақстандағы этносаралық саясатты іске асырудың унитарлы

институты ретінде ұйымдастырушылық негіздердің қалыптасуымен байланысты. Екінші кезең, 2002 ж. бастап ҚХА-ның қазақстандық қоғамды топтастыру жөніндегі белсенді қызметімен байланысты: қоғамды интеграциялау жөніндегі іс-шаралар, нормативтік және құқықтық актілерді, тіл саясатын әзірлеуге қатысу және т. б. Елбасы ұсынған түзетулердің ішінде ҚХА-ның түрлі этностық топтардың, елдің қоғамдық-саяси өмірде өкілдік етуін қамтамасыз ететін ұйымның конституциялық мәртебесін бекітуі болды [6]. Реформа бойынша ҚХА Кеңесінің 9 мүшесі енді Қазақстан парламентінің төменгі палатасының құрамына кірді, осылайша ҚХА мемлекеттегі саяси процестерге ықпал етудің нақты тетіктерін алды. Мемлекет басшысы басқаратын Ассамблея жоғарғы биліктің ерекше тармағы. Көп партиялы Парламент жағдайында ҚХА депутаттық тобының қызметі бейбітшілік, келісім, бірлік және тәуелділік мәселелері бойынша партияаралық ынтымақтастықты ұйымдастыруға бағытталған [7]. 2008 ж. 20 қазанда Қазақстанда «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заң қабылданды. Мемлекет басшысының жанындағы консультативтік-кеңесші орган ретінде 1995 ж. 1 наурызда пайда болған ҚХА енді Қазақстандағы саяси өмірдің толыққанды субъектісі мәртебесін өзіне бекітті. Заң мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыруға, Қазақстан Республикасындағы қоғамдық-саяси тұрақтылықты қамтамасыз етуге және этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік және азаматтық қоғам институттарының өзара іс-қимылының тиімділігін арттыруға бағытталған ҚХА-ның мәртебесін, оны қалыптастыру тәртібін және жұмысын ұйымдастыруды айқындады [8]. ҚХА заңды тұлға құрмай мекеме ретінде құрылды. Өңірлік ҚХА жергілікті атқарушы органдар жанында жұмыс істейді (Заңның 3-бабы).

Ассамблея қызметінің негізгі бағыттары мемлекеттік ұлттық саясатты әзірлеуге және іске асыруға жәрдемдесу; қазақстандық патриотизмді қалыптастыруға жәрдемдесу; мемлекеттік тілді және Қазақстан халқының басқа да тілдерін дамыту; этносаралық саладағы өңірлік саясатты жетілдіру; демография және көші-қон саласындағы жоспарлар мен іс-шараларды әзірлеуге және іске асыруға қатысу; елімізде және шет елдерде этносаралық және конфессияаралық келісімнің қазақстандық моделін насихаттау болып табылады; этносаралық келісімге қол жеткізуге бағытталған ағартушылық және баспа қызметін жүзеге асыру; этносаралық қатынастар жай-күйінің, оның ішінде мемлекеттік тілді және Қазақстан халқының басқа да тілдерін қолдану саласындағы мониторингті жүзеге асыру; мемлекеттік ұлттық саясат мәселелері жөніндегі заң жобаларына қоғамдық-саяси сараптама жасауға қатысу; шет елдердегі қазақ диаспорасын ана тілін, мәдениеті мен ұлттық дәстүрлерін сақтау және дамыту, оның тарихи Отанымен байланысын нығайту мәселелерінде қолдау көрсету; этносаралық қатынастар саласындағы; этносаралық қатынастар саласындағы келіспеушіліктер мен даулар-ды реттеу, жанжалды жағдайларға жол бермеу және оларды шешуге қатысу жөнінде ұсынымдар әзірлеу және практикалық шараларды іске асыру (6-бап). ҚХА құру және қайта құру құқығы ҚР Президентіне тиесілі, ол ұйым қызметінің бағыттарын айқындайды және ҚХА-ның басшы лауазымды тұлғаларын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады. Қазақстанның Тұңғыш Президентінің ҚХА институтын құруға бастамашы болуы, оны заңнамалық ресімдеу және орталық және жергілікті атқарушы билік органдарымен ұштасқан қызмет жүйесі арқылы жұмыс істеуінің тиімділігін қамтамасыз ету конфессияаралық және этносаралық диалогтың мемлекеттік стратегиясының саяси-құқықтық

сипатындағы жаңалық болып табылады. 2008 ж. 23 қазанда ҚХА – ның XIV сессия-сында Ел бірлігі доктринасын-қазақстандық қоғамды одан әрі дамытудың негізгі мақсаттарын айқындау үшін бірыңғай құжат әзірлеу идеясы айтылды, оның қағидаттары елдің 2020 ж. дейінгі Стратегиялық даму жоспарына енгізілуі тиіс еді және 2009 ж. 26 қазанда ҚХА-ның XV сессиясында Доктрина жобасы талқылауға ұсынылды.

2010 ж. сәуірде Қазақстанның ұлттық бірлігі доктринасы қазақстандық қоғамды топтастырудың басты құралы ретінде қабылданды. Құжаттың соңғы нұсқасы Доктринаның үш негізгі тұжырымдамасын қамтыды: этностық тегіне қарамастан Қазақстанның барлық азаматтарының тағдыр ортақтығы («Бір ел – бір тағдыр»), әрқайсысы үшін бастапқы мүмкіндіктердің теңдігі («шығу тегі Әртүрлі – Тең мүмкіндіктер»); барлық азаматтардың мемлекеттіліктің ортақ идеясы төңірегінде бірігуі («ұлттық рухты дамыту»). Шағын көлемді құжат этносаралық қатынастар саласындағы ішкі саясаттың негізгі бағыттарын бекітуге, этномәдени әртүрлілікті дамыту кезінде азаматтық ұлтты қалыптастыруға, полиэтникалық Қазақстан үшін бірқатар құндылықтарды бекітуге бағытталған манифестарлық сипатқа ие болды. Қазақстан бүгінде 7 маңызды этникалық топ (халықтың 1%-дан астамы), сондай-ақ тағы 9 этникалық топ көптеген болып табылатын және өздерінің жинақы тұратын аудандары бар көп этностық елдердің бірі [9].

ҚХА-ның табысты жұмыс істеуі және Н.Ә. Назарбаевтың елдегі әлеуметтік және саяси тұрақтылық саласындағы ішкі саясаттағы бастамалары, титулдық ұлт пен басқа ұлттар мен этностар өкілдерінің арасындағы жоғары комплиментарлық, конфессияаралық келісім және бір елде түрлі діндердің бейбіт қатар өмір сүруі – ұлттық келісімнің қазақстандық үлгісінің іргетасына айналды [10]. Ассамблея ұлттық және этникалық қатыстылығына қарамастан мемлекеттің барлық азаматтарының құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қамтамасыз ететін барлық этностардың мүдделерін азаматтық ұмтылыстардың бірлігі арқылы Қазақстанның саяси өміріндегі қуатты тұжырымдамалық және зияткерлік тірек функцияларын орындайды.

ҚХА Қазақстандағы мәдени және ақпараттық әралуандықты дамыту мен қолдауды ынталандырды. 1673 мектепте оқыту орыс тілінде жүргізіледі. Еліміз бойынша жалпы қазақстандық оқушылардың 61%-ы және ЖОО студенттерінің 48%-ы қазақ тілінде оқиды. 81 мектеп жұмыс істейді, онда оқыту толығымен өзбек, тәжік және ұйғыр тілдерінде жүргізіледі. 108 мектепте Қазақстанның 22 этносының тілі өзіндік пән ретінде оқытылады. 195 мамандандырылған этнолингвистикалық орталықтар ашылды, онда балалар мен ересектер 30 этностың тілдерін оқи алады. 6 ұлттық театр – қазақ, орыс, өзбек, ұйғыр, корей және неміс сәтті жұмыс істеуде. Наурыз, Масленица мерекелерін өткізу дәстүрге айналды. Құрбан айт және православиелік Рождество мерекелері демалыс күндері деп жарияланды [11].

Қазақстанда 4200-ден астам діни ғимараттар жұмыс істейді, олардың 2320-ы мешіттер. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында жекеменшік бірлестіктердің саны небары 671-ді құрады. 2003 ж. бері Қазақстан астанасында конфессияаралық және мәдениетаралық диалогтың танымал халықаралық алаңы - әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездері өтуде. Бұған дейін 1992 ж. қазанда Алматыда Дүниежүзілік Рухани Келісім Конгресінің жұмысы жүргізілді, онда түрлі

конфессиялардың, рухани мектептердің, гуманитарлық қоғамдық қозғалыстардың өкілдері жиналды.

Бір мемлекетте тарихи тұрып жатқан этностар мен ұлыстарды жақындастырудың қазақстандық тәжірибесі олардың этномәдени даралықты біртұтас социумның бір бөлігі ретінде сақтау және дамыту құқықтарын тануға негізделген. Көп жағдайда өтпеді деп танылған мульти-культурализм моделі туралы Еуропалық түсініктерге қарағанда қазақстандық модельдің тиімділігі ҚХА-ның жергілікті атқарушы органдармен диалогтық алаңдары арқылы көпэтникалық қоғамды шоғырландырудың жүйе құраушы факторларының Қазақстан өмірінің әлеуметтік, саяси және мәдени салаларына органикалық тоқумен, барлық этностар мен ұлттық азшылықтарды саяси және әлеуметтік-экономикалық процестерге белсенді тартумен, бұл ретте этностық топтар мүдделерінің теңгерімін сақтаумен құрылған, біреулердің артықшылықты жағдайына және басқалардың құқықтарына қысым жасауға жол бермеу.

Осы тарихи оқиғалар туралы деректер – бүгін ҚР Президенті Архивінде сақталуда. Бұл құжаттардың қатарында – «Қазақстан халықтары Ассамблеясын құру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 ж. 1 наурыздағы Жарлығы, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1992 ж. 14 желтоқсандағы Қазақстан халықтары форумында сөйлеген сөзі, 1995 ж. 1 наурыздағы Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы ережесі, 1995 ж. 24 наурыздағы Қазақстан халқы Ассамблеясы Кеңесі мүшелерінің тізімі, Қазақстан халқы Ассамблеясының Төрағасы Н.Ә. Назарбаевқа 1996 ж. 5 шілдедегі «XXI ғасыр қарсаңында» кітабы туралы жіберілген ақпараты, Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде 1996 ж. 1 шілдедегі жағдай бойынша тіркелген ұлттық-мәдени бірлестіктердің тізімі, Қазақстан халқы Ассамблеясы Кеңесі мүшелерінің Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевқа «Қазақстан халықтары Ассамблеясынан Республика Мәжілісі мен мәслихатына кандидаттар ұсыну туралы» 2003 ж. 15 тамыздағы жолдаған хаты, сондай-ақ – Қазақстан халқы Ассамблеясы ұйымдастырған халықаралық деңгейдегі іс-шаралар кезінде О.Дымовтың, П. Атрушкевичтің жеке қорларынан алынған қорқұрушылардың түсірген фотосуреттері, Архивтің толықтыру көздері болып табылатын этномәдени орталықтардың қызметтері бейнеленген фотосуреттер сияқты құнды мәліметтер тарихи-құжаттық көрмеде берілді.

Сондықтан ҚР Президентінің Архиві қор құрамындағы тарихи құнды деректердің тиісті талаптарға сай сақталуы үшін әрбір істің, әрбір парақтың құндылығы бойынша сараптау, толыққанды жинақталу жұмыстарын жауаптылықпен атқарып келеді. Тарихи құндылықтарымыздың ауқымы кең, деректеріміздің тарих болып қалыптасуына, жинақталуына әрдайымда Архив қызметкерлері бір кісідей жұмыла қызмет етуде.

Пайдаланылған әдебиеттер мен дереккөздер тізімі

1. О концепции формирования государственной идентичности Республики Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан 23 мая 1996 г. № 2995
2. Независимый Казахстан. День за днем. Хроника событий. Т.1. – Алматы: Раритет, 2011 – 320 с. – С. 108.
3. Назарбаев Н.А. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства. – Алма-Ата: Дауир, 1992. – 56 с. – С. 33
4. Назарбаев Н.А. Национальное единство – наш стратегический выбор. Выступление Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева на XV сессии Ассамблеи народа Казахстана. Астана, 26 октября 2009 г.
5. Инициативы, направленные в мир. – Алматы: Казак Энциклопедиясы, 2011. – 400 с. – С. 164
6. Байсеитулы А.С. Конституционная реформа и развитие судебной системы // Конституционная реформа и развитие судебной системы. Материалы Круглого стола. г. Астана 30 мая 2007 г.
7. Дьяченко С. Роль АНК в политической жизни страны будет только возрастать [электронный ресурс] // Речь на торжественном собрании в честь 18-летия АНК. Астана, 1 марта. – URL: http://www.inform.kz/rus/article/2539151
8. Об Ассамблее народа Казахстана. Закон Республики Казахстан от 20 окт. 2008 г.
9. Мухамеджанов Б., Жусупова А. Казахстан в оценках жителей и экспертов. – Алматы: Фонд Первого Президента Республики Казахстан, 2011. – 446 с. – С. 43.
10. Нысанбаев А., Малинин Т. Нурсултан Назарбаев: Казахстан – территория мира и согласия. – Алматы, 2005. – 261 с.
11. Доктрина национального единства Казахстана. Проект, представленный на XV-ой сессии Ассамблеи народа Казахстана. Астана, 26 октября 2009 г.

О ПЕРВОМ ПРЕЗИДЕНТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК КАЗАХСТАНА (АКАДЕМИЯ НАУК КАЗССР) К.И. САТПАЕВЕ

Ш. Тулеуова,
главный эксперт Архива
Президента Республики Казахстан

В этом году исполняется 75-лет со дня образования Национальной академии наук Республики Казахстан, первым Президентом которой в 1946 г. был избран Каныш Имантаневич Сатпаев.

В Архиве Президента Республики Казахстан наряду с управленческой документацией государственных органов и организаций хранится документальный комплекс особой категории – это фонды личного происхождения государственных, общественных деятелей, ученых, писателей Казахстана, внесших свой вклад в становление и развитие нашей республики. Одним из таких является личный фонд К.И. Сатпаева.

Каныш (Габдулгани) Имантаевич Сатпаев, академик АН КазССР и СССР, доктор геолого-минералогических наук, первый Президент АН КазССР, родился 12 апреля 1899 г. в ауле №4 Аккелинской волости Павлодарского уезда Российской империи (в н/вр. село им. К.И. Сатпаева Баянаульского района Павлодарской области Республики Казахстан) в семье бия.

Родители: отец – Имантай, мать – Алима.

После окончания двухклассной русско-киргизской школы К.И. Сатпаев в 1911 г. поступает в русско-казахское училище в г. Павлодаре, которое закончил в 1914 г. В том же 1914 г. Каныш Имантаевич поступил в Семипалатинскую учительскую семинарию, в связи с трудностями со здоровьем диплом об окончании семинарии получил в 1918 г., сдав экзамены экстерном.

В период с мая 1918 г. по март 1920 г. К.И. Сатпаев работал сельским учителем в Аккелинской аульной школе.

По назначению Павлодарского уездного ревкома в период с марта 1920 г. по сентябрь 1921 г. он работал народным судьей в Баян-Аульском районе.

К.И. Сатпаев в ноябре 1921 г. был направлен на учебу в Сибирский технологический институт г. Томска. В годы учебы в институте Каныш Имантаевич постоянно общался с заведующим кафедрой геологии, руководителем Сибирского отделения геологического комитета М.А. Усовым и другими профессорами и преподавателями института.

В мае 1926 г. он успешно окончил геолого-разведочное отделение горного факультета института по специальности геолог-разведчик (по квалификации горный инженер, и распоряжением Центрального Совета народного хозяйства

КазССР был направлен на работу в «Атбасцветмет». В распоряжении треста находилось медное месторождение и недостроенный медеплавильный завод в пос. Карсакпай (Джезказганский район Карагандинская области). В январе 1927 г. Каныш Имантаевич после изучения разрозненной документации геологической разведки Джезказганского месторождения и Карсакпайского района подготовил отчет о крупных потенциальных богатствах его недр. В 1928 г. им были расширены поисковые работы, до 1929 г. К.И. Сатпаевым были обнаружены крупнейшие пласты руды с богатым содержанием меди, в последующем с удвоением исследовательских работ были открыты крупные залежи Джезказганской руды. В феврале 1929 г. в связи с пуском Карсакпайского комбината треста «Атбасцветмет» он был назначен начальником и главным геологом геологоразведочного отделения комбината, впоследствии переименованного в Джезказганскую геологоразведочную контору.

В связи с обнаружением в Джезказганском районе богатейших запасов меди и других полезных ископаемых, необходимо было организовать запуск новых буровых станков, отбирать и обучать специалистов по бурению, проложить новую дорогу и др. К.И. Сатпаев предлагает внести освоение месторождений в пятилетний план развития экономики СССР. С этими предложениями неоднократно обращался к руководству Геологического комитета, но была отрицательная реакция, что для Джезказгана ведение разведочных работ в широких масштабах неоправданно, достаточно 3–4 станков бурения[1].

После посещения К.И. Сатпаевым Госплана СССР в 1931 г., где он обосновал свои предположения по значительным запасам меди, на разведку Джезказгана выделили дополнительную сумму денег, буровые станки, кадры.

К концу года были выявлены запасы, поставившие это месторождение на первое место в СССР.

В начале 1932 г. Каныш Имантаевич выдвинул следующую задачу: комплексно исследовать полезные ископаемые не только Джезказганского района, но и в прилегающих к нему территориях, дать экономическую оценку выявленным ресурсам. Неожиданно в феврале 1933 г. Геологический комитет почти прекратил финансировать разведывательные работы и К.И. Сатпаев срочно прибыл в г. Москву, доказывать в Главцветмете, Главном геологоразведочном управлении ВСНХ СССР о недопущении закрытия разведывательных работ. После выделения финансирования К.И. Сатпаев заключил договора с трестами о разведке месторождений. После выступления К.И. Сатпаева на специальной сессии научного совета в АН СССР в 1935 г. с доказательствами о крупных запасах минеральных богатств Джезказгана, в первую очередь о медных рудах, сессия постановила о необходимости строительства Джезказганского медеплавильного комбината, железнодорожной линии и др. В регионе начались обширные исследовательские работы.

В июле 1941 г. К.И. Сатпаева назначили директором Института геологических наук АН КазССР, по совместительству в том же году он был назначен вторым заместителем председателя Президиума Казахского филиала АН СССР.

17 августа 1942 г. Высшая аттестационная комиссия за большие заслуги в организации науки, за изданные, более 40 научных трудов присвоила К.И. Сатпаеву ученую степень доктора геолого-минералогических наук.

---

[1] М. Сарсекеев. Сатпаев/авт. пер. с каз. С. Плеханова – 2-е изд., доп. – Алма-Ата: Өнер, 1989. – 448 с.

5 июня 1942 г. Каныш Имантаевич был избран Председателем Президиума Казахского филиала АН СССР.

В июне 1946 г. была образована Академия наук КазССР и первым Президентом Академии был избран К.И. Сатпаев. Возглавлял АН КазССР Каныш Имантаевич в течение 1946–1951 гг. и 1955–1964 гг. В беседе с корреспондентом газеты «Правда» Президент АН СССР С.И. Вавилов указал: «В годы войны Казахский филиал АН СССР превратился в комплексное научно-исследовательское учреждение, где под руководством видного казахского ученого, члена-корреспондента АН СССР, профессора К.И. Сатпаева успешно проводились разнообразные научные работы».

К.И. Сатпаев был депутатом 2–4 созывов Верховного Совета КазССР, депутатом 2–6 созывов Верховного Совета СССР, заместителем Председателя Верховного Совета СССР (1962–1964 гг.)

За выдающиеся результаты геологических исследований, за заслуги в развитии науки был награжден Сталинской премией, четырежды орденом Ленина, Великой Отечественной войны II степени, медалями, лауреат Ленинской премии, лауреат Государственной премии СССР, заслуженный деятель науки КазССР.

К.И. Сатпаев автор более 640 научных работ.

Скончался Каныш Имантаевич Сатпаев 31 января 1964 г. в г. Москве, после продолжительной болезни.

Документы личного фонда К.И. Сатпаева были приняты в Архив Президента РК на основании заявления его внука Третьякова Александра Валентиновича от 22 августа 2014 г. Документы и фотографии хранились в Институте геологических наук им. К.И. Сатпаева, в котором архивариусом личного архива К.И. Сатпаева являлась Н.В. Ниретина, дополнительный приём документов был в декабре 2018 г. от внука А.В. Третьякова. В ЦГА РК и Государственном архиве Павлодарской обл. имеются фонды личного происхождения К.И. Сатпаева.

В фонде размещены документы к биографии К.И. Сатпаева: автобиография, список с основными датами жизни и деятельности К.И. Сатпаева, дипломная работа; библигография научных статей, докладов, выступлений и т. д. Представлены документы переписки К.И. Сатпаева с секретарем ЦК ВКП (б) И.В. Сталиным, председателем Совнаркома КазССР Н. Ондасыновым, секретарями ЦК КП (б) Н. Скворцовым, прокурором КазССР А.А. Набатовым, заведующим отделом науки и вузов ЦК ВКП (б) Ю.А. Ждановым и другими руководителями государственных органов в связи с обвинениями в его адрес.

Отложились в фонде письма Каныша Имантаевича в адрес супруги Таисии Алексеевны Сатпаевой, письма в адрес К.И. Сатпаева от Т.А. Сатпаевой, его родственников и знакомых. К письмам на арабском шрифте приложены переводы в краткой форме на русском языке.

В фонде размещены документы служебной и общественной деятельности К.И. Сатпаева. Это документы периода его работы на Джезказганском медном комбинате (до 1943 г. – Карсакпайский медеплавильный завод) по Джезказганскому месторождению с подсчетами минеральных запасов, топогеодезической координацией, пояснительной запиской и др.

Интерес представляют служебные документы К.И. Сатпаева периода его работы директором Института геологических наук АН КазССР (1941–1964 гг.), заместителем председателя, председателем Казахского филиала АН СССР (1941–1946 гг.) президентом АН КазССР (1946–1951 гг., 1955–1964 гг.).

Фонд содержит отчеты о Казахском филиале АН СССР, о перестройке работы филиала на нужды обороны и народного хозяйства в военное время, о строительстве Карагандинского металлургического комбината за подписью К.И. Сатпаева. В делах имеются стенограммы: торжественного заседания, посвященного открытию АН КазССР; протокол заседания Президиума АН КазССР с выступлением в поддержку кандидатуры К.И. Сатпаева на пост Президента АН КазССР; первой сессии АН КазССР, выступления К.И. Сатпаева на Годичном собрании АН КазССР об успешном выполнении планов в области науки, новых ответственных задачах и перспективах развития науки в республике.

Отложились в фонде документы о составлении металлогенической прогнозной карты, подготовленные К.И. Сатпаевым – это методология, программа составления карты, рабочая инструкция, классификация эндогенных месторождений и др. Имеются в фонде документы по Тургайскому регионально-экономическому комплексу, протокол общего собрания геологов Джезказганского рудника с выступлением К.И. Сатпаева и др.

В подразделе служебная переписка собраны письма К.И. Сатпаева секретарю ЦК КП (б) Казахстана Н.А. Скворцову, президенту АН СССР академику В.Л. Комарову об обеспечении Казахского филиала АН СССР производственными и жилищными помещениями, научными кадрами, исследовательской аппаратурой и др.

В подраздел включены журналы регистрации входящих и исходящих корреспонденций АН КазССР на имя К.И. Сатпаева с кратким содержанием документов и далее с его поручениями к исполнению. Размещен отчет К.И. Сатпаева о пребывании с делегацией депутатов Верховного Совета СССР в Великобритании в 1947 г.

В разделе фонда «Доклады и выступления» собраны выступления и доклады К.И. Сатпаева на общих собраниях Казахского филиала АН КазССР, научно-техническом совете при Госплане и инициативной группе при ЦК КП Казахстана, Всесоюзном совещании главных инженеров рудников Цветмета СССР, Республиканском совещании научных работников, перед работниками научно-исследовательских учреждений и вузов и другими о работе Джезказганского комбината, об увеличении добычи цветных металлов, о геологических исследованиях, повышении эффективности обогащения и плавки металлов, основных задачах науки в Казахстане и др. В разделе размещены доклады и выступления на съездах и пленумах КП Казахстана, на сессиях Верховного Совета СССР, КазССР, съезде и пленуме ЦК ЛКСМ Казахстана и др.

Большую часть личного фонда составляют научные труды, статьи, публикации Каныша Имантаевича Сатпаева. Это труды о геолого-разведочных работах; топографическом местоположении, характеристике минерального и химического состава месторождений, об объемах запаса и о других научно изыскательных данных о Карсакпайком, Каркаралинском, Джездинском, Каратасском, Найзатасском и других месторождениях. Также здесь собраны научные труды о минерализации Шаитасского, Рудного Алтая, Северного Приаральского железорудного месторождения, о генезисе руд Джезказгана, об основных выводах металлогенической карты Центрального Казахстана, о внедрении в различные отрасли промышленности результатов работ научно-исследовательских организаций Казахстана. Статьи К.И. Сатпаева о необходимости строительства Джезказганского комбината, железнодорожной магистрали Щучье-Акмолинск-Караганды, канала Иртыш-Центральный Казахстан с технико-экономическими показателями и обоснованием капиталовложений и др.

В отдельном разделе фонда размещены научно-публицистические статьи К.И. Сатпаева о достижениях АН КазССР, о планах по реализации научных разработок, об освоении природных богатств Казахстана, предисловие к народному сказанию «Ер-Едиге», о современном казахском учителе; отзывы К.И. Сатпаева о труде С. Муканова «Абай», к литературному сценарию Б.Б. Бродского «Звездная дорога» и др.

Значительный объем в фонде составляют статьи и воспоминания о К.И. Сатпаеве. Это статьи А. Абдулина, М. Ауэзова, С.Б. Баишева, А.Б. Бектурова, М. Габдуллина, Ш. Есенова, А.М. Кунаева, В.А. Обручева, В.Г. Фесенкова, Ф.В. Чухрова, Д.И. Щербакова и многих других авторов.

Собраны документы по увековечению памяти К.И. Сатпаева: протокол заседания Президиума АН КазССР об увековечении его памяти, о присвоении им. К.И. Сатпаева школам республики, документы по организации мемориального музея К.И. Сатпаева в с. Баян-Аул, материалы по подготовке к изданию полного собрания сочинений К.И. Сатпаева и его научной биографии и др.

В выступлении Президент РК Н.А. Назарбаева, посвященному 100-летию со дня рождения К.И. Сатпаева, были сказаны следующие слова о нём: «Говорят, большое видится на расстоянии. Пожалуй, только сейчас мы осознаем и по достоинству оцениваем огромный вклад Каныша Имантаевича Сатпаева в исследование богатств природных кладовых на всей территории Казахстана. Материальным воплощением его многогранной деятельности стали не только Большой Жезказган и Жезды, но и крупнейшие горно-металлургические комплексы Центрального Казхахстана, востока и юга республики, ему принадлежит особая заслуга в разработке нефтяных и газовых месторождений запада. Именно сегодня мы по-настоящему начинаем постигать масштабность, огромную значимость научного и нравственного подвига великого сына казазского народа, крупного ученого, блестящего организатора науки».

Личный фонд К.И. Сатпаева как значимый, содержательный, важный и интересный является составной частью национального архивного богатства Казахстана и представляет интерес для исследователей для полноты освещения исторических событий Казахстана.

Список использованных источников:

1. АП РК. Ф.309-НЛ. Оп.1. Д.1.
2. АП РК. Ф.309-НЛ. Предисловие к описи.
3. Т.А. Сатпаева. К.И. Сатпаев. – Алматы: НИЦ «Ғалым», 2003. – 264 с.
4. Сатпаев К. Өнегелі өмір / Под ред. Г.М. Мутанова. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 411 с.

Портрет К.И. Сатпаева –
Президента Академии наук КазССР,
21 марта 1964 г.
АП РК. Ф.309-НЛ. Оп.2. Д.120.

К.И. Сатпаев в группе при закладке первого кирпича в фундамент здания
АН Казахской ССР, 1951 г.

АП РК. Ф.309-НЛ. Оп.2. Д 120.

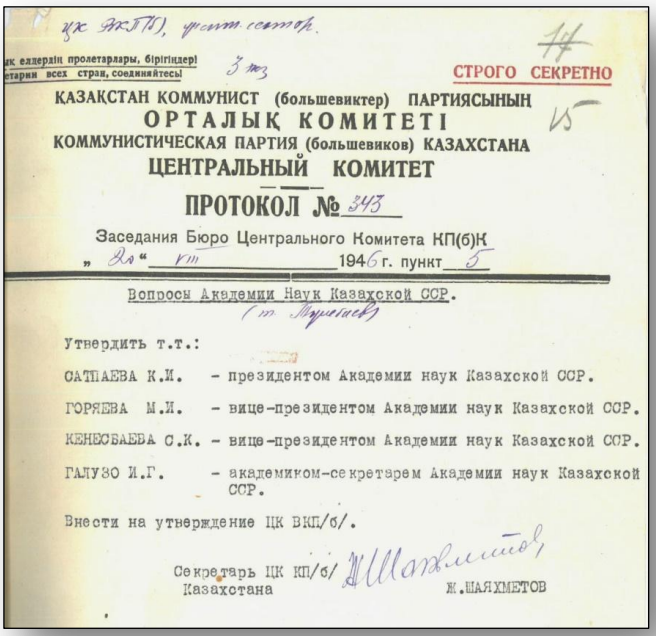

ЦК ВКП(б), учетн. сектор.

Барлық елдердің пролетарлары, бірігіңдер!
Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

3 экз

СТРОГО СЕКРЕТНО

14

15

КАЗАҚСТАН КОММУНИСТ (большевиктер) ПАРТИЯСЫНЫН
ОРТАЛЫҚ КОМИТЕТІ
КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (большевиков) КАЗАХСТАНА
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

ПРОТОКОЛ № 343

Заседания Бюро Центрального Комитета КП(б)К
„ 9а " VIII 1946 г. пункт 5

Вопросы Академии Наук Казахской ССР.
(т. Мурзиев)

Утвердить т.т.:

САТПАЕВА К.И. - президентом Академии наук Казахской ССР.

ГОРЯЕВА М.И. - вице-президентом Академии наук Казахской ССР.

КЕНЕСБАЕВА С.К. - вице-президентом Академии наук Казахской ССР.

ГАЛУЗО И.Г. - академиком-секретарем Академии наук Казахской ССР.

Внести на утверждение ЦК ВКП/б/.

Секретарь ЦК КП/б/ Казахстана Ж.Шаяхметов

Ж.ШАЯХМЕТОВ

Протокол заседания ЦК КП (большевиков) Казахстана об утверждении К.И. Сатпаева Президентом Академии наук КазССР, 1946 г.
АП РК Ф.309-НЛ. Оп.1. Д.5.

XX ғ. 30 жж. АШАРШЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАЛАР

А. Сейсенбаева,
ҚР Президенті Архиві
Ақпаратты-эдістемелік жұмыс басқармасының бас сарапшысы

Қазақ байлығын ұлы тәркілеуден кейін елге заңды түрде келіп жеткен аштық кезінде жазықсыз зардап шеккен халықтың бір тобы – дүниеге жаңа келген сәбилерден он-он бес жасқа дейінгі жетімдер мен тірі жетім балалар еді.

Ашаршылықтың шыңы болған 1932–1933 жж. елде панасыз қалған балалар толассыз өсумен болды. Өйткені дәл осы жылдары адам өлімі өршіген және ауыл жұртының шекара елдеріне ауып, кейбіреулерінің қайта оралған мезгілі еді. Нәтижесінде өлкеде жүздеген мың бала жетім және тірі жетім қалды. Құжаттарға жүгінсек өлке бойынша 282 балалар мекемесі жұмыс істеген жағдайда 1933 ж. 1-ші қаңтарында күтімге қамтылған баланың саны – 61 192 болса, 1934 ж. 1-ші қаңтарында 383 балалар мекемесі жұмыс істеген жағдайда – 96 483 болған. Әрине балалар мекемелерінің саны мен қараусыз балалар саны арасында пропорционалды сәйкестік болмаған жағдайда балалардың күтімі қандай болатыны түсінікті. 1932 ж. Көкшетауда бір балалар үйінде бір айдың ішінде 170 бала, Ақмолада осы уақыт ішінде 90 баланың 30-ы, Қарағандыда он күннің ішінде 100-ге жуық бала қыршын кеткен (1), Шығыс Қазақстан облысында маусым–қыркүйек айларында 1000-ға жуық бала шейіт болған (2). Осындай ахуал басқа қаражат көздерін айтпағанда тек Қазақстан өндіріс және Қазақ өлкелік одағы базасында 1932 ж. наурыз айындағы жағдай бойынша 8 млн. сом қаржы бола тұра орын алды (3).

Елде жайлаған ашаршылық пен жергілікті билік қысымына төтеп бере алмаған қазақ елі 1931 жылдың күзінен бастап шекара асып кете барды. Қытай, Өзбекстан, Қырғызстан аумақтарына, Батыс Сібір, Орта Волга өлкелеріне дейін өткен қазақтар ауыр жолдан әлсіреп, жүре алмаған балаларын қыр, жота, асу, тауларда, темір жолдарда тастап кете берді. Ауыр жол тартып мақсатты жерге жеткен күнде де маңдайларынан жел еспеді, толыққанды көмек ала алмады. Елде қалған балалар мен шекара асқандар балалардың жағдайларының айырмашылығы аз болды. Қай жақта да аурудан, аштықтан, аяздан өлу жалғаса берді. Орта Волга, Батыс Сібір сияқты өлкелерде босқан елдің қалыңдығынан толыққанды көмектесуге шамалары жетпеді.

Батыс Сібір өлкесіндегі бір ғана Славгород ауданына 10 000 адам қазақ жиналған. Барлығына бірдей баспана жетіспегендіктен көпшілігі аш-жалаңаш күйінде далада түнеді. Өлген жануарлардың етін, суррогат (жалған өнім) жеді. Пәтерлердің есігін қағып, қайыр сұрады. Асханаларға барып нан қоқымдарын жеп, табақтарды жалады. Жұқпалы аурулар кең таралды. Босқан халық аштықтан, аяздан өліп жатты. Славгород қ. аудандық мекемелерге қазақтар балаларын алып келіп тастап кетіп отырды. Күніне осындай далада қалған 4-5 бала терілді. Балалар үйі лық толды. Сыймаған балалар дала кезіп жүрді. Жергілікті ауданда азықтүлік жетіспеушілігінен оларға толық көмек беруге шамалары келмеді. Осындай

жағдайларды айта келіп, Батыс Сібір өлкелік комитетінің хатшысы М. Зайцев 1932 ж. 2 ақпандағы БК(б)П Қазөлкекомға хатында: «мұндағы босқын қазақтарға көмек берулеріңізді және босу ахуалын тойтаруға шұғыл шара қолданулары-ңызды сұраймыз», – деп жазады (4). Алайда Қазақстаннан еш жауап берілмеді.

Орта Волга өлкесіне босқан қазақтардың саны 35 000 болған. Орынбор тарапынан 300 қазақты жұмысқа орналастырып, 250-не жатақхана берілген, қазақ балаларына арнап балалар үйі құрылған. Осы жайттың бәрі баяндала келіп «Алайда бұл көмек барлық қажетті көмекпен саластырған түк те емес» – делінген БК(б)П Орынбор қалалық комитеті хатшысының орынбасары Ф. И. Кислициннің БК(б)П Қазөлкекомға 1932 ж. жазған хатында. Қазақта мұндай мөлшер теңізге тамған тамшыдай деген сөзбен өлшенеді. – «Көмек алмаған қазақтар балаларын тастап кетіп жатыр. Соль-Илецк және Илецк аудандарында көмілген малдарды қазып жеген. Осыдан аурулар таралып, өлім өршіп тұр. Меніңше Қазақстан тарапынан болатын іс-шараларсыз босқындар туралы мәселені шешу мүмкін емес. Босқындар легін тоқтату, көктемгі егіс негізінде оларды кері қайтару қажет...» (4, 81-п.). Осындай шекара елдерінен келіп түскен бірқатар ақпараттардан кейін ҚАКСР Халық Комиссарлар Кеңесі 1932 ж. 27 сәуірдегі №22 «Көшіп кеткен көшпелілерді қайтару және орналастыру жұмысының жоспары туралы» қаулысының 7-тармағында қараусыз қалған және түбегейлі ойсыраған шаруашылық балаларына арналған Денсаулық сақтау халкоматы мен Ағарту халкоматы шеңберінде барлық облыстар бойынша 6 мың балалар үйін ұйымдастыру туралы шешім қабылдады (4, 90-п.).

Қазақстандағы балалардың жағдайы одан да қиын еді. Мекемелерге үсіген, әлсіреген, аштықтан ісіген әр жастағы балалар тасталынып кететін болды. Балалар үйлері толып кеткендіктен, оларды қабылдамады. Олар әдетте сұрағандарға «әкем өлген, шешем өлген, үй жоқ, нан жоқ» деп жауап берді. Кейбіреулер оларды милицияға өткізбекші болған әрекетте олар да қабылдамады. «1932 ж. бір 14 қаңтар күні қалалық кеңестің ішінде 16 тасталған бала жиналып қалды... Ақыры бұл балалар сықисыз бір үйге орналастырылды. Біз барып көрдік. Бұл үйдің есігінің алдында, ішінде, шөптің үстінде өліп жатқан адамдарды айтпағанда, 40-қа жуық балаға күніне бір рет қана ботқа не кішкентай бір үзік нанымен қоса сорпа беріледі. Балалар еденде, пеште, лас әрі сасық, тас қараңғы жерде аунап жатады, жылайды, кейбіреулерінің жылауға да әлі жоқ, тек әлсіз ыңыранады. Жағдайдың ауырлығы соншалық, күтуші болып келген әйел ертесі күні қашып кеткен. ... Балалар тоқтаусыз қаза болуда, мәйіттері көпке дейін әкетілмейді. Бұны «приют» дегеннен гөрі «морг» деп атаған дұрысырақ болады», – делінген Павлодар қ. Қазақстанға саяси жер аударылған В. Иогансон, О. Селихова, Семений-Ткаченко, Ю. Подбельский, А. Флегонтовтың 1932 ж. 1 ақпанында КСРО ОАК Төралқасына жазған арызында (5).

1932 ж. желтоқсанда шет жаққа көшіп кетіп қайта оралған көшпенділер – 1923 адам Қарағанды қ. топталды. Барлығына бірдей баспана болмағандықтан далада түнеп жүрді. Тамақ болмағандықтан өздері міниіп келген малдарын сойып жеп отырды. Мұндағы жағдай туралы «10 күннің ішінде аумақта 57 өлік теріліп алынды, оның 5 – балалар. Өлгендердің балалары қараусыз қалды. Күніне осындай 35–40 бала теріледі. Оларды балалар үйіне ораналастыруға орын, тамақ, киім жоқ», – деп көрсетті БМСБ (ОГПУ) Қазақстандағы Уәкілетті Уәкілінің орынбасары

П.В. Володзько мен Саяси-құпия бөлімінің бастығы С.Г. Гендиннің Қазақстан бойынша БМСБ-на 1932 ж. 7 желтоқсанда берген арнайы хабарламасында (6).

Оңтүстік Қазақстан облысы Сарысу ауданында да көшпенділердің көптеп келуіне байланысты жағдай қатты ушыққан. Бұл туралы «Бір-бірінің малдарын ұрлаумен, сондай-ақ өзара тауар алмастырушылықпен (киізді нанға) қатар әйелдер мен балалар сатыла бастады. Әулие Атада жағдай өте қиын, 5–6 қаңтардағы аязда 84 адам өлген, оның ішінде 20-дан астам балалар базардағы шайхана пештерінде қатып қалған. ... ата-аналар өз балаларын өздері суға лақтырған. Қалалық ауруханада осындай бір бала құтқарылды. Ол қапқа оралып, сыммен байланып электростанция жанындағы суға лақтырылған екен», – деп жазады БК(б)П Қазөлкеком және Халкомкеңесінің Сарысу ауданы бойынша өкілінің 1933 ж. 23 қаңтардағы баяндама хатында (7).

Әсіресе Шығыс Қазақстан облысының балалары қатты зардап шекті. Себебі сол өңірден қазақтар Қытайға жаппай ауып, онда да пана таппағандар қайта қайтты. Осы ары-бері көшкін кезіндегі ауыр жол жағдайында көп балалар қырылып кетті. Шұбартау ауданы орталығында балалар үйі жоқ, ауданнан 35–40 км жердегі еш қолайсыз мектепке 170 бала орналастырылған. ... Қазақстандағы БМСБ Шұбартау ауданы бойынша Өкілі Г. Мусиннің жоғарғы органдарға 1933 ж. 21 ақпандағы баяндама хатынан «олардың тамақтары – қуырылған бидай мен майсыз көже. Сүт, көкініс өнімдері мүлде жоқ. Балалар төсек орнына киізде нарда бірге жатады. Көбісі қарқұлақ ауырумен ауырады, іштері өтеді, өлгендері бар» екенін көруге болады (8). Петропавловск қ. 320 бала орналасқан балалар үйіндегі жағдай туралы ҚАКСР Жұмысшы-шаруа инспекциясы халкоматының өнеркәсіп тобының жетекшісі С. А. Куриннойдың БК(б)П Қазөлкекомға 1933 ж. шілдедегі жазған баяндау хатынан қараусыз балалардың тіпті жиналмайтынын, олар барлық жерде аш, жалаңаш кезіп жүретінін, балалар үйінде аурулар саулармен бірге жататынын, арнайы бөлінген жеткілікті азық қоры бола тұра жабдықталмайтынын, Аудандық халыққа білім беру бөлімі және Әйелдер секторы жұмысшылары балалар үйінің жағдайы тұрмақ, оның қайда орналасқанын да білмейтінін анықтауға болады (9). 205 бала орналасқан Қорғалжын ауданындағы балалар үйіне арнайы тексеру бригадасы келгенде жағдайдың өте қиындығы анықталған. Басшылардың селқостығы салдарынан желтоқсан, қаңтар айларында жаңа түскен аш балалар бірден тоя тамақтанып, нәтижесінде көбісі дизентериямен ауырып өлген. Өлкелік комите және Халкомкеңес бригадасы [Г.] Әлжановтың 1933 ж. [қазандағы] баяндау хатынан (9, 20-п).

Балаларды қорғау жөніндегі үкіметтік шаралар

Көшеде қараусыз қалғандарды жинау, тіркеу, балалар үйлеріне орналастыру, онда жағдайларын қамтамасыз ету жұмыстарымен негізінен Халық ағарту халкоматы мен Білім беру халкоматы айналысты. Медициналық көмек көрсету ісіне Денсаулық сақтау халық комиссариаты жауап берді. Жабдықтау халкоматы мен Қаржыландыру халкоматы да өз салалары жұмыстарымен тартылды.

БК(б)П Қазөлкеком секретариаты 1932 ж. 24 наурызда аудандарда азықтүлік жетіспеушілігіне байланысты елдің ірі қалаларында балалар үйін ашу туралы қаулы қабылдады. (10). Мұнда балалар үйлерін ашу деген сөз құрылыс салу емес, көшкіншілерден босаған киіз үйлерді, қыстақтарды, жертөлелерді, сарайларды, оқуы тарап кеткен мектептерді балалар үйлеріне айналдыра салу болды. Осы жылдың мамыр айына дейін барлық облыстарда осындай ұйымдастырылған

«балалар үйлеріне» ондаған мың бала орналастырылды. Қайта оралған көшкіншілерді орналастыру жөніндегі үкіметтік комиссия хатшысы И. Бендеттің БК(б)П Қазөлкекомның Құпия бөліміне жіберген 1932 ж. 14 мамырдағы қысқаша жиынтығынан мынадай мәліметтерді көруге болады: Қарағанды облысында 18 балалар үйі ұйымдастырылып, оған 1617 бала орналасқан, 69 мың сом бөлінген. Батыс Қазақстан облысында 10 балалар үйі ашылып, 837 бала орналастырылған. Алматы облысында 12 балалар үйі ашылып, 2 200 бала орналастырылған, оған 60 мың сом бөлінген. Оңтүстік Қазақстан облысында 50 балалық қабылдау пункті ашылып, 122 тонна азық-түлік жіберілген. Ақтөбе облысында 2 балалар үйі ашылып, 330 бала орналастырылған. Шығыс Қазақстан облысында ашылған 37 балалар үйіне 4860 бала орналастырылған, 400 орындық сәбилер үйі ашылып, оған 20 000 сом бөлінген. 20 әйелден тұратын балаларды күтумен айналысатын арнайы бригада жіберілген (11).

БК(б)П Қазөлкеком секретариатының 1932 ж. 9 шілдедегі жиылысында Ұ.Ж. Құлымбетовтың көшкіншілер, олардың балалары және балалар үйлерінің адам төзгіссіз жағдайы, жұқпалы аурулар туралы ақпараты тыңдалып, кезек күттірмейтін шаралар қолданылуы қажет екендігі анықталды. Арнайы көмек беру және тексеру бригадалары құрылып бірден балаларды қорғау жұмыстары басталып кетті (12).

Қайта оралған көшкіншілерді орналастыру жөніндегі үкіметтік комиссиясының 1932 ж. 25 шілдедегі №8 хаттамасында өлке бойынша шет елге ауған балалар саны – 9500 болғаны көрсетіледі (11, 164-165-п.). Осы қаулыда балалар үйлеріне 200 тонна нан бөлу, оның мақсатты пайдаланылуын қатаң қадағалау туралы шешім қабылданды және балалар үйі ұйымдарының басшыларына қараусыз қалған балалармен жұмысты ұйымдастыру, жандандыру туралы қатаң ескерту жасалды. Осы жұмысқа кәсіподақ ұйымдарын да белсенді ат салысуы талап етілді.

ҚАКСР Халық ағарту халкоматының жұмысы туралы 1932 ж. 23 қарашадағы есебінде қараусыз қалған балалар ісі жөнінде мынадай мәліметтер береді: 1932 ж қарашадағы ахуалы бойынша Қазақстан бойынша қараусыз қалған 43 135 бала жағдайында 213 балалар үйі, 7 балалар коммунасы салынған. Оларға 39031 бала орналастырылған. 3029 бала – колхоздарға, 673 – оқуға (ФЗО) жіберілген, 863 – жұмысқа орналастырылған, 3393 – интернаттарға, совхоздарға т. б. орналастырылған, 6094 – қамтылмаған. Ал Орталық балалар комиссиясының мәліметтері бойынша: қараусыз қалған бала – 41 071, оның 30183 балалар үйлеріне орналастырылған, 4 000 – қамтылмаған (13). Бұл тек қараусыз қалған ретінде тіркелген балалар болғандықтан алғашқы органның мәліметтері сенімдірек көрінеді. Өйткені тіркелмей қалған тірі және өлі балалар да болды ғой. Осы жағдайда балаларды жабдықтауға 4107 мың руб жұмсалған. Жалпы 1932 ж. балаларды қорғауға жоспарланған қаражат іс жүзінде толық бөлінбеді. Сондықтан жоғарыда қаулыда қабылданған іс-шаралар барлық облыстар бойынша бұл жылы орындалмай қалды және балалар өлімінің ең жоғарғы шыңы болды.

1933 ж. 29-31 қаңтардағы БК(б)П Қазөлкеком секретариатында жасаған П.В. Володзьконың хабарламасы бойынша 1933 жылға күтімді қажет ететін 50 000 бала анықталған. Оған кететін шығын – 24 078 млн. сом құраған. Ал ХКК қорында – 786.700 қана сом болған. Секретариат отырысында қалған қажетті 21 918 млн. сом қайдан алынатыны талқылана келіп, 11 918 млн. сом – орталық бюджет есебінен, 10 млн. сом – Қазақстан бюджеті есебінен алынатындығы

көзделді. Мәжілісте балаларды қорғаудың қаражаттан басқа да мәселелері тағы қаралды. Балалар үйін тексеру үшін 20 ақпаннан 10 наурыз аралығында 2 онкүндігін өткізу ұйымдастырылды, Қазақ КСР ОАК Орталық балалар комиссиясы жанынан арнайы Штаб құрылды. Құрамына төрағасы болып ҚАКСР ағарту халкомы С. Меңдешев, мүшелері болып Медициналық-санитарлық еңбек Орталық басқармасынан Н. Н. Тубанов, П. А. Сниткин, Х. Ж. Жүсіпбеков, [?] Гольдшит, Ағарту жұмысшылары одағы Орталық басқармасынан [?] Нұрғалиев, Орталық балалар комиссиясынан (ЦДК) [?] Дюжев, Қазөлкекомнан Н. Саналиева кірді. (3, 26-п. сыртқы беті).

Панасыз балаларға қамқорлықты көбінесе белсенді әйелдер жасады. Олар негізін 20 жылдардың басында әйелдер қозғалысының басшысы Сара Есова бастап берген барлық облыстық, аудандық және жергілікті партия комитеттеріндегі әйелдер бөлімдерінде қызмет атқарған абзал жандар еді. Қарсақпай аудандық партия комитетінің әйелдер секторының меңгерушісі Соколованың БК(б)П Қазөлкекомдағы балалар мәселесіне жауапты Н. Саналиеваға 1933 ж. 3 майда жазған баяндама хатында «қараусыз қалған балалар пайдасына лотерея ойнатылып, одан 4 мың сом түсті. Әйелдер белсенділігі балалар үйіне арнап 1 000 метр сейсеп тігілді», – деп жазады. (14). Оңтүстік Қазақстан обл. Келес аудандық партия комитетінің әйелдер секторы құзырлы органдарға 1933 ж. берген есебі бойынша қараусыз балаларға арнап 6 буфет ұйымдастырған, одан осы жылдың ақпанынан бері 700 сом түскен. Поселкелерден 700 дана киім, ыдыс т. б. қажетті заттар жиналған. Бірнеше селоларда – Балықшы, Ванновка, Корниловка – төсек орын тігу шеберханалары ашылған. Балаларға нақты көмек беру арнайы жергілікті комиссиясы құрылған. Қазан айында осындай комиссиялардың бірінің мүшесі Смолякова Балықшы поселкесіне барып, балалар үйлеріне тексеру жүргізген. Балалар үйіндегі тәрбиешілер мен бала күтушілермен жиналыс өткізіп, балалармен қалай жұмыс істеу керектігі, тәрбие жұмысы туралы айтқан. Кейбіреулеріне қатаң сөгіс берген (14, 60-п.).

Балалардың моральдық-материалдық жағдайын көтеру үшін өлкелік партия басшылығы балалар үйлерінде жаппай саяси жұмыс жүргізу мәселелерін қарастырды. Ол үшін «Балалар досы» сияқты қоғамдық ұйымдар, кәсіподақтар және жастар одағы да тартылды. Қазақ өлкелік жастар одағы комитетіне қаражат, төсек-орын, ыдыс жинау, тазалығын тексеру, дәрігерлер мен мұғалімдер тарту жұмыстары тапсырылды. Жастар одағы тарапынан балалар үйі меңгерушісінің саяси тәрбие жұмысы жөніндегі көмекшісі бөлінді. Қазақ өлкелік жастар одағы комитеті осы жұмыстарды іске асыру үшін арнайы айлық ұйымдастырды. Мұндай балалар үйіне көмектесу айлық жұмыстары ұжымшарлар мен кеңшарларға, МТС-тарға да тапсырылды. БК(б)П Қазөлкеком бюросының 1933 ж. 7 желтоқсандағы №190 хаттамасынан 3-тармақ (15).

1932 ж. желтоқсаны мен 1933 ж. қаңтар айындағы халық көшкіні қатты болуына байланысты өлке бойынша қараусыз қалған балалар саны күрт өскен - 47 899. Оның 8 969-ы ғана балалар үйіне орналастырылған. Аудандардың экономикалық жағдайы өте нашар болды, демек қараусыз бала саны әлі де өсетіні күтілді. 1932 ж. 4 тоқсанына балаларды арнайы үйлерге орналастыруға 4 438 600 сом қажет болған, бірақ жергілікті және орталық бюджеттен 2 688 мың сом қана бөлінген. Оның өзі мақсатты жерлерге толық әрі уақтылы жеткізілмеді. Нәтижесінде көптеген балалар жылы киіммен, төсек-орынмен қамтамасыз етілмей қалды. Балалар үйлері отынсыз

қалды, жөндеу жұмыстары жүргізілмеді. 1933 жылға 22 млн. сом, оның 10 млн. – жергілікті бюджеттен, 12 млн. – орталық бюджеттен бөлінген. Алайда несиелер екі бюджет көздерінен де ашыла қоймады. Бұл балалардың жағдайын одан әрі ауырлатып жіберді. Балалар үйлері көптеген ұйымдарға қарызға белшеден батты. Сондықтан Қазақ КСР Қаржы халкоматынан 1 600 мың сом шұғыл бөлінуі сұралды. Москваға екі рет телеграф арқылы 1-ші тоқсанға балалар үйлерін жабдықтауға, есік алды шаруашылығына және еңбек коммуналарын ұйымдастыруға 10 млн. сом қаржы сұралды. Қазақ ОАК Орталық балалар комиссиясы Төрағасының орынбасары, ҚАКСР БМСБ Уәкілетті Уәкілінің орынбасары П.В. Володзьконың ҚАКСР Халкомкеңес Төрағасы О. Исаевқа, БК(б)П Қазөлкекомының жабдықтау жөніндегі хатшысы С.Т. Голюдовқа, БОАК Балалар ісі жөніндегі комиссиясының төрағасы Н.А. Семашкоға 1933 ж. 2 ақпанда жазған хатынан (6, 58-п). Т. Рысқұлов БОАК қызметте жүргенде, 1933 ж. сәуірде Қазақстандағы балаларды қорғау ісіне 500 мың сом бөлгізген (2, 207-208-б.), сондай-ақ орталықтан сол жылы мамырда 5 млн-ға сом жуық қаражат бөлінген. Дәлірек айтқанда бөлу туралы шешім қабылданған. Алайда оның қаншасы және қалай пайдаланылды?!

БК(б)П Қазөлкеком бюросының 1933 ж. 26 наурыздағы отырысында әрбір басқару салаларынан құралған Т.М. Әлиев, С.Ж. Асфендияров, В.И. Бессонов, А.Н. Гусев, Я.Г. Егоров, С. Меңдешев, Л.Г. Миронов бар комиссияға балалар ісі жағдайын көтеру туралы мәселені ойланып, пікірлесіп шешім жобасын секретариатқа шығару тапсырылған болатын. (15, 40-п.). Осы тапсырма бойынша 1933 ж. 31 наурыздағы өлкелік партия бюросында балалар мәселесі арнайы қаралып аталған комиссияның дайындаған қаулысының жобасы талқыланып бекітіледі. Онда Шығыс Қазақстан облысына – 10 500, Батыс Қазақстан облысына – 3 900, Қарағанды облысына – 13 000, Ақтөбе облысына – 5 000, Алматы облысына – 12 000, Оңтүстік облысына – 15 000 баланы балалар үйлері мен еңбек коммуналарына орналастыру туралы нақты шешім қабылданды. Ауылдық аудандардағы балалар үйлерінде шағын дәнді дақылдар, бақтар, бақшалар егу, сондай-ақ қоян, құс өсіру, шағын сүт фермасын ашу көзделді. Бұл жұмыс Қазақ өлкелік тұтынушылар одағына аталған жануарларды өз қарамағындағы фермаларынан бөлу тапсырылды. Осы мақсат үшін КСРО-ң Тамақ өнеркәсібі халкоматының Қазақстандағы уәкілі Қ. Сарымолдаевқа 1 000 ц. бидай, 1 000 пұт тары, 1 500 бас мал бөлу тапсырылды. Жасөспірімдерге арнап, олардан білікті жұмысшы күшін дайындау үшін өнеркәсіп кәсіпорындары жанынан өндірістік шеберханалар ашу КСРО ауыр өнеркәсібі халкоматының Қазақстандағы уәкілі Я.П. Беликовқа тапсырылды. Балалар үйлерін, еңбек коммуналарын қажетті заттармен жабдықтау жұмыстары Жабдықтау халкоматына берілді. Қараусыз балаларға бөлінетін 1 млн. сом шамасындағы қаражаттың көп бөлігі киім-кешек, тазалықпен қамтамасыз ету нәрселеріне жұмсалсын деп шешім қабылданды. Әлсіз, ауру балаларға ерекше жағдай жасау Денсаулық сақтау және Халық ағарту халкоматтарына тапсырылды. (15, 44 сыртқы беті, 45-п.). Осы қаулының жобасын өңдеу комиссиясы құрамында С. Меңдешев болғанымен іс жүзінде ол қатыстырылмады. Қаулы қабылданып кеткеннен кейін қазақ ауыл балаларының табиғатын, болмысын, өмір сүру қалпын жақсы білетін С. Меңдешев БК(б)П Қазөлкекомға 1933 ж. 11 сәуірде арнайы хат жазып онда өзінің қаулы жобасын өңдеуге шектетілгенін айта келіп балаларды шын мәнінде қорғау жөнінде мынадай пікір білдіреді: «Ересек балаларды еңбек коммунасына орналастыру үшін оларды бір өңірге жинауға күш жұмсағанша, олардың саны аз

болғандықтан жергілікті жерлердегі кәсіпорындарға ораналастыру әлдеқайда жеңілірек болады. Ал 14 жастан кіші балаларды (1 500–2 000 адам) аяқталған шаруашылық типіндегі ірі еңбек коммуналарына жинаудың қажеті жоқ. Олар оңтайлы мектептерде алғаш политехникалық білім алып оқулары тиіс. Қазіргі заманғы ірі өнеркәсіп, ауылшаруашылық кәсіпорындарында оларды ерте мамандандыру мақсатсыз және бұл балалардың даму қабілетін тоқтатады. Ірі еңбек коммуналарының мұндай жастағы балалармен шаруашылық тиімді болмайды. МСБ (ГПУ)-ң еңбек коммунасының тәжірибесі бұл жерде негіз болмайды. Өйткені бұлар қараусыз қалып, аштықтан әлсіреген, жас, әрі көшпенді қазақтардың балалары. Оларды еңбек коммуналарына алу үшін жарамды-жарамсыздығына тексеру жүргізгеннен кейін ғана іске асыру қажет. Онсыз балаларды алыс, олар үшін үйреншіксіз, бөтен – Жарма, Озерки, Мамлютка сияқты қалаларға жіберу – тек оларды өлімге тігу деген сөз. Осы жағдайларды ескере отырып, қаулыдағы еңбек коммуналарының көлемі мен салынатын жерлер көрсетілген тармағын алып тастап, орнына Ағарту халкоматына балалардың жас құрамына сай табиғи үйреншікті ортада – жергілікті жерлерде еңбек коммуналарын салуды тапсыруыңызды сұраймын. Қаулының шеберханалар ашу туралы 3-тармағындағы ФЗЖ – фабрика-зауыттық жетіжылдықты ФЗО – фабрика-зауыттық оқыту деп өзгерту қажет. Өйткені ФЗЖ - ешқандай өндірістік бейіндегі емес, әдеттегі политехникалық мектеп. Сондықтан оны ашудың қажеті жоқ. Қараусыз балалар саны қауырт өсуі қосымша қаражат табуды қажет етіп отыр. Сондықтан қаражатты тек Ағарту халкоматынан бөлу мәселені шешпейді. Қаулының 6-тармағында мектептер салуға бөлінген ақшадан – құрылыс несиесінің жартысын мектеп салуға бөлінсін делінген. Ауылды жерлерде арнайы салынған мектеп жоқ, балалар шағын, тар паналарда оқытылуда. Ол оқудың сапасына да, балалардың физикалық дамуына да кері әсерін тигізуде. 1932 ж. мектеп салуға небәрі 5. 400 000 сом бөлінген. Оның жартысының өзі құрылысы бітпей тұрған мектептерді аяқтауға ғана кетеді. Осындай жағдайда құрылыс несиесінің жартысын қараусыз балаларға бөлу - бұл жылы бірде бір мектеп салынбайды деген сөз. Бұл бір балаларды бақытсыздықтан басқа балаларды ауыр жағдайда қалдыру есебінен құтқару болып табылар еді. Сондықтан осы жылға бөлінген несиеге мектептің орына балалар үйін немесе еңбек коммуналарын салу мақсатты болар еді. Қаулының қаражат табу мәселесі туралы 12-тармағында тек халық ағарту халкоматынан ғана емес, барлық халкоматтар бюджеттерінен бөлуді қарастыру абзал. Қаулыға қосымша Орталық балалар комиссиясынан және Ленин атындағы қордан балаларға бөлінетін қаражаттың көлемін ұлғайту туралы Орталыққа мәселе қою тармағын қосу қажет. Осы мәселелерді шұғыл түрде қайта қарауды сұраймын» (16). С. Меңдешевтің осы талаптарының жерге тасталынбағанын төменіректе көреміз.

Қараусыз балалардың саны ұдайы өсіп, оларды қорғау, барлық қажетті жағдайлармен қамтамасыз ету жұмыстары күннен-күнге қордалана берді. Мұндай жұмыстармен айналысатын 1933 ж. тамызда бірнеше арнайы комиссиялар құрылды: Қараусыз қалған балалар ісі жөніндегі үкіметтік комиссиясы; Жасөспірімдерді кеңшарларға, өнеркәсіп кәсіпорындарға орналастыру жөніндегі комиссиясы; Жасөспірімдерді халкоматтар мен өлкелік ұйымдар бойынша орналастыру жөніндегі комиссиясы; Қазақ ОАК жанынан Орталық балалар комиссиясы (3, 61-п. сыртқы беті, 62-п.)

1933 ж. ортасында балалар үйлеріне орналасқан балалардың шамадан тыс артуы барлық аудандарда қиындық туғызды. Оның үстіне бұл кезеңде ашаршылық лапылы бүкіл Қазақстанды шарпыды. Кішкентай бала тұрмақ үлкен адамдар аурудан әлсіреп әр бір жерде талып жатты, жүздеген мыңы үзіліп кетті, мәйіттері жиналмастан жатты. Аудан басшылары балалар үйлеріне үкімет тарапынан, ал үкімет орталық үкіметтен қайта-қайта қосымша көмек сұраумен болды. Сондықтан Арнайы қаулымен барлық балалар үйлеріне 1933 ж. қыркүйек айына 500 ц. балық, 87 ц. май, 50 ц. кондитерлік өнім, 73 ц. жарма бөлінді (17). Әдетте мұндай көмек қорларын жеткізу барысында көзделген нүктелерге жетпей талан-таражға түсті. Аудан басшылары мен балалар мекемелерінің жауапты жұмысшылары алынған тауар, азық-түлік пен қаражатты жымқырып отырды, тіпті ашықтан-ашық алып қашып кеткен оқиғалар да орын алды. БК(б)П Қазөлкеком Уәкілі Шуевтің Қарағанды облысы Жаңа арқа ауданының жағдайы туралы 1933 ж. 3 қазандағы баяндама хатында: «Көшпенділер үкімет адамдары тауып, балалар үйіне өткізеді, аман қалады деп үміттеніп өз балаларын далаларға, жолдарға тастап кете берген. Осындай 350 бала аудан орталығынан жиналып алынып балалар үйіне өткізілді. ...Ал азық-түлік балалар үйіне уақтылы босатылмады. Аудан басшылары азықты өздерінің жегенін ыңғайлы деп тапты. Нәтижесінде 350 баладан 50-і ғана тірі қалған. ...Адамдар мүрделерді қазып, аштан емес, майлы болады деп аурудан өлгендердің етін жеген. ...» – делінеді (7, 123-п). БМСБ Қазақстандағы Уәкілетті Уәкілі Б. Әбдірахмановтың ҚКСР Халкомдар Кеңесі Төрағасының орынбасары Ұ.Ж. Құлымбетовке, БК(б)П Қазөлкеком жабдықтау жөніндегі хатшысы Г.И. Пинхасикке 1934 ж. 5 ақпандағы хатында: «Оңтүстік Қазақстан облысы Сарысу ауданындағы балалар үйінде 380 баланың 92 пайызы ауыру, олардың ішінде сүзек аурулар бар. Олар тірі қалулары неғайбыл. Балаларға бір күнге 300 гр. қуырылған бидай ғана береді. Оларды күтуші 10 адам тек азық-түлікті жымқырумен ғана айналысады. От жағылмайды, терезе әйнектері жоқ, есік ескі киізбен жасалған, іші өте лас. Ауданда жеткілікті мануфактура бола тұра балалар да, үлкендер де ескі-құсқы, жыртық киімдермен жүреді ...Әулие-Атадағы нан бұл ауданға әкелінбейді. Өйткені нанды жеткізуді ұйымдастыруда талан-таражға түседі. ... аудандық атқару комитетінің төрағасы, аудандық партия РКК төрағасы бірігіп ауданға бөлінген қойлардан бір-бірден сойып алған. ...Шара қолдануларыңызды сұраймын» – деп жазды (18). БМСБ Қазақстан бойынша Уәкілетті Уәкілінің орынбасары Л.Г. Мироновтың БК(б)П Қазөлкеком бірінші хатшысы Ф.И. Голощекинге 1932 ж. шілдесінде жазған хатында «Шығыс Қазақстан облысы Белағаш ауданындағы бір ғана Красный аул селосында екі ай ішінде 660 баланың 259-ы көз жұмған. Қалғандары ауыру. Өйткені тамақ, күтім жоқ. Тергеу жұмыстары жүргізілуде. Кінәлілер жауапқа тартылады. Стеклянка селосында 170 бала өлген. Ондағы балалар үйінің меңгерушісі Бережненко деген азық-түлік пен қаражатты алып, қашып кеткен», – делінген (11, 156-п.).

Осылайша XX ғ. 30-шы жылдардағы балалардың балалық шағы өлім мен өмір арасында арпалыспен өтті. Мыңдаған бала қазақ халқының өмір сүру тұрпатын өзгертпек болған әлеуметтік-экономикалық саясаттың құрбаны болды. Дәл осы жылдардағы адам өлімі қазақтың өсу демографиясына үлкен соққы болды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Насильственная коллективизация и голод в Казахстане 1931–1933 гг.: Сборник документов и материалов / Вступ. статья и сост. К.С. Алдажуманов, М.К. Каиргалиев, В.П. Осипов, Ю.И. Романов. – Алматы: Фонд «XX век», 1998. – 175-б.
2. Из истории величайшей трагедии казахского народа 1932–1933 гг. Сборник документов. – Семей, 2009. – 83-б.
3. ҚР ПА.141-қ. 1-т. 5756 – іс.79-п.
4. Сонда, 5192 – іс.21-п.
5. Сонда, 5233 – іс.8-9-п.
6. Сонда, 5774 – іс.8-9-п.
7. Сонда, 6018 – іс.1-п.
8. Сонда, 6287 – іс.177-п.
9. Сонда, 6397 – іс.31-п.
10. Сонда, 5154 – іс.277–278-п.
11. Сонда, 5152 – іс.112, 149-п.
12. Сонда, 5156 – іс.57-п.
13. Сонда, 5667 – іс.62–64-п.
14. Сонда, 5617 – іс.34-п.
15. Сонда, 5769 а – іс.72-п. сыртқы беті
16. Сонда, 5226 – іс.87-90-п.
17. Сонда, 6202 – іс.155-п.
18. Сонда, 7482 – іс.15-п.

МЕМУАРЫ Б. РАМАЗАНОВОЙ «ИСТОРИЧЕСКИЕ ВСТРЕЧИ»: ПРОЧТЕНИЕ АРХИВИСТОМ

Е. Грибанова,
к. и. н.

К знаковым событиям XXI в. относится написание и издание мемуарной литературы многочисленными и очень разными авторами. К сожалению, это явление ещё в полном объеме не осознано и не оценено представителями исторической науки Казахстана. Как известно, мемуары – уникальные источники, отражающие такие детали прошлого, которые невозможно встретить или расшифровать в других остатках прошлого. Вот почему любые воспоминания, связанные с деятельностью и жизнью элиты Казахстана XX в. думающий исследователь той эпохи берет на заметку.

8 ноября 2020 г. завершилась жизнь партийно-государственного деятеля Бижамал Рамазановны Рамазановой, за которую (родилась 21 июня 1927 г.) она смогла сделать немало, в т. ч. написать и издать воспоминания о тех, кто её окружал и о тех, с кем контакты были эпизодичны, но запомнились в силу неординарности этих людей. Речь идет о книге «Исторические встречи».[1*] Думаю, понятно, почему только сейчас, спустя три года после издания мемуаров автор данного текста, работавший некогда в Главном архивном управлении при Совете Министров КазССР, возглавляемом в 1975–1982 гг. Бижамал-апай, занялся их прочтением: осознание утраты заставляет возвращаться к тому, что долго откладывалось «на потом».

В книге представлены зарисовки о 82 партийных и государственных деятелях, героях Великой Отечественной войны, ученых, литераторах. Автор мемуаров в каждом тексте сообщает о годах и месте рождения героев повествования, имена родителей, краткий послужной список, обозначает в общих чертах вклад человека в развитие страны, историю знакомства с ним, имена и характеристики членов семьи и потомков. Объем очерков разный: с кем-то в партнёрстве приходилось трудиться долгие годы, с кем-то жизнь свела и тут же развела. Структура сборника не совсем четкая, но это и неважно: очерки озаглавлены именами тех людей, которым они посвящены.

Главной целью Б.Р. Рамазановой являлось стремление рассказать о людях эпохи, в которой пришлось жить и работать. Её вхождение в «номенклатуру» началось в 1946 г. с должности инструктора Талды-Курганского обкома ЛКСМ

[1*] – Алматы: Дайк-Пресс, 2017.

Казахстана, в разные годы работала его первым секретарем, секретарем горкома комсомола, зампредом горисполкома, зампредом Алма-Атинского облисполкома. В 1959 г. была назначена на должность секретаря по идеологии столичного обкома партии. С 1963 г на протяжении 12 лет являлась секретарем Президиума Верховного Совета КазССР. Даже такое беглое перечисление тех должностей, на которых она трудилась, даёт некоторое представление о круге её общения, который заметно расширяла общественная работа. Последней Бижамал Рамазановна посвятила всю себя, выйдя на «заслуженный отдых».

Как это очень часто бывает, в повествовании о других отразилась и некоторая событийная часть жизни автора, и знаковые реалии времени. Зная напряженный ритм жизни современных исследователей, как правило, лишь «проглядывающих» такого рода литературу, предлагаю читателю небольшое и далеко не все охватывающие тематическое обобщение сведений, запечатленных автором воспоминаний.

Великая Отечественная…

К этой теме семья Бижамал-апай относилась очень трепетно. Ей самой в 1941 г. исполнилось 14 лет. Через год началась её трудовая деятельность в качестве учительницы начальных классов средней школы (с.23).

Вдумчивый читатель обязательно заметит в большинстве воспоминаний автора упоминание об её супруге. Говоря о нем, Бижамал Рамазановна не употребляет местоимений, имя или «глава нашей семьи». Шапагат Альбазарович (1923–2015), будучи старше жены всего на четыре года, имел бесценный жизненный опыт, опыт фронтовика. Солдат Шапагат, призванный в 1942 г., был ранен на подступах к Сталинграду. Отправлен на лечение. Потом в пехотное училище в г. Фрунзе (нынешний Бишпек), где и познакомился с Рахимжаном Кошкарбаевым. Мужчины дружили семьями, поэтому Бижамал Рамазановна из первых уст могла слышать рассказ о том, как будущий герой, рискуя свободой, прощался с семьёй при отъезде на фронт, как благодаря поддержке Д.А. Кунаева получил заслуженное повышение по службе, а позже, благодаря Н.А. Назарбаеву, награду «Халык Кахарманы» (с.182–184).

Знакомство с Бауржаном Момышулы началось с курьёза и было заочным. К секретарю столичного обкома партии по идеологии т. Рамазановой пришел секретарь первичной организации Союза писателей. На партийном собрании Союза коллеги Бауке собирались рассматривать его персональное дело, т. к. жил он в гражданском браке. В те годы вмешательство партийной организации в личную жизнь её членов не казалось абсурдным, напротив, воспринималось как норма: партия требовала от своих членов безупречного поведения. Супружество, не узаконенное печатью в паспорте, рассматривалось как аморальное явление. Бижамал Рамазановна посоветовала уважаемому человеку сходить в загс, что пара и сделала.

Из очерка о Бауке читатель узнает о тайных записях бойца в годы войны, о его попытках борьбы за статус казахского языка и восстановлении подлинной истории казахов, об истории присуждения ему звания Героя Советского Союза (с.167–176).

Подробный очерк посвящен С.К. Нургамбетову. Не будучи с ним близко знакомой, Бижамал Рамазановна восхищалась его ратным подвигом, о котором подробно написала, полностью одобряя награждение Сагадата Кожахметовича

званием «Халык Кахарманы» с вручением Золотой звезды №1. Не забыла Бижамал-апай и первую девушку-казашку штурмана. С Хиуаз Каировной Доспановой ей пришлось встречаться в тот период, когда она нуждалась в помощи. Рассказала и об одном из участников парада Победы Шайдахмете Сергазине (с.177–181, 191–200).

Тыловая тема звучит и в других биографических эссе. В 1941 г. зав. отделом цветной промышленности ЦК КП (б) Казахстана работал Ахмет Адилов. В одно из его ночных дежурств (здание ЦК никогда не оставалась на попечении только охраны или хозяйственных работников: из Москвы звонили в любое время суток), осенью того же года, раздался звонок Постышева, секретаря Сталина, а потом секретарь соединил с «самим». Сталина интересовало, есть ли в Казахстане залежи марганца, т. к. источник его – Украина – была оккупирована врагом. На выяснение вопроса Сталин дал 24 часа. Подняли на ноги Сатпаева. Тот был готов ответить немедленно, но учитывая важность задания, всё же поехал в свой рабочий кабинет и по картам уточнил координаты залежей. Через 24 часа Сталин получил утвердительный ответ, а через две недели началось освоение месторождения (с.342–343).

Бижамал-апай описала условия, в которых проходило отрочество министра строительства и строительных материалов Беркимбая Паримбетова. Это был период и её отрочества, в который уже пришла взрослая ответственность. Учитель начальных классов, она хорошо знала особенности военного детства: «В годы войны учащимся сельских школ было очень трудно. Полуголодным и полуголым детям приходилось получать знания в холодных классах. Из-за нехватки книг и тетрадей были вынуждены писать на пожелтевших страницах газет. По окончании занятий после обеда шли на сельскохозяйственные работы. Вся взрослая часть мужского населения отправилась на войну, в аулах остались женщины, старики да подростки. Школьники научились водить трактора и участвовали в работах по распахиванию земли, покосу травы, обработке и посеву семян. Некоторые дети работали чабанами, доярками, пастухами. В их скудный рацион питания, в основном, входили вода и соль, немного риса и муки. Дикорастущие травы заваривали в кипятке, пили как чай. В годы войны взрослым не платили зарплату, не говоря о детях. Вместо оплаты за труд, в большинстве случаев выдавались рис, картошка, пшеница и сено для домашнего скота. Мясо, масло, творог, теплая одежда отправлялись на фронт. В такое тяжелое время сельчане питались молоком коров, коз, овец. Кумыса и шубата было мало. Но, если у кого они и имелись, делились поровну с односельчанами и ссыльными» (с.309).

Не только сельчане помогали выжить попавшим в беду согражданам. В тот период практиковалось усыновление представителями партийно-советской номенклатуры эвакуированных детей сирот. В годы войны заведующим отделом школ столичного обкома партии, а затем ответорганизатором ЦК КП (б) Казахстана работал Сайлаубай Кайнарбаев, земляк отца Бижамал Рамазановны. Семью Кайнарбаевых она хорошо знала: «Во время Великой Отечественной войны они усыновили слабого здоровьем ребенка из переехавшего с захваченной гитлеровской армией территории детского дома. Они лечили его, затем он окончил среднюю школу. Окончил архитектурный институт в Москве. Его казахское имя было Арыстан» (с.327).

Ко многим незаслуженно игнорируемым современными исследователями сюжетам относится и деятельность низовых партийных и комсомольских органов в годы войны. Одним из руководителей такого органа, Фрунзенского райкома партии столицы, был Кали Габдылдаевич Кайшибаев. «… Из оккупированных территорий России, Украины и Белоруссии на казахскую землю днём и ночью эшелонами прибывали сотни, тысячи людей, больные и раненые, полуголые, обессиленные, с незыблемой верой в День Победы…». Гали, в тот период 33-х летний молодой человек, «лично договаривался с хозяевами домов о размещении прибывших, искал и находил решение по оказанию им врачебной помощи» (с.333).

Бижамал Рамазановна упоминает и тот факт, что в годы войны семья Леонида Брежнева находилась в Казахстане среди тысячи других эвакуированных. Уже работая в ЦК КП (б) Казахстана Ильич с супругой поблагодарили хозяев, которые приютили их родных в тяжелое для страны время (с.13).

Деятели партийно-советской номенклатуры

Этот раздел особенно ценен для исследователей истории советского Казахстана. После войны ЦК КП (б) Казахстана возглавляли Ж. Шаяхметов (1946–1954), П. Пономаренко (1954–1955), Л. Брежнев (1955–1956), И. Яковлев (1956–1957), Н. Беляев (1957–1960), Д. Кунаев (1960–1962, 1964–1982), И. Юсупов (1962–1964), Г. Колбин (1986–1989), Н. Назарбаев (1989–1991). Героями очерков Бижамал-апай стали Л. Брежнев, И. Яковлев, Д. Кунаев, Н. Назарбаев. И если о трех из них написаны горы мемуаров и исследовательских работ, то фигура Ивана Дмитриевича Яковлева остается в тени, во всяком случае, для казахстанцев.

Знакомство молодого комсомольского работника, каким в тот год являлась Бижамал, с секретарем ЦК КП К т. Яковлевым состоялось в декабре 1955 г. на VIII съезде ЛКСМ Казахстана. Выступающие говорили о вовлечении молодежи в животноводство. Иван Дмитриевич сидел в зале рядом с Бижамал. Заметив, что она внимательно слушает очередного оратора, заговорил с ней, уточняя, из какой она области и чем занимается. Думая, что рядом с ней один из министров, Бижамал начала говорить о проблемах области. В перерыве секретарь по идеологии ЦК КП К, которого она знала лично, сказал, с кем она беседовала в зале. «Этот случай был большим уроком для меня – написала в воспоминаниях Бижамал-апай, – и в последующем постаралась запомнить – быть осторожней в высказываниях в незнакомой среде» (с.63). В 1957 г. были проведены выборы в советские органы. И.Д. Яковлев посоветовал руководителям облисполкомов на должность своих замов назначать женщин. В разговоре с руководителем Талды-Курганского облисполкома Губайдуллой Шалкаровичем Ильясовым видимо вспомнил запавшую ему в душу «комсомольскую искренность» Рамазановой и высказал предложение о назначении молодой женщины на должность зампреда облисполкома (с.64).

Иван Дмитриевич в воспоминаниях Бижамал-апай упоминается и как руководитель, поспособствовавший выделению здания для Союза писателей Казахстана (с.239). «По тем временам, впрочем, это красивое здание с колоннами и лепниной находилось в самом центре, не говоря уж о престижности. В шаговой доступности находился Дом Правительства, в котором работало всё руководство республики,

Министерство финансов, горком партии, горисполком. Кроме того, с южной стороны к зданию примыкал жилой дом, на втором этаже которого жил Д.А. Кунаев, а в другом подъезде – М.Б. Бейсебаев, которые имели привычку на работу ходить пешком через сквер. Создавалась уникальная возможность «нечаянно» встретиться утром, сидя на скамейке, чтобы просто поздороваться. Иногда, чего греха таить, поведать о наболевшем, не записываясь на прием» (с. 239).

В 1959 г. в связи с объединением Алма-Атинской и Талды-Курганской областей в одну Рамазанова была назначена на должность секретаря Алма-Атинского обкома партии по идеологии. Выбор на эту должность Рамазановой не был случаен: её руководитель, первый секретарь обкома М.Б. Бейсебаев, которому в тот период был 51 год, делал ставку на молодежь, людей, кому было под 30 или чуть более. Как считает автор воспоминаний, молодежь оправдала оказанное ей доверие (с.76).

Масымхан Бейсебаевич – опытный руководитель, человек, преданный служению обществу, для которого он много делал, и этому была свидетелем Бижамал Рамазановна. Работа под его началом «… стала академией администрирования и жизненного опыта, что очень скоро пригодилось» (с.75).

Не пересказывая текст воспоминаний Бижамал Рамазановны о её руководителе и их совместной работе, обращу внимание на один эпизод. Во время визита советской делегации в Турцию во главе с председателем Совета Министров СССР А.Н. Косыгиным, который уважал М.Б. Бейсебаева за кругозор, обширные знания, государственный подход к делу, Масымхан Бейсебаевич ряд встреч провел на казахском языке. Уже само по себе это событие не было ординарным в силу существовавшей тогда традиции представителям союзных республик демонстрировать безукоризненное знание русского языка и стыдливое отношение к своему, родному. Турецкие газеты выразили удивление по этому поводу, оценив прекрасное знание г-ном Бейсебаевым «турецкого языка» (с.77).

Если к личности М. Бейсебаева исследователи, хотя и эпизодично, но обращались, то фигура Сабыра Биляловича Ниязбекова, остается в тени исследовательских интересов, как и эпоха, в которой он оставил заметный след. Сабыр Билялович Ниязбеков являлся председателем Президиума Верховного Совета с 1965 г. по 1978 г. Его было за что уважать. Прекрасные личные качества сочетались с результативной деятельностью: впервые ряд законов разработали как на русском, так и на казахском языках. Автор воспоминаний считает, что их следует рассматривать как «первенцев» и «задел для будущего», т. к. до этого Республика жила по законам советской Российской Федерации. По инициативе Сабыра Биляловича было создано Общество охраны исторических памятников, объединившее видных ученых, началась реставрация мавзолея Ахмеда Яссауи в Туркестане, сделаны первые шаги по реабилитации Т. Рыскулова. Как считает Рамазанова, Ниязбеков многое сделал по отстаиванию казахской идентичности. Не всегда специалисты Президиума Верховного Совета соглашались с позицией ЦК КП (б) Казахстана. На первый взгляд мелочи: «например, в сохранении казахской транскрипции при создании нового района или при обозначении их границ, определения избирательных округов, соблюдении орфографии имен, отчеств, фамилий будущих депутатов на казахском языке, а иногда и в вопросах награждения должностных лиц…» (с.68–69).

Рассказала автор мемуаров и о некоторых эпизодах из жизни Касым-Жомарта Кемелевича Токаева, с которым у неё общие предки, эпизоды, связанные с выбором профессии и о первом знакомстве молодого советского дипломата и секретаря ЦК КП (б) Казахстана Н. Назарбаева (с.155–157).

Невозможно, да и не целесообразно пересказывать воспоминания Бижамал Рамазановны. В кругу её общения были партийные деятели, министры, руководители среднего звена. У её старших товарищей и представителей её поколения было много общих черт: умение растворяться в порученном деле, уходя в него «с головой», добиваться результатов и помнить о нуждах простых людей. По отношению к большинству героев её рассказов вполне применимо определение «слуга народа».

...И некоторые другие сюжеты

Творческая и научная интеллигенция. Шапагат Альбазарович, супруг Бижамал Рамазановны, долгое время, работая в аппарате Совете Министров КазССР, курировал вопросы культуры. Конечно, он знал всех представителей казахской творческой интеллигенции и со многими из них поддерживал неформальные отношения. Ряд из этой пледы были депутатами Верховного Совета КазССР, в аппарате которого на должности секретаря 12 лет трудилась Бижамал-апай. Неудивительно, что в её воспоминаниях присутствуют очерки о Б. Тулегеновой, Е. Рахмадиеве, М. Ауэзове, С. Муканове, Г. Мусрепове, Г. Орманове, О. Сулейменове, С. Досанове, М. Айтхожиной, Б. Римовой, Ф. Габитовой и др. Эта часть очерков пестрит именами, в т. ч. известными на весь Союз. Бижамал Рамазановна многократно выезжала не только в сельскую местность Талды-Курганской, а позже Алма-Атинской обл., где проходили творческие встречи писателей с читателями, но и в зарубежные командировки. Делегации, как правило, собирались из представителей нескольких союзных республик. Можно только сожалеть, что книга не имеет именного указателя.

Встречи с писателями имели каждая свою особенность. Например, общение с Мухтаром Омаровичем запомнилось тем, что всякий раз велся разговор об увековечивании памяти чтимых в народе, и не только казахском, известных степняков. Бижамал Рамазановна так же поддержала инициативу М. Ауэзова и помогла в возрождении айтысов (с.224–227). Наверное, самая памятная встреча состоялась ещё в детстве Бижамал, когда школьницу начальных классов, отправившуюся домой в буран по степной дороге, подобрал детский писатель Сапаргали Бегалин. Бижамал всю жизнь считала её знаковой (с.253–254). А вот с Гали Ормановым история наоборот: его с детских лет знал отец Бижамал и как-то поддержал в ответственную для будущего поэта минуту (с.257).

С уважением отзывается Бижамал Рамазановна о докторе геолого-минералогических наук, члене-корреспонденте Академии наук КазССР Тажибаевой. Автору мемуаров импонировал патриотизм коллеги-депутата: на предложение переехать в Россию для работы в профильном институте Академии, тогда Союзной, Патшайым ответила отказом (358).

Бижамал-апай восхищается достижениями академика Еренгаипа Шайхутдинова, химика, доктора наук, профессора, действительного члена Национальной Академии наук Казахстана. Ещё в советское время ему удалось добиться

включения в производственный процесс крупных предприятий своих технологических разработок, что само по себе говорит о многом.

Конфискация, коллективизация, голод. Эта тема прошла вскользь. Думается потому, что в сознании старшего поколения она отложилась как нечто секретное, закрытое, а поколение Бижамал-апай ещё находилось во младенческом возрасте и мало что помнило. «Бикен Римова родилась в 1923 г. в с. Канабек Каратальского р-на Алматинской обл. Её родители были людьми среднего достатка. В нелёгкие времена имущество отца Рыма было конфисковано. В 1930 г. он вышел из тюрьмы и стал работать на Балхашском медеплавильном заводе» (с.273).

В пересказе Патшайым Тажибаевой, запечатленном Бижамал, бывшей на 7 лет моложе Патеке, повседневность того периода после конфискации, раскулачивания и активной коллективизации выглядела так: «Патеке была комсомолкой, ей было дано задание объезжать дома нескольких сёл, выявлять умерших от голода, вести негласный учет, грузить тела с помощниками на бричку и свозить в крайние дома, где живых уже не осталось. Когда эти импровизированные морги заполнялись под низкий потолок, дома сжигали» (с.359). Думается, братья Бижамал также стали жертвами этой сложной жизненной ситуации.

Для современных архивистов информация об учете погибших от голода представляет безусловный интерес. Раз велся учет, даже если он был негласный, значит сохраняется надежда, пусть и очень слабенькая, на наличие таких списков в архивах. Возможно, в фондах первичных комсомольских организаций или низовых комсомольских органов.

Люди сельского труда. Целина. Послевоенное время было периодом очередных побед, но уже в мирной жизни, хотя достижение этих побед давалось не намного легче, чем на фронте. Страна была разрушена и голодала. В этот вот период и появилось звание Героя Социалистического Труда. Бижамал только начинала карьеру комсомольско-партийного работника. Она была выходцем из сельской местности и многими нитями оказалась связана с людьми сельского труда, с которыми не порывала, даже став столичной горожанкой.

Нурмола Алдабергенов – человек, о котором она слышала с детства и общалась в молодые и зрелые годы, был председателем колхоза до войны. Честно отвоевав, вернулся в прежнее качество. «Он уделял большое внимание улучшению социально-культурного уровня, духовного настроя колхозников. Были построены дома, бани, школа, детские сады, культурные объекты, проведено водоснабжение, осуществлена электрификация. Объёмы посевных увеличились, особенно производство сахарной свеклы, выросло поголовье скота, развивалось строительство. Слава об этом хозяйстве разнеслась по району, республике, а потом по всему Советскому Союзу» (с.187).

Другим Героем Социалистического Труда из её родной Талды-Курганской обл. стала Залиха Тамшыбаева, близкая ей уже не просто как товарищ, коллега, но как подруга. В далеком 1954 г. Залиха организовала молодежь, выразившую желание работать на молочной ферме. Ферма превратилась в образцовую, о ней говорили, писали СМИ. Ферма вдохновила литераторов: о ней создали пьесу и повесть. Ведь

это было начало целинной эпопеи, когда Казахстан жил под пристальным вниманием всего Союза (с.211–212).

В 1952 г. работа свела Бижамал с секретарем по идеологии (позже вторым и первым секретарём) ЦК ЛКСМ Казахстана Сагындыком Кенжебаевым. Он завоевал её уважение тем, что открыто заявил: «…на земли Казахстана эшелонами прибывают различного рода правонарушители, многие республики не придают этому должного внимания, что необходимо пресечь расчеты некоторых людей на быстрое обогащение» (с.365). Эта прямота в какой-то степени отразилась на его карьере. К счастью, только на карьере: время расстрелов завершилось.

Советская делегация на IX Международном конгрессе архивистов. Слева направо: Н.Б. Волкова, директор ЦГАЛИ СССР/РГАЛИ в 1963–2001 гг., Ф.И. Долгих, начальник Главархива СССР в 1972–1983 гг., Б.Р. Рамазанова, начальник Главархива КазССР в 1975–1982 гг., г. Вашингтон, США. Осень 1976 г. ЦГА КФДЗ РК. Ед. хр. 2-116284. Позитив-оригинал. Документ выявлен сотрудником архива Л.В. Гусаковой. В аннотировании участвовал научный сотрудник РГАКФД В.Н. Баталин.

Язык. Ментальность. Книга начинается с очерка о Н.С. Хрущеве. Это единственный очерк в издании, в котором очень сдержанно, но звучат нотки негодования. Хрущев посетил г. Алма-Ату в 1961 г. в связи с 40-летием образования Казахской ССР и вручением республике ордена Ленина. Конечно, он выступал с речью, в которой прозвучали и такие слова: «Мы за кратчайшие сроки осуществили русификацию Казахстана, чего не смогла добиться Российская царская империя веками». Эта фраза глубоко оскорбила молодую женщину (с.9).

Надо сказать, что в ней есть определенно игнорирование исторических реалий: Хрущев верно отметил результат, но вероятно, он не осознавал, что русификация была следствием многих политических процессов XX в. и не только внутренних, о которых говорили на уже прошедшем XX съезде, и никак уж не первоочередной задачей политики КПСС. Этнический состав республиканского руководства, изменившийся после Великой Отечественной войны, тому подтверждение. В 1926 г Казкрайком принял решение провести коренизацию государственного аппарата республики, но последовавшие затем события – раскулачивание, высылка «социально чуждых элементов», а потом целых народов, массовые расстрелы казахской интеллигенции, миграции военного времени и, наконец, инициированное им освоение целинных и залежных земель… – перечеркнули это решение. Руководство Кремля середины 1980-х гг. вновь отошло от глубокого погружения в историю и осмысление национальной политики партии.

В других очерках автор мемуаров все время подчеркивает вклад её старших товарищей и руководителей в «отстаивание казахской идентичности», основой которой является язык (см. текст выше). В эссе об Ауэзове Бижамал-апай уделила место своему видению изучения родного языка и литературы в условиях современности. Там же она с огромным удовлетворением вспоминает о Надежде Лукашенко, участнице многих айтысов, как примере уважительного отношения представителей других этносов к языку и традициям народа, на земле которого они живут (с.228).

Интересен эпизод, связанный с выносом тела Сталина из мавзолея. Бижамал Рамазановна участвовала в том съезде партии, на котором делегаты единогласно проголосовали за вынос тела из мавзолея. При этом многие делегации пошли прощаться с телом умершего и развенчанного руководителя страны. Казахстанская делегация была в том же числе. Бижамал Рамазановна считала это проявлением традиции не говорить плохо о людях, тем более выдающихся. Этой позиции она придерживалась во всех воспоминаниях.

Бижамал Рамазановна наверняка размышляла о карьерных перипетиях коллег и собственных. Подтверждение этому перечисление партийно-государственных деятелей Казахстана, однажды освобожденных от занимаемой должности, но через некоторое время возвращенных на неё: Д. Кунаев, М. Бейсембаев, И. Каракулов, Ш. Кабылбаев, Ш. Есенов, Б. Паримбетов (с.310). В очерке об А. Аскарове с болью упоминает о сфабрикованном против него уголовном деле, направленном на компрометацию Д. Кунаева. Но никаких подробностей или разъяснений! Найти её собственных объяснений в мемуарах о не самом приятном для неё карьерном зигзаге не удалось. Вот только легкий намек на противоречия коллективов Верховного Совета и ЦК Компартии Казахстана в рассказе о Б. Ниязбекове: «При господстве только одной партии было довольно трудно доказать правдивость, правильность идеи, а в целом создавалось впечатление, что оказывали преднамеренное противодействие…» (с.69).

Презентация книги Б. Рамазановой «Исторические встречи» в Архиве Президента РК, г. Алмты, 2017 г.

Во всех очерках о коллегах обязательно звучат имена их родных и близких. Подчеркивается крепость супружеских уз и воспитанность детей, проявляемых и в умении строить отношения с друзьями родителей. Бижамал Рамазановна многократно напоминает читателю, что её уважение к людям и желание им помочь основывалось не на родственных связях, а на их профессионализме. Обращает на себя внимание, что супруги Бижамал и Шапагат поддерживали представителей своего окружения и в трудные минуты: болезнь, смерть. Друзья общались не только в процессе торжественных мероприятий официальных и сугубо семейных, но и вдвоем, втроем, за чашкой чая, на прогулках, за игрой в шахматы.

Завершая этот скромный «пробег» по книге, выскажу мнение: её не пересказать. За бортом моего текста остались многие другие темы, многие люди, очень уважаемые автором мемуаров и сыгравшие значимую роль в жизни послевоенного Казахстана, в годы «оттепели», а также в период, названный «эпохой застоя». По моему глубокому убеждению, славу советскому Казахстану принесли в первую очередь те, кто работал и жил в те годы, когда активно трудилась и Бижамал Рамазановна.

ҚР ПРЕЗИДЕНТІ АРХИВІНІҢ ТҰҢҒЫШ ДИРЕКТОРЫНЫҢ МЕРЕЙТОЙЫ

Ж. Зейнелов,
ҚР Президенті Архивінің Жинақтау және құжаттама басқармасының басшысы

Қазіргі заман тереңдеп жатқан тарихи толқындардың дүрбелен кезеңдерінен өтіп жаңаша күйге толыққан кезі. Сол кезеңдерге зер салса отырып бүгінгі жаңа қоғамнан өз орнымызды алдық.

Әр кезеңнің өзінде сан қилы оқиғалар өтті, сол оқиғалармен ұштасып жатқан жеке тектік қорқұрушылар құрамын толықтырушы тұлғалардың өзіндік орны орасан зор.

Қазақстан Республикасы Президентінің Архивінде сақталған Ұлттық архив қор құжаттарында мемлекеттің және қоғамның саяси, әлеуметтік-экономикалық, ғылыми, мәдени өмірі жайлы жан жақты мәлімет беретін деректермен толыққан. Осындай құнды деректердің ішінде мемлекет, қоғам және саяси қайраткерлердің жеке архивтік құжаттары жинақталған.

Аталған жеке тектік қор құжаттары арасында Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің тұңғыш директоры Ғалия Әбділқадырқызы Қарпықованың жеке қоры қалыптасқан.

Ғалия Әбділқадырқызы 1941 жылы 2 ақпанда Батыс Қазақстан обл., Фурманов ауданы, Пятимар ауылында дүниеге келген. Ғалия Әбділқадырқызының еңбек жолы Қазақ КСР-і Министрлер Кеңесі жанындағы Бас архив басқармасының құжаттарын микрофильмдеу және реставрациялау орталық зертханасында басталды. 1964 ж. Ғ.Ә. Қарпықова С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің тарих факультетінің сырттай бөліміне оқуға түсті. 1972 ж. желтоқсанынан Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық Комитеті жанындағы Партия тарихы институтында фотолаборант болып жұмыс істеді. Ғалия Әбділқадырқызы 1975–1976 жж. Партия тарихы институтында кіші ғылыми қызметкер болып жұмыс атқарды. 1983 ж. шілдесінде ол Қазақстан КП ОК жанындағы партия институты партия архивінің 1 секторының аға ғылыми қызметкері болып тағайындалды. 1991 жылы Қазақстан КП ОК жанындағы Партия тарихы институты Алматы саясаттану және басқару институты болып, кейін саяси зерттеулер орталығы болып қайта құрылды. 1992 ж. мамыр-тамыз аралығында Ғалия Әбділқадырқызы ҚР Министрлер Кабинеті жанындағы Бас архив басқармасының ұйымдастыру жұмысы және бақылау бөлімінің экономикалық кеңесшісі болып жұмыс істеді. 1992 ж. 3 тамызда Ғ.Ә. Қарпықова Қазақстанның қазіргі заман тарихы Орталық мемлекеттік архивінің директоры болып тағайындалды. 1994 ж. қаңтарда Қазақстанның қазіргі заман тарихы Орталық мемлекеттік архиві Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві болып қайта құрылды. Архивтің құрылуына Ғалия Әбділқадырқызы үлкен үлес қосты.

Ғ.Ә. Қарпықованың жеке қор құжаттарының арасында Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің құрылу тарихынан мәлімет беретін біршама құнды құжаттар қоры жинақталған.

Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің құрылу тарихымен байланысты құжаттардан басқа Ғ.Ә. Қарпықованың жеке қорында өмірбаяндық сипаттағы, шығармашылық қызметтегі құжаттар бар. Оның өмірбаянына арналған құжаттардың ішінде: жеке парақ, өмірбаяны, аттестат, орта мектепті, С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетін бітіргені туралы диплом, оның қызметін растайтын қызметтік куәліктер, Архив директоры қызметіне тағайындау туралы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың өкімі, ҚР Президентінің мемлекеттік қызметшіге біліктілік сыныбын беру туралы Жарлығы, Қазақстан Республикасы Президентінің Алғыс хаты, сондай-ақ мерейтойларға, мемлекеттік мерекелерге байланысты мемлекеттік және қоғам қайраткерлерін Ғ.Ә. Қарпықованың құттықтау хаттары, ашық хаттары бар. Аталған құжаттармен қатар Ғалия Әбділқадырқызының жеке қор құрамы жеке суреттері және туыстарымен, әріптестерімен республиканың айтулы оқиғаларына арналған түрлі іс-шараларда, салтанаттардағы түскен фотосуреттермен толыққан.

Ғ.Ә. Қарпықованың еңбектегі жетістіктері мемлекеттік наградалармен атап өтілген. Олардың арасында: «Қазақстан Республикасының Конституциясына 10 жыл» (2005), «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне 20 жыл» (2011) медальдары, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Алғыс хаты (2001), 2004 ж. «Мәдениет қайраткері» құрметті атағы сияқты марапаттарды атап өтуге болады.

Жеке қор құжаттары жеке тұлғаның өмір ағысы барысында жасақталады және жекелеген азаматтардың ғұмыр тарихын, олардың мемлекет және қоғамдық қызметінің белгілі бір саласы мен аясының дамуына қосқан үлесін көрсететін теңдессіз дереккөздер ретінде құндылыққа ие болып отыр.

Тарихтың түп негізі архивтердің қор құрамында сақталған мұраларда, сол тарихи оқиғаларға, жеке тектік қорқұрушылар жайлы шынайы деректердің түпнұсқасын қолмен ұстап, оқуға не жетсін. Ғалия Әбділқадырқызының жеке архивтік құжаттары оның тұлғалық өмір ағысы барысында жинақталған ғұмыр тарихы, мемлекет және қоғамдық қызметтерінің белгілі бір саласы мен аясының дамуына қосқан үлесін көрсететін теңдессіз дереккөздер ретінде тұрақты сақталатын құжаттар қатарында.

Үстіміздегі жылдың 2 ақпанында Ғалия Әбділқадырқызы 80 жасқа толды. Осы орайда құрметті Ғалия Әбділқадырқызына зор денсаулық, отбасына берекебірлік, өмірінің биік белестеріне амандық пен бақыт тілейміз.

МӘДЕНИ, АҒАРТУ, АРХИВ ІСІНІҢ МАЙТАЛМАНЫ

Ә. Сүлейменова
ҚР Президенті Архивінің
Жинақтау және құжаттама басқармасының бас сарапшысы, т. ғ. к.

Еліміздің егемендік туын желбіретіп, Тәуелсіздікті тұғырына қондырғанына биылғы жылы 30 жыл толмақ. Ел тарихының шежіресі, мемлекет жылнамасын жасайтын азаматтардың өмір жолы жайлы деректер архивтерде сақталатындығы белгілі. Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві – мемлекетіміздің саяси тарихының кеңестік, тәуелсіздік кезеңіндегі парақтарының дереккөздерін сақтаумен айналысып келе жатқан іргелі мемлекеттік орган. Қазіргі таңда 800 мыңнан астам басқарушылық құжатпен қатар 150-ге жуық мемлекет, қоғам және саяси қайраткерлердің жеке тектік қорлары есепке алынған. XX ғ. 20-жж. бастап қызметін жалғастырып келе жатқан мемлекеттік формацияның өзгерісіне қарай Архивтің ресми атауы сан қырлы болып құбылып отырды. Кеңестік кезеңдегі комсомол, партия қайраткерлерімен қатар жаңа заманның билік өкілдерінің жеке тектік құжаттары қабылданған. Олардың қатарында Б. Әшімов, С.Жиенбаев, А. Асқаров, Б. Рамазанова, С. Құбашев, С. Мұқашев, Ғ. Бибатырова және т. б. Коммунистік партия мен комсомолдың өкілдері бар. Партиялық номенклатура тізіміне енген тұлғалардың арнайы тізімі жасақталып, олардың құжаттарын жинақтау жұмыстары тұрақты түрде жүргізіліп келеді. Мемлекет және қоғам, саяси қайраткерлер партия, кеңес, комсомол ұйымдарының тәртібінен өтіп, шыңдалып, ел егемендігін жариялаған сәтте жаңа бағыттағы мемлекет құрудың алғашқы баспалдақтарын қалыптастырды. ҚР Президенті Архивінде еліміздің 1985–1991-жж. аралығындағы қайта құру, жаңару, жариялылық кезеңдеріндегі тарихын жазуға белсене қатысқан тұлғалардың өмір жолын көрсететін жеке қорларындғы дереккөздер ерекше орынға ие.

Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві 8 қаңтарда үлкен жүректі адамның мерейлі сәтін, Людмила Дәулетқызы Дегітаеваның 75 жасқа толған торқалы салтанатын атап өтті. Жарқын күн иесін өмірін мемлекеттік қызмет қатарында өткізген саяси қызметкерлер, мәдениет, өнер, ғылым саласының көрнекті қайраткерлерімен қатар бүкіл қазақ жұртшылығы құттықтайды.

Волгоград облысы (РФ) Паллас ауданы Степновка ауылында дүниеге келген Людмила Дәулетқызы Дегітаеваның бар саналы ғұмыры ата-баба жерінде жалғасты. Орал облысы Жәнібек ауылындағы орыс орта мектебінің сегізінші сыныбынан соң, Ақтөбе республикалық мәдени-ағарту училищесін үздік бітірді. Еңбек жолы 1963 жылы «Таловский» кеңшарының ауыл клубының меңгерушісі лауазымынан басталды. Жәнібек аудандық кітапханасының меңгерушісі, Алматы қ. № 6 мектеп-интернаттың кітапханашы-тәрбиешісі қызметтерін атқарды. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтын кітапханашы мамандығы

бойынша бітіргеннен кейін комсомол, партия, кеңес органдарында ұзақ та жемісті қызмет етті. Қыздар институтының қабырғасында жүріп Коммунистік партия қатарына қабылданды, бұл аталған кезең үшін өте маңызды оқиға болатын.

Еліміз егемендігін жариялаған тұста Людмила Дәулетқызының жоғары ұйымдастырушылық қабілеті жарқырай көрінді. ҚР Президентінің Аппаратындағы қызметінде Мемлекет басшысының жеке архиві мен кітапханасын жаңадан ұйымдас-тырып, Елбасының өмірі мен қоғамдық-саяси қызметін айғақтайтын құжаттар мен деректердің бір орталыққа жинақталып, есепке алынып, сақталуын қамтамасыз етуді жолға қойды.

Қазақстан Республикасы Президентінің 1997 ж. 28 мамырдағы № 3535 Өкімімен Л.Д. Дегітаева ҚР Президенті Архивінің директоры болып тағайын-далды. Бұл кезеңде Архивтің қызметін реттейтін норма-тивтік-құқықтық базаны жетілдіру жөніндегі шаралар қабылданды. «Мемлекеттік сақтаудағы құжаттармен жұмыстың ішкі тәртіп ережелері», «Қазақстан Республикасы Президенті Архивінде құжаттандыру мен құжаттаманы басқарудың негізгі ережелері», «Төтенше жағдайлардың алдын алу және салдарын жою жөніндегі нұсқаулық» және т. б. құқықтық-нормативтік, әдістемелік құралдар, әдебиеттер құрастырылды. «Ұлттық Архив қоры және архивтер туралы» заң жобасын дайындау жөніндегі жұмыс тобының құрамында болып Архив өкілдері ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаттары мен ҚР Әділет министрлігімен бірлесіп кейбір баптарға түзетулер енгізді.

2009 ж. жарық көрген Бүкілодақтық комсомол ұйымы-ның 90-жылдығына арналған «Первые руководители комсомола Казахстана» өмірбаяндық анықтамалығы мен «Комсомольская юность, никогда ты покоя не знала» атты жинақ Қазақстан Республикасы Президенті Архивіндегі жеке істер мен деректік маңызы зор қорлардың құжаттары негізінде дайындалды. Баспасөзге берген сұқбат-тарында Людмила Дәулетқызы ел ертеңі үшін атқарған еңбек жолын ком-сомол мен партиялық жұмыстар қатарындағы еңбек еткен жылдарынан бастау алғандығын атап өтеді. Өмірінің осы кезеңін айрықша сезіммен еске алады, сондықтан жинақтарды шығару тек қызметтік міндет қана болып қалмады, ол бірге қызметтес болған жалынды жастардың жылнамасына жасаған құрметі, ізеті болатын.

Жинақтарды шығарудың тарихи маңызы өте үлкен еді, себебі бұл уақытқа дейін комсомолдың бай өткені туралы баяндайтын архив құжаттарын ешкім жарияламаған болатын. Қазақстан Республикасының Архивінде XX ғ. 20-жж. бастап ұйымның жұмысын тоқтатқан соңғы жылдарына дейінгі Қазақстан, Алматы облыстық және қалалық ЛКЖО комитеттерінің құнды деректер сақталған. Партиялық номенклатура тізіміне енген бірінші хатшылардың барлығының жеке істері жинақталған. Республикамыздағы жастар қозғалысының тарихының маңызды қабатын жинақты құрастырушылар іздеп тауып, ел назарына, көпшілік талқысына ұсынды. Кітаптың 1-томының өзіне ғана 1920–1991-жж. аралығындағы комсомолдың Орталық комитеті, аудандық және облыстық комитеттерінің бірінші басшыларының 600-ге жуығының өмірбаяны енгізілді.

1997–2013-жж. аралығында ҚР Президенті Архивінің директоры, директорының орынбасары, кеңесшісі лауазымында болып Қазақстанның саяси тарихының дереккөздерінің ірі ғылыми орталығының ісін жандандырды. Людмила Дәулетқызының редакциялауымен, құрастыруымен Қазақстан

тарихындағы саяси, мемлекеттік қайраткерлердің мұрасы, Қазақстанға жер аударылған халықтар тарихы, мемлекеттік билік органдары туралы ғылыми жинақтар, анықтамалықтар мен әдістемелік құралдар баспадан шықты. Архивтің материалдық-техникалық базасы жаңа европалық үлгідегі аппараттармен, құралдармен жабдықталып, жөндеу жұмыстары жүргізілді. етелдегі архивтер жұмысын үйлестіретін халықаралық ұйымдармен, архивтік мекемелермен байланыстар орнатылып, ғылыми-әдістемелік әдебиеттер алмасу жұмыстары жүзеге асырылды. Халықаралық, республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциялар, дөңгелек үстелдерге тұрақты түрде қатысып теория мен тәжірибенің түрлі қырларын ғылыми талқыға салды.

Ел игілігі жолындағы еңбегі «Ветеран труда», «Ерен еңбегі үшін», «Қазақстан Республикасының Конституциясына 10 жыл», «10-летие города Астаны», «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 20 жыл» және т. б. мемлекеттік марапаттармен аталып өтті. Людмила Дәулетқызы – «Мәдениет қайраткері» құрметті атағының иегері.

Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің ұжымы Людмила Дәулетқызын өз анасындай әр уақытта ыстық ықыласпен құрметтейді. Астарлы әзіл, ұшқыр да терең ой, жоғары тәртіптегі ұйымдастырушылық қабілет, талапшылдық, адам көңілінің кезеңдерін жазбай танитын сезімталдық Людмила Дәулетқызының бойындағы ешкімге ұқсамайтын ерекшелік.

Жетпіс бестің желкенді қайығы Людмила Дәулетқызының көңіліне көктем ұялатып, баянды бақыт, берекелі де шат-шадыман өмір сыйласын!

НОВИНКИ КНИЖНОЙ КОЛЛЕКЦИИ «ПЕРВЫЙ ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН – ЕЛБАСЫ Н.А. НАЗАРБАЕВ»

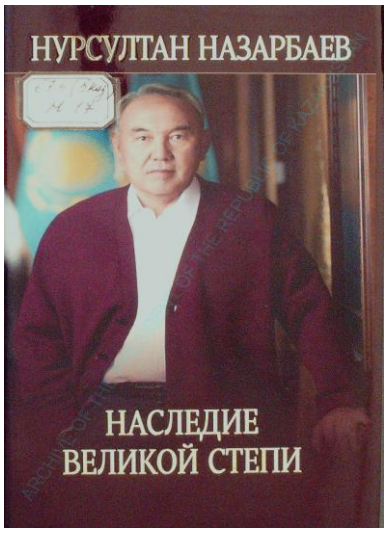

Н.А. Назарбаев. Наследие Великой степи. – Нур-Султан: Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, 2020. – 416 с.

Книга «Н.А. Назарбаев. Наследие Великой степи» представляет собрание публичных выступлений, программных и концептуальных статей и докладов государственного и политического деятеля, Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Нурсултана Абишевича Назарбаева, в котором раскрывается уникальность историко-культурного наследия казахского народа и тюрского мира.

Програмные статьи и выступления Н.А. Назарбаева представляют глубокий анализ культурно-исторического и духовного прошлого Казахстана, мудрости и духовного богатства великих мыслителей Великой степи, а также значения тюркского фактора и интеграции в глобальных процессах.

Концепция книги включает доклады, статьи и выступления Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаева по трем направлениям. Историко-культурные грани Великой степи. Великие имена Великой степи. На пути к тюркской интеграции.

Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Нурсултан Назарбаев. Хроника деятельности. 2019 год (21.03 – 31.12) – Нур-Султан: Деловой Мир Астана, 2020. – 232 с.

Данная книга является очередным изданием из серии «Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев. Хроника деятельности».

В книге отражены основные мероприятия с участиеам Елбасы внутри страны и за рубежом в период последних девяти месяцев 2019 г., а также представлены тексты наиболее значимых выступлений Н. Назарбаева за указанный период, фотографии, содержится разнообразная справочная информация.

Кроме того, книга снабжена компакт-диском с ее мультимедийной версией.

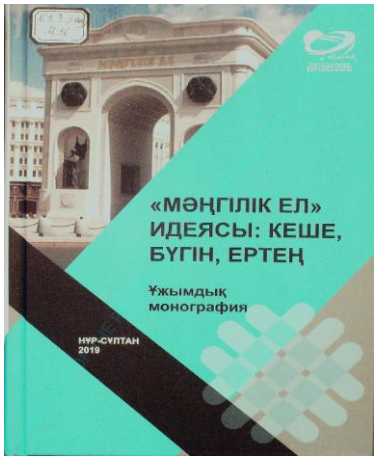

«Мәңгілік Ел» идеясы: кеше, бүгін, ертең. Ұжымдық монография / Ғыл. ред. басқар. Ә. М. Рахымжанов; редакторлық алқа: Б. М. Қайыпова, Ғ.Т. Телебаев Г.М. Атабаева. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Кітапханасы, 2019. – 432 б.

Монография тарауларында «Мәңгілік Ел» идеясының шығу тарихы, оның түркі философисында көрініс табуы, ұлттық идея ретінде қалыптасуы және оның басты құндылықтарына зерттеу жүргізіледі. Әсіресе, «зайырлы мемлекет», «Астана», «қазақ мәдениеті», «мәдени құндылықтар» жеке-жеке талданады. Сонымен бірге, «Мәңгілік Ел» идеясының контексінде Қазақстанның экономикалық дамуы, құқықтық жүйе, мәдениет, саясат салалары қарастырылады. Өз кезегінде ақпараттық және этнопедагогикалық мәселелер тұрғысынан осы идеяның маңыздылығы анықталады.

Эпоха созидания. – Нур-Султан: Фолиант, 2020. – 408 с.

В книге приведен анализ достижений Республики Казахстан на пути суверенного развития под руководством Первого Президента – Елбасы Нурсултана Абишевича Назарбаева. В ней рассматриваются ключевые аспекты его многогранной плодотворной государственной и общественной деятельности почти за три десятилетия, определившей долгосрочные перспективы Казахстана в XXI веке.

Летопись Лидерства. – Нур-Султан: Деловой Мир Астана, 2020. – 606 с.

Данная книга отражает деятельность Первого Президента – Елбасы Нурсултана Абишевича Назарбаева. В ней представлен обзор исторических свершений Казахстана за период с апреля 1990 г. по март 2020 г. сквозь призму той неоценимой роли, которую сыграл в них Первый Президент Страны.

Построенная в таком концептуальном ключе книга дает представление о перипетиях и трудностях становления, эволюции современного Казахстана.

Книга также содержит статистическую информацию о 30-летней деятельности Елбасы, отрывки из его наиболее важных исторических выступлений, справочные и фотоиллюстративные материалы, инфографику.

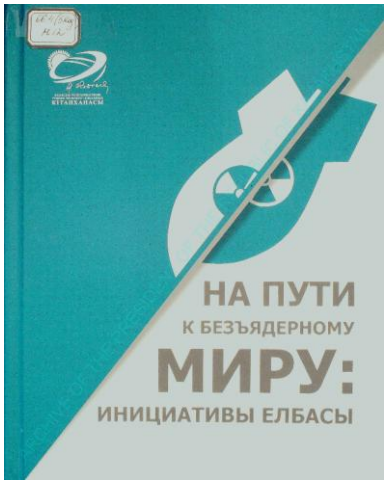

На пути к безъядерному миру: инициативы Елбасы. Научный сборник.– Нур-Султан: «Регис-СТ полиграф» Астана, 2019. – 411 с.

В научном сборнике «На пути к безъядерному миру: инициативы Елбасы» представлены выступления и статьи Н.А. Назарбаева по вопросам ядерной безопасности с 1993 по 2018 год, высказывания мировых лидеров, государственных и общественных деятелей, экспертов о роли Н.А. Назарбаева в глобальных процессах ядерного нераспространения и разоружения, а также архивные материалы из личного архива Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы с пометками Н.А. Назарбаева, среди которых имеются уникальные документы, собранные в результате научно-поисковой экспедиции сотрудников архива Библиотеки Елбасы в город Семей.

Материалы, представленные в сборнике, демонстрируют огромную роль Елбасы Н. А. Назарбаева в объединении усилий мирового сообщества против гонки вооружений, за мир во всем мире.

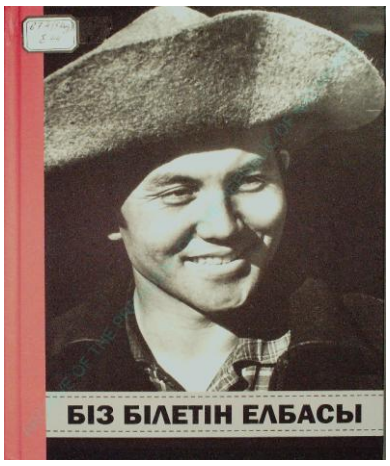

«Елбасы замандастары естеліктері» сериясы. Біз білетін Елбасы. 1-кітап / жалпы ред. басқ. Ә.М. Рахымжанов; ғыл. ред. Б. М. Қайыпова; құраст. автор. Л.Ә. Омарова, Г.М. Атабаева. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасының Кітапханасы, 2019. – 240 б. – Қазақ және орыс тілдерінде.

Басылымның бірінші кітабында ғылыми-іздестіру жұмыстарын жүргізу барысында Елбасының замандастарынан алынған естеліктер мен мәліметтер, «Мирас» журналында жарияланған сұхбаттар, Елбасы кітапханасы архиві қорынан алынған фотосуреттер мен деректер қамтылған. Естеліктер жинағында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың балалық, жастық шағынан бастап кемеңгерлікке дейінгі өмірі туралы баяндалады. Сол кезеңдердің куәгерлері – Елбасының ұстаздары, сыныптастары мен курстастары, жерлестері мен замандастары, мемлекет және қоғам қайраткерлері Тұңғыш Президенттің шәкірт, жолдас, дос, тұлға ретіндегі қырларымен таныстырып, өздерінің ой-пікірлерін, қызықты мәліметтерге толы мазмұнды естеліктері берілген.

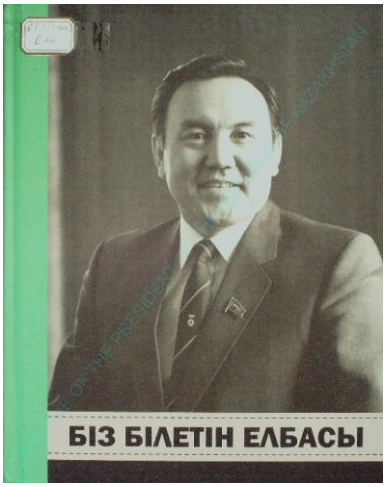

«Елбасы замандастары естеліктері» сериясы. Біз білетін Елбасы. 2-кітап / жалпы ред. басқ. Ә.М. Рахымжанов; ғыл. ред. Б.М. Қайыпова; құраст. автор. Л.Ә. Омарова, Г.М. Атабаева. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасының Кітапханасы, 2019. – 166 б. – Қазақ және орыс тілдерінде.

Басылымның екінші кітабында ғылыми-іздестіру жұмыстарын жүргізу барысында Елбасының замандастарынан алынған естеліктер мен мәліметтер, «Мирас» журналында жарияланған сұхбаттар, Елбасы кітапханасы архиві қорынан алынған фотосуреттер мен құжаттар қамтылған. Естеліктер жинағында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың қажырлы қайраткерлігі туралы баяндалады. Мұнда мемлекет және қоғам, мәдениет және өнер кайраткерлері Тұңғыш Президент Н.Ә. Назарбаевтың кемел тұлғасының қырларымен таныстырып, өздерінің ой-пікірлерін, қызықты мәліметтерге толы мазмұнды естеліктерімен бөліседі.

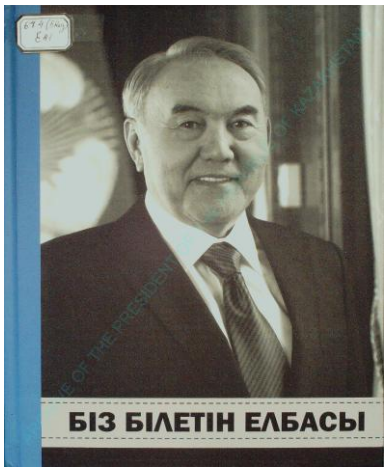

«Елбасы замандастары естеліктері» сериясы. Біз білетін Елбасы. 3-кітап / жалпы ред. басқ. Ә.М. Рахымжанов; ғыл. ред. Б. М. Қайыпова; құраст. автор. Л.Ә. Омарова, Г.М. Атабаева. Л.В. Флерко – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасының Кітапханасы, 2019. – 286 б. – Қазақ және орыс тілдерінде.

Басылымның үшінші кітабында мемлекет және қоғам кайраткерлерінің естеліктері енгізілді. Елбасы замандастары өздерінің естеліктерінде Тұңғыш Президенттің сан-салалы жасампаздақ қызметі мен ерекше тұлғалық қасиеттері, ұйымдастырушылық дарыны туралы ой өрбітеді. Сонымен қатар, басылымда Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың жасампаз көшбасшы ретіндегі тәуелсіз Қазақстанның бүгінгі қол жеткізген табыстарындағы тарихи рөлі туралы айтылады.

Нұрсұлтан Назарбаев: көшбасшылық стратегиясы. I, II бөлім / ғылыми ред. бас. Ә. М. Рахымжанов. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасының Кітапханасы, 2019. – 248 б., 264 б. Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде.

Басылым 2019 ж. 21 маусымда Алматы қ. өткен «Кемеңгерліктің 30 жылы» халықаралық ғылыми конференциясының материалдары бойынша дайындалған.

Басылымда ғылыми қолданысқа қор материалдары – Елбасы кітапханасының жеке архивінің құжаттары мен музей коллекциялары енгізілген. Қазақстан тәуелсіздігінің тарихына қатысты бұл материалдар Елбасы Н.Ә. Назарбаев жасампаз дәуірінің негізгі кезеңдерін айшықтайды.

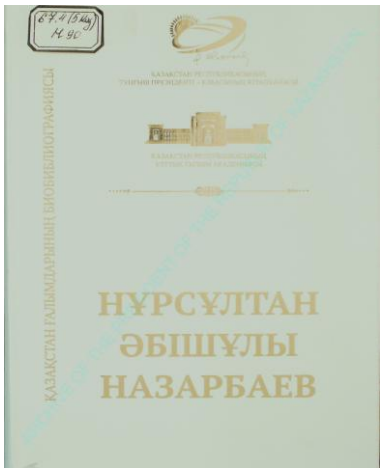

Нұсұлтан Әбішұлы Назарбаев: биобиблиографиялық көрсеткіш.– Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасының Кітапханасы, 2020. – 580 б. («Қазақстан ғалымдарының биобиблиографиясына мәліметтер» сериясы).

Биобиблиографиялық көрсеткіш – Қазақстан ғалымдарының биобиблиографиялары сериясының жалғасы Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасы, Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академисының академигі Н.Ә. Назарбаевқа арналған.

Биобиблиографияда қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде жазылған Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасының өмірі мен қызметі туралы материалдар, оның публикациялары және Елбасы туралы әдебиеттер берілген.

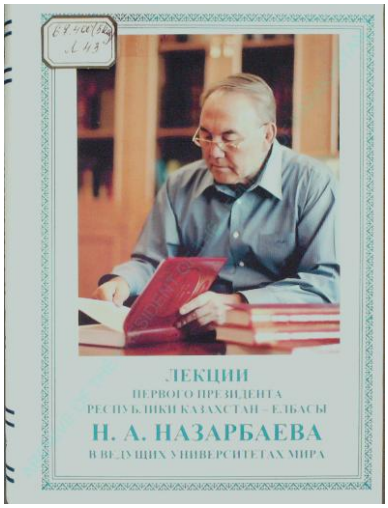

Лекции Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаева, прочитанные в ведущих университета мира. – Нур-Султан: Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, 2020. – 576 с.

Содержание книги сопровождается архивными фотоматериалами и информацией о наградах, почетных званиях и премиях Нурсултана Абишевича Назарбаева за вклад в развитие образовательных, научных и культурных связей между странами, за достижения, получившие признание мировой научной общественности, за деятельность на благо развития отечественной и мировой науки, культуры и технологий.

Награда Президенту– признательность народу: книга-альбом высших государственных наградж Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаева – рук-ль проекта М.Б. Касымбеков. – 3-е изд., доп., перераб. – Нур-Султан: Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, 2020. – 124 с.

Книга-альбом представляет собой третье, дополненное и переработанное издание систематизированных данных о коллекции высших государственных наград Первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева. В предыдущих изданиях 2002 и 2007 гг. были представлены сведения о государственных и общественных наградах, показывающих направления государственной, политической и общественной деятельности Елбасы.

Данное издание – своеобразный иллюстрированный рассказ о заслугах Елбасы перед избиравшим его народом, а также мировым сообществом, ярким свидетельством которых являются высокие награды.

Астана – символ независимого Казахстана: Сборник документов и материалов (из фондов личного архива Первого Президента Республики Казахстан - Елбасы). – Астана: Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, 2017. – 326 с.

Сборник посвящен 20-летию переноса столицы Республики Казахстан из Алматы в Астану.

Цель данного издания – через документы из фондов личного архива Главы государства представить историю становления и развития столицы независимого Казахстана в ракурсе инициативы Президента Республики Казахстан, его роли в данном процессе.

050010, Алматы қ.,
Достық даңғылы, 87-б
тел. (727) 264-69-07
afrc (727) 264-68-21
E-Mail: office@archive.president.kz
Веб-сайт: archive.president.kz

Формат 280х200
Гарнитура «Cambria» (12)
Тираж 100 экз.

Дизайн, верстка: Дуйсембаев А.М.